

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

MONIKA KARECKAITĖ-ŠIUPINIENĖ

AUDITO RIZIKOS VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas (-ė):

lekt. D. Daujotaitė

VILNIUS, 2010

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

AUDITO RIZIKOS VERTINIMAS

Mokesčių administravimo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62603S201

Konsultantas:
doc. dr. G. Černius

Darbo vadovė:
Lekt. D. Daujotaitė

Atliko:
MAm6-03 gr. stud.
Monika Kareckaitė-Šiupinienė

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS	8
1. AUDITO RIZIKOS TEORINĖS INTERPRETACIJOS IR JŲ ANALIZĖ	11
1. 1. Audito rizikos samprata ir kontekstas	11
1. 2. Audito rizikos klasifikacija	14
1. 3. Audito rizikos ir reikšmingumo sąveika	23
2. AUDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR JŲ MODELIŲ TAIKYMO SPRENDIMAI	26
2.1. Audito rizikos vertinimas	26
2.1.1. Įgimtos rizikos vertinimas	33
2. 1. 2. Kontrolės rizikos įvertinimas	41
2. 1. 3. Neaptikimo rizikos įvertinimas	58
2. 2. Audito rizikos vertinimo modeliai	60
3. AUDITO RIZIKŲ VERTINIMO X ĮMONĖJE EMPIRINIS TYRIMAS	68
IŠVADOS	80
LITERATŪRA	82
ANOTACIJA	86
ANOTATION	87
SANTRAUKA	88
SUMMARY	90
PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNAS	92
PRIEDAI	94

PRIEDAI

1 priedas. Įvairios audito rizikos interpretacijos.....	95
2 priedas. Audito rizikos palyginamoji lentelė	97
3 priedas. Specifinės rizikos įvertinimo eiliškumas ir tikslai.....	98
4 priedas. Audito rizikos apskaičiavimo pavyzdys.....	99
5 priedas. Padidėjusio finansinio nuosmukio rodikliai ir jų atpažinimas	101
6 priedas. Žinios apie kliento verslą.....	102
7 priedas. Padidėjusios finansinių ataskaitų rizikos veiksniai.....	103
8 priedas. Kontrolės procedūrų atsakas dažniausiai pasitaikančioms klaidoms.....	104
9 priedas. Vidaus kontrolės sistemos elementai.....	105
10 priedas. Vidaus kontrolės rizikos vertinimo procesas.....	106
11 priedas. Vadovybės tvirtinimai, jų užtikrinimas ir rizika.....	107
12 priedas. Reikšmingų sričių apibendrinimo dokumentas (užpildymo pavyzdys).....	108
13 priedas. Audito įmonės „X“ vertinami įgimtos rizikos faktoriai.....	109
14 priedas. Audito bendrovės „X“ vertinamos kontrolės priemonės.....	110
15 priedas. Audito bendrovės „X“ vertinami buhalterinės apskaitos organizavimo aspektai.....	111

LENTELĖS

1 lentelė. Audito rizikos ypatybės	13
2 lentelė. Audito rizikos komponentų tarpusavio ryšio matrica	21
3 lentelė. Mažos, vidutinės ir didelės rizikos palyginimas	21
4 lentelė. Dėsningumai, padedantys nustatyti įgimtos rizikos lygį.....	40
5 lentelė. Vidaus kontrolės sistemos įvertinimas.....	53
6 lentelė. Bendri audito rizikos modelių privalumai ir trūkumai.....	67

PAVEIKSLAI

1 pav. Audito rizikos klasifikavimas.....	15
2 pav. Audito rizikos klasifikacija.....	16
3 pav. Sąryšis tarp įgimtos, kontrolės ir neaptikimo rizikos.....	19
4 pav. Rizikos komponentų apibendrinimas.....	20
5 pav. Reikšmingumo ir audito rizikos ryšys.....	25
6 pav. Dalykai, kuriuos padeda nustatyti audito rizikos įvertinimas.....	26
7 pav. Aplinkybės, dėl kurių, tose pačiose situacijose, apskaičiuojama skirtingo lygio.....	27
8 pav. Aspektai, kurių žinojimas sudaro auditoriaus supratimą apie įmonę ir jos aplinką.....	29
9 pav. Audito rizikos įvertinimo eiliškumas.....	31
10 pav. Audito rizikos ir lietaus panašumas.....	32
11 pav. Įgimtos rizikos sąlygų egzistavimas.....	34
12 pav. Veiksniai, kuriuos, finansinių ataskaitų lygyje, turi įvertinti auditorius.....	35
13 pav. Verslo rizikos įvertinimas reikšmingų neatitikimų rizikos įvertinimo eigoje.....	36
14 pav. Rizikos vertinimo procedūros.....	37
15 pav. Sąlygos ir įvykiai, parodantys verslo rizikos buvimą įmonėje.....	39
16 pav. Kontrolės rizikos vertinimo eiga.....	42
17 pav. Vidaus kontrolės sistemos supratimo ir kontrolės rizikos įvertinimo pagrindinės sąvokos....	43
18 pav. Dalykai, kuriais remiasi vadovybės sukurdamą veiksmingą vidaus kontrolės sistemą.....	44
19 pav. Specifiniai audito planavimo dalykai.....	45
20 pav. Vidaus kontrolės sistemos elementai.....	46
21 pav. 5-ių elementų vidaus kontrolės sistema.....	47
22 pav. Audito įrodymų apie kontrolių sukūrimą ir įgyvendinimą gavimo procedūros.....	52
23 pav. Darbo dokumentacijos metodai.....	54
24 pav. Kontrolės procedūrų metodai, naudojami sustiprinti su kontrole susijusių strategijų ir procedūrų veikimą.....	56
25 pav. Veiksmai nustatant kontrolės lygį įmonėje.....	57
26 pav. Savarankiškų testų rūšys.....	59
27 pav. Dalykai, kuriuos užtikrina savarankiški testai.....	60
28 pav. Išplėstinis audito rizikos modelis.....	63
29 pav. ABREMA audito rizikos modelis.....	64
30 pav. Beatie, Fearnley, Brandt audito rizikos modelis.....	65

31 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami vidaus kontrolės komponentai.....	70
32 pav. Kontrolės aplinką veikiantys veiksniai pagal audito bendrovę „X“	71
33 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami valdymo filosofijos ir vadovavimo stiliaus komponentai..	71
34 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami organizacinės struktūros komponentai.....	72
35 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami įgaliojimų ir pareigų paskirstymo aspektai.....	73
36 pav. Audito bendrovės „X“ įvertinami personalo politikos ir praktikos komponentai.....	74
37 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami vidinių vadovybės ataskaitų komponentai.....	76
38 pav. Audito bendrovės „X“ įvertinami dalykai, susiję su išorinėmis finansinėmis ataskaitomis...	75
39 pav. Audito bendrovės „X“ vertinamos vidaus kontrolės priemonės.....	77
40 pav. Kompiuterinės apskaitos programos vertinimo procedūros pagal audito bendrovę „X“.....	79

IVADAS

Auditas vis sparčiau bei efektyviau įsitvirtina Lietuvoje. Vis daugiau žmonių, įmonių buhalterių, finansininkų ir vadovų supranta audito svarbą ir būtinumą jų veikloje. Auditas – tai nepriklausomo auditoriaus vykdomas oficialus įmonės finansinės būklės patikrinimas, siekiant įvertinti jos finansinėse atskaitose pateiktos informacijos tikrumą ir tikslumą bei atitikimą galiojantiems apskaitos norminiams aktams. Audito rezultatas – įmonės finansinių ataskaitų įvertinimas ir auditoriaus išvada. Auditorius turi pakankamai nusimanyti apskaitos ir vidaus kontrolės sistemose, kad galėtų tinkamai ir produktyviai suplanuoti auditą, parengti audito planą bei atitinkamas procedūras.

Nuolat vykstantys verslo aplinkos, įstatyminės bazės pokyčiai gali įtakoti vadovų tikslą pagerinti įmonės finansinę būklę. Taip atsiranda galimybė neaptikti šių tyčinių iškraipymų, dėl ko iškyla audito rizika – tai, kad auditorius gali pateikti netinkamą nuomonę apie reikšmingus informacijos iškraipymus finansinėse atskaitose. Siekiant išvengti netinkamos įvairių pokyčių interpretacijos bei laiku nustatyti galimus reikšmingus iškraipymus finansinėse atskaitose, atsiradusius tiek dėl klaidos, tiek dėl tyčinių paskatų, tobulinti audito procedūrų metodiką yra ypatingai svarbu. Auditorius turi priimti profesinį sprendimą, kad nustatytų, įvertintų bei numatytų procedūras, garantuojančias audito rizikos minimizavimą iki priimtino lygio. Kiekvienas auditas neišvengiamai susiduria su audito rizika, todėl audito rizikos supratimas, jos vertinimas, vertinimo modeliai yra labai svarbūs. Tai reiškia, kad būtina nuolat tobulinti audito rizikos nustatymo ir vertinimo metodiką, ieškoti vis efektyvesnių priemonių šiai rizikai minimizuoti.

Būtinybė vertinti audito riziką ypač išryškėjo atsiradus rizika paremto audito modeliui, kuris pažymi, ne tik pačios audito rizikos, bet ir verslo rizikos, kuri įtakoja įmonės veiklą rinkoje, svarbą. Todėl vertinant audito riziką būtina nustatyti verslo riziką, kuri gali parodyti reikšmingų iškraipymų tikimybę. Tačiau šis požiūris iki šiol nesulaukė platesnio pritaikymo audito praktikoje, nes nebuvo sukurta aiški ir vieningai suprantama audito rizikos vertinimo metodologija, o dažniausiai sutinkami ir nagrinėjami klasikinis ir išplėstasis audito rizikos vertinimo modeliai.

Iš užsienio autorių, kurie savo darbuose skyrė nemažai dėmesio audito rizikai, kuriais buvo remtasi šiame darbe, reiktų pažymėti A. A. Arensas ir J.K. Loebbecke`as (1988), D. H. Tayloras ir G. W. Glezenas (1985), G. W. Cosserrat (2004), J. W. Cookas ir G. M. Winkle`as (1988), W. B. Meigsas (1988), V. M. O`Reilly (1990, 1999), A. Eilifsenas ir kt. (2006), T. J. Louwersas ir kt. (2008), R. Whittingtonas ir K. Pany (2010), R. Hayesas ir kt. (2005) ir kiti. Lietuvoje audito rizikos problemas nagrinėja D. Daujotaitė (2006), V. Lakis ir kt. (1992, 2007), J. Kabašinskas ir I. Toliatienė (1994,

1997), A. Kustienė (2005, 2008) J. Mackevičius (1999, 2001), I. Matickienė (1997), L. Rupeikienė (2005).

Šiuose darbuose daugiausia nagrinėjama audito rizikos ir jos komponentų samprata, nurodomi audito riziką įtakojantys veiksniai, juos lemiančios sąlygos, o jų vertinimas nagrinėjamas tik epizodiškai, atskleidžiant tik atskirų audito rizikos komponentų vertinimo ypatumus. Minėti autoriai praplečia audito rizikos bei jos komponentų sampratą, jų vertinimo procesą, tačiau juose nėra pateikiama išsami audito rizikos vertinimo metodika, galimi audito rizikos vertinimo modeliai. Audito rizikos vertinimo modelius nagrinėja R. Jankūnaitė ir kt. (2005), J. D. Staliūnienė ir Č. Christauskas (2009), R. Jodelienė (2010), tačiau kiek šie modeliai yra pritaikomi ir naudojami audito praktikoje sudėtinga įvertinti, todėl buvo atliktas empirinis tyrimas siekiant nustatyti teorijų panaudojimą praktikoje, apibrėžti jų taikymo ribas, taip pat apibūdinti ir išanalizuoti naujus, neanalizuotus veiksnius, sąlygas, komponentus, kuriuos vertina audito bendrovė „X“.

Objektas: Audito rizika, jos struktūros komponentai, jų vertinimas.

Tikslas: išanalizuoti audito riziką, jos komponentus, šių komponentų nustatymą ir įvertinimo metodiką, modelius, įvertinti teorijos siūlomų audito rizikos vertinimo modelių pritaikomumą praktikoje.

Siekiant šio tikslo iškeliami tokie **uždaviniai**:

- išanalizuoti ir įvertinti audito rizikos koncepcijos ir struktūros interpretacijas;
- atskleisti audito rizikos klasifikaciją, jos ypatumus;
- nustatyti audito rizikos ir reikšmingumo sąveiką;
- atskleisti audito rizikos ir jos komponentų vertinimo ypatumus;
- išanalizuoti įvairius audito rizikos modelius, išskirti jų privalumus ir trūkumus, panašumus ir skirtumus;
- išnagrinėti praktikoje naudojamą audito rizikos vertinimo programą;
- palyginti teorinį ir praktinį audito rizikos lygio nustatymą.

Mokslinio tyrimo metodai. Teoriniams tyrimams, analizuojant audito riziką ir jos vertinimo ypatumus, naudotasi mokslinės literatūros analize, sisteminimu, apibendrinimu ir lyginimu. Siekiant išsiaiškinti praktinius audito rizikos vertinimo ypatumus atliktas empirinis tyrimas.

Pagrindinė šio darbo **problema** yra ta, kad nėra sukurtos vieningos audito rizikos vertinimo metodologijos. Dėl šios priežasties, audito rizikos vertinimas dažnai skiriasi netgi tose pačiose situacijose. Audito rizikos vieningos vertinimo metodikos sukūrimas yra spėstina problema, kuri turi būti ne tik teorinio pobūdžio, bet ir pritaikoma praktikoje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro turinys, lentelių bei paveikslų sąrašas, įvadas, trys pagrindiniai darbo skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas, kurį sudaro 53 šaltiniai. Darbo apimtis 85 psl.

Darbo pabaigoje pateikta 15 priedų. Pirmojoje dalyje dėmesys buvo sutelkiamas į audito rizikos teorinių interpretacijų analizę. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamas audito rizikos ir jos komponentų vertinimas bei jų modelių taikymas. Trečiojoje darbo dalyje pateikiamas tyrimas, kurio tikslas nustatyti audito rizikos vertinimo teorijų panaudojimą praktikoje, apibrėžti jų taikymo ribas, taip pat apibūdinti ir išanalizuoti naujus, neanalizuotus veiksnius.

1. AUDITO RIZIKOS TEORINĖS INTERPRETACIJOS IR JŲ ANALIZĖ

1.1. Audito rizikos samprata ir kontekstas

Audito sąvoka tiek mokslinėje, tiek teisinėje literatūroje traktuojama įvairiai. Norint geriau suvokti audito rizikos sąvoką, tikslinga išanalizuoti pateikiamus įvairius audito literatūroje bei audito reglamentuose audito rizikos apibrėžimus. Šiame skyriuje bus analizuojamos įvairios audito sąvokos interpretacijos bei pateiktas patikslintas audito rizikos sąvokos apibrėžimas.

Tarptautiniai audito standartai (TSA 200¹; TSA 400, 2005, p. 380) audito riziką apibrėžia kaip riziką neteisingai pateikti auditoriaus išvadą. Tarptautinė aukščiausiųjų audito institucijų organizacija (International Organization of Supreme Audit Institutions, toliau INTOSAI) audito rizikos apibrėžimo nepateikia. Tuo tarpu INTOSAI regioninė darbo grupė Europoje EUROSAI, vienijanti šio regiono aukščiausiųjų audito institucijų organizacijas, audito standartų įgyvendinimo gairėse (European Implementing Guidelines for the INTOSAI auditing standards)², audito riziką apibūdina kaip garantijos priešingybę. Tai yra rizika, kad auditorius pateiks neteisingą išvadą dėl tikrintų finansinių ataskaitų.

Analizuojant įvairius audito rizikos sąvokos apibrėžimus matyti, jog skirtingi autoriai apibūdina skirtingus audito rizikos aspektus (žr. 1 priedą), todėl egzistuoja daug audito rizikos apibūdinimų bei interpretacijų.

Dauguma autorių (A. Eilifsen`as ir kt. (2006, p. 62); K. Gupta (2004, p. 1119); T. J. Louwers`as ir kt. (2008, p. 78); W. B. Meigs`as (1988, p. 31), O. R. Whittington`as ir K. J. Pany (2010, p. 39); J. Robertson`as (1990, p. 181); R. Hayes`as ir kt. (2005, p. 210)) akcentuoja, kad audito rizika kyla todėl, kad auditorius gali pateikti netinkamą (neteisingą, nepagrįstą) nuomonę apie įmonės finansines ataskaitas, kai jos parengtos klaidingai ar yra reikšmingų iškraipymų, taigi šie autoriai išryškina auditoriaus kaltę, pateikiant netinkamą nuomonę. Dauguma šių autorių audito rizikos atsiradimą vadina galimybe, tikimybe, J. W. Cook`as ir G. M. Winkle`as (1988, p. 266) vartoja sinonimą „abejonė“.

---

¹ 200-asis Tarptautinis audito standartas: „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

² Europos rekomendacijos INTOSAI audito standartams (<http://eca.europa.eu/portal/pls/portal/docs/1/133817.PDF> [žiūrėta 2010 09 22])

Dažnai autoriai nenurodo kada audito rizika atsiranda, J. Mackevičius (1999, 2001); Rupeikienė (p. 77); J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997) pažymi, kad ši rizika kyla atliekant auditą.

D. H. Taylor`as ir G. W. Glezen`as (1985, p. 195) pažymi, kad auditorius gali suklysti nežinomis, o ne dėl tyčinių paskatų, kas nukreipia į tai, kad audito rizika gali kilti ne tik dėl paties auditoriaus, bet ir dėl audituojamos įmonės kaltės. 1-asis Nacionalinis audito standartas (toliau NAS)³, G. W. Cosseratas (2004, p. 132), I. Gray`us (2000, p. 118; 2008, p. 167), G. Puttickas ir kt. (2007, p. 242), D. Daujotaitė (2006, p. 123) bei Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų Valdybos (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) terminų žodynas⁴ pažymi, jog audito rizika susideda iš dviejų rizikų: reikšmingų neatitikimų rizika, kuri gali atsirasti dar prieš auditą, ir rizika, kad auditorius neaptiks tokių neatitikimų. Taigi, matyti, jog rizika gali būti susijusi tiek su auditoriumi, tiek su audituojamuoju. Tokiai nuomonei pritariama ir „Accounting: financial&tax“ tinklapyje, straipsnyje „Kas yra audito rizika?“ („What is audit risk?“)⁵, kadangi toks apibūdinimas yra išsamesnis, jis įvardija rizikos prigimtį (auditoriaus įtaka ir audituojamojo įtaka), kurie gali įtakoti neteisingos išvados tikimybę.

Platesnio požiūrio šalininkai V. M. O`Reilly (1990, p. 168; 1999, p. 136) ir J. Mackevičius (1999, 2001) pažymi, kad yra du galimi suklydimo variantai t.y.: 1) auditorius gali pareikšti besąlyginę nuomonę, tačiau finansinėse ataskaitose egzistuoja reikšmingi iškraipymai, 2) auditorius modifikuoja auditoriaus išvadą, tačiau finansinėse ataskaitose reikšmingų iškraipymų nėra. Nors auditorius gali pateikti tiek besąlyginę, tiek modifikuotą auditoriaus išvadą, tačiau A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as (1988, p. 241), didžiausia rizika laiko tai, kad auditorius nuspręs, jog finansinėse ataskaitose nėra reikšmingų iškraipymų ir todėl bus pateikta besąlyginė audito išvada kai, iš tiesų, reikšmingų iškraipymų jose yra.

A. Millichamp`as (1996, p. 233) pateikia kiek kitokį audito rizikos apibūdinimą: „audito rizika reiškia žalos audito įmonei galimybę, atsirandančią auditoriaus nuomonę, kuri yra kažkuo ypatingai neteisinga“. Tai rodo, jog neteisingos nuomonės pateikimas yra ne tik klaidingos išvados apie finansines ataskaitas pateikimas, bet ir žala audito įmonei, todėl auditorius yra ypač suinteresuotas pateikti teisingą auditoriaus išvadą. Internetiniame Birmingemo universiteto žodyne⁶ pabrėžiama, kad auditorius gali priėti neteisingas išvadas ir nuomones apie darbą, kurį jis garantuoja. Pirmas audito

³ 1-asis nacionalinis audito standartas: „Finansinės atskaitomybės audito tikslai ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?478> [žiūrėta 2010 11 17])

⁴ Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų Valdybos terminų žodynas www.accaglobal.com/pubs/students/.../sa_nov09_jones.pdf [žiūrėta 2010 09 22]

⁵ Accounting: financial&tax“ tinklalapis, straipsnis „Kas yra audito rizika?“ (<http://accounting-financial-tax.com/2009/09/what-is-audit-risk-literature-perspective/> [žiūrėta 2010 09 22])

⁶ Internetinis Birmingemo universiteto žodynas (<http://www.internalaudit.bham.ac.uk/audit/glossary.shtml> [žiūrėta 2009 04 27])

rizikos apibrėžimas, kuris pažymi, jog auditorius garantuoja už darbą, kurį atliko, tai reiškia, jog jei jis suklydo, t.y. pateikė neteisingą nuomonę jis garantuoja ir už tai.

Apibendrinant audito rizikos ypatybes, galima išskirti aštuonias pagrindines audito rizikos ypatybes, žr. 1 lentelę.

1 lentelė. Audito rizikos ypatybės

Audito rizikos ypatybės	Trumpas apibūdinimas
Galimybės/tikimybės buvimas	Galimybė/tikimybė suklysti ir pateikti netinkamą nuomonę.
Klaidos pobūdis	Auditorius gali nežinodamas suklysti ir pateikti netinkamą nuomonę.
Netinkamos, nepagrįstos nuomonės pateikimo atvejai	Tvirtinant, kad finansinės ataskaitos yra teisingos, nors jos yra neteisingos , ir, tvirtinant, kad finansinės ataskaitos yra neteisingos, nors iš tiesų jos yra teisingos .
Reikšmingų neatitikimų buvimas	Kai finansinės ataskaitos iš esmės klaidingai parengtos, yra reikšmingų informacijos iškraipymų .
Rizikos vertinimo metu	Rizika audito metu neatskleisti melagingų finansinės ataskaitos neatitikimų.
Rizikos prigimtis	Rizikos atsiradimą įtakoti gali tiek auditorius, tiek audituojamasis .
Auditoriaus garantija	Auditorius garantuoja už pareikštos auditoriaus nuomonės teisingumą.
Žala audito įmonei	Žalos audito įmonei galimybė už neteisingą nuomonę.

Pirmoji audito rizikos ypatybė yra galimybės/tikimybės buvimas, t.y. galimybė/tikimybė suklysti ir pateikti netinkamą nuomonę apie audituotas finansines ataskaitas. Antroji ypatybė parodo, kad auditorius ne tyčia, o dėl nežinios gali pateikti netinkamą nuomonę apie audituotas finansines ataskaitas. Trečioji ypatybė nurodo, kad yra du netinkamos nuomonės pateikimo variantai: tvirtinant, kad finansinės ataskaitos yra teisingos, nors jos yra neteisingos, ir, tvirtinant, kad finansinės ataskaitos yra neteisingos, nors iš tiesų jos yra teisingos. Ketvirtoji audito rizikos ypatybė yra reikšmingų neatitikimų buvimas, t.y. auditorius netinkamą nuomonę gali pateikti tuomet, kai finansinės ataskaitos yra iš esmės klaidingai parengtos, jose yra reikšmingų informacijos iškraipymų. Dar viena audito rizikos ypatybė yra ta, jog auditorius, gali nepastebėti ir neatskleisti finansinės ataskaitos neatitikimų audito metu. Šeštoji ypatybė yra rizikos prigimtis, tai reiškia, kad audito rizikos atsiradimą gali įtakoti tiek auditorius, tiek audituojamasis. Paskutinės dvi audito rizikos ypatybės yra susijusios su

auditoriumi. Šios dvi audito rizikos ypatybės pažymi, jog už kiekvieną audito nuomonę auditorius garantuoja, o garantuodamas už neteisingą nuomonę jis sukelia riziką padaryti žalą audito įmonei.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad daugumos autorių, taip pat tarptautiniuose ir nacionaliniuose audito standartuose, audito rizikos sąvoka yra apibūdinta nepilnai arba nepakankamai išsamiai: juose neakcentuojama dvejopa audito rizikos prigimtis (dėl auditoriaus kaltės ir dėl audituojamojo kaltės), galimi netinkamos auditoriaus išvados pateikimo atvejai bei kiti svarbūs dalykai. Apibrėžiant audito riziką būtina taikyti platesnį požiūrį, kad visi esminiai dalykai būtų pažymėti audito rizikos apibrėžime, todėl audito riziką galima apibrėžti taip:

Audito rizika yra galimybė/tikimybė audito metu nežinant suklysti ir pateikti netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas, kurios iš esmės yra klaidingos, t.y. informacija jose yra reikšmingai iškraipyta. Netinkama nuomonė gali būti ne tik tada, kai yra teigiama, jog finansinės ataskaitos yra teisingai parengtos, kai taip nėra, bet ir tada, kai teigiama, jog jos yra neteisingai parengtos, kai iš tiesų jos yra teisingos. Rizikos atsiradimą įtakoja tiek audituojamasis, tiek auditorius, kuris garantuoja už atliktą darbą, dėl kurio neteisingos nuomonės pateikimo audito įmonė kaip rezultatą gali patirti žalą.

Šiame apibrėžime akcentuojami tokie esminiai dalykai:

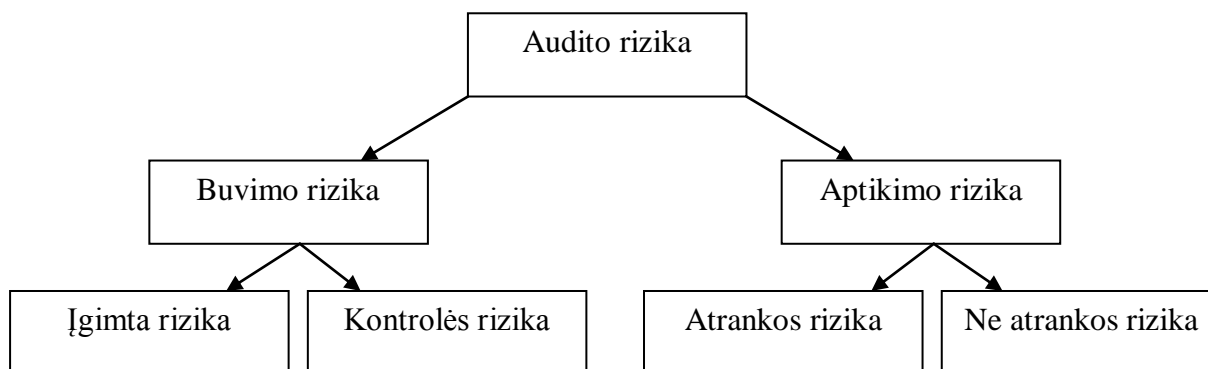
- galimybė/tikimybė suklysti;
- klystama nežiniomis;
- reikšmingų neatitikimų buvimas (netinkama nuomonė apie finansines ataskaitas, kurios iš esmės klaidingos);
- du galimi netinkamos auditoriaus išvados pateikimo atvejai: 1. kai finansinės ataskaitos yra teisingai pareikštos nors jos yra neteisingos, 2. kai finansinės ataskaitos yra neteisingai pareikštos, nors iš tiesų jos yra teisingos;
- rizika vertinimo metu (atliekant auditą);
- rizikos prigimtis (auditoriaus kaltė, audituojamojo kaltė);
- auditoriaus garantija už atliktą darbą;
- žalos audito įmonei galimybė.

1. 2. Audito rizikos klasifikacija

Visi be išimties auditai susiduria su rizika. Net kompetentingas auditorius, turėdamas tvirtus audito įrodymus, negali būti tikras, kad išvengs neatskleistų reikšmingų neatitikimų finansinėse ataskaitose. Tiek Audito standartai, tiek įvairi literatūra audito riziką suskirsto į tam tikrus

komponentus pagal tam tikrus požymius. Taigi, šioje dalyje yra nagrinėjamas audito rizikos klasifikavimas.

D. H. Tayloras ir G. W. Glezenas (1985) teigia, kad plačiąja prasme yra išskiriamos dvi audito rizikos rūšys: tai rizika, kurią įtakoja klientas ir rizika, kurią įtakoja auditorius. Klientas gali suklysti atlikdamas apskaitos operacijas tiek netyčia, tiek specialiai, norėdamas nuslėpti tam tikrą informaciją, taip padarydamas reikšmingus netikslumus finansinėse ataskaitose. O auditoriaus rizika yra neaptikti šių reikšmingų informacijos iškraipymų. Šios dvi pagrindinės rizikos, pasak D. H. Taylora ir G. W. Glezeno, ir sudaro audito riziką. Taigi, auditoriaus rizika yra neaptikimo rizika⁷, o kliento riziką sudaro du komponentai: įgimta rizika ir kontrolės rizika. Šie autoriai neaptikimo riziką dar suskirsto į atrankos klaidas ir į ne atrankos klaidas, tai yra veiksniai dėl kurių atsiranda neaptikimo rizika. Toks audito rizikos klasifikavimas parodytas 1 pav.

1 pav. Audito rizikos klasifikavimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Taylor ir Glezen, 1985, p. 197-199

Tačiau yra ir kitokių audito rizikos klasifikacijų, o apibendrinus įvairių literatūros šaltinių duomenis, dažniausiai audito rizika klasifikuojama pagal tris požymius, žr. 2 pav.

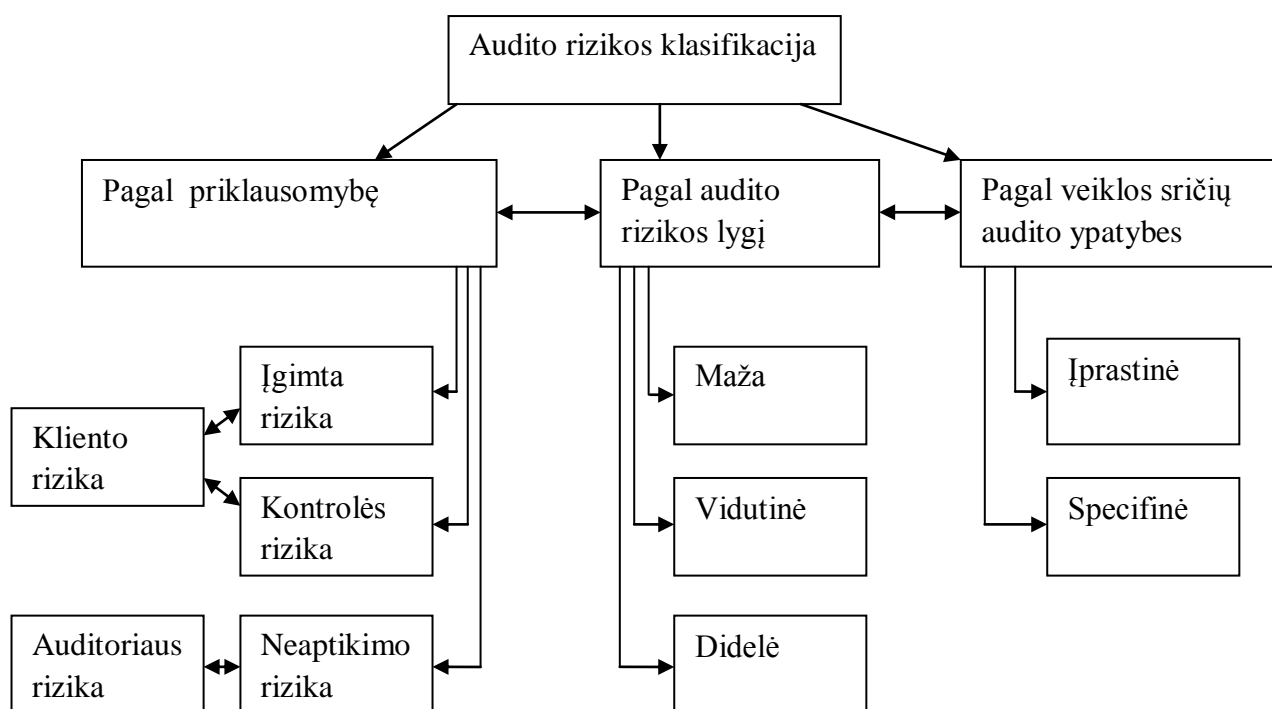
Kaip matyti paveiksle audito rizika skirstoma pagal tris požymius: pagal priklausomybę, pagal audito rizikos lygį ir pagal veiklos sričių audito ypatybes. Visi šie požymiai tarpusavyje yra susiję, t.y. rizikos priklausančios tiek nuo kliento, tiek nuo auditoriaus gali būti įvairaus lygio: mažo, vidutinio ir didelio, kuris taip pat gali būti priklausomas ir nuo įprastos ar specifinės veiklos srities audito ypatybių.

Norint suvokti ne tik audito rizikos komponentus, bet ir jos esmę, reikia detaliau išnagrinėti jos panašumus ir skirtumus. Audito standartai (TSA 400, 2005, p. 380), įvairūs autoriai didžiausią dėmesį

⁷ Neaptikimo rizika vartojama kaip sinonimas aptikimo rizikai

skiria 2 pav. išdėstytiems audito rizikos požymiams. Pagrindinis ir pats svarbiausias skirstymas yra pagal priklausomybę: įgimta, kontrolės ir neaptikimo rizika.

Įgimta rizika (IR), kai kurių autorių dar vadinama buvimo rizika (J. Kabašinskas ir I. Toliatienė, 1994, p. 27; 1997, p. 76), „yra siejama su sąskaitos likučio ar ūkinių operacijų grupės jautrumu informacijos iškraipymams, kurie gali būti reikšmingi patys savaime arba kartu su informacijos iškraipymais kitose sąskaitose arba ūkinių operacijų grupėse, darant prielaidą, kad nebuvo susijusios vidaus kontrolės“ (TSA 400, 2005, p. 380).

2 pav. Audito rizikos klasifikacija

Pavadinimas jau iškart informuoja su kuo ši rizika yra susijusi, ji gimsta vos tik įkūrus verslą, tai įtakoja tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai: ekonominės informacijos srauto klaidos, sudėtingas ūkinės veiklos teisinis reglamentavimas, neteisingai interpretuoti norminiai aktai ar tiesiog įmonės apskaitos sistemos netobulumas. Be to, įgimta rizika tiesiogiai priklauso nuo kliento verslo pobūdžio, jo aplinkos, svarbiausių ūkinių operacijų, nes kuo sudėtingesnės operacijos tuo labiau tikėtina, kad jos bus neteisingai užfiksuotos ir atsiras neatitikimų, ne kaip paprastuose skaičiavimuose, be to, tai dar priklauso ir nuo apskaitos personalo kvalifikacijos, kuo įmonės finansininkas profesionalesnis – tuo įgimtos rizikos lygis mažesnis. Tačiau klaidos finansinėje atskaitomybėje gali būti ne tik netyčinės, bet ir tyčinės, norint nuslėpti tam tikrus rodiklius.

Tam tikroms verslo šakoms ši rizika gali būti netgi aukštesnė negu kitose, pvz.: naftos ir dujų gavybos, nekilnojamojo turto sektoriuje, įmonėms, dirbančioms pagal frančizę, darbas su užsienio įmonėmis, ar įvairių valiutų sandoriai, nei įprastoje prekybos ar pramonės veikloje.

Taip pat, ši rizika būdinga tam tikroms apskaitos operacijoms, tarkim grynuosius pinigus yra lengviau paslėpti nei įrankius, žemę ar pastatus, arba „tam tikrą inventorių yra sunkiau suskaičiuoti, įvertinti, išlaikyti tiksliai nuolatiniuose įrašuose“ (J. Robertsonas, 1990, p. 180).

Taip pat įgimtai rizikai įtaką gali daryti ir išorinės aplinkybės, kurios sukelia verslo riziką, A. Kustienė pateikia tokį pavyzdį: „technologinė pažanga tam tikrą produktą gali padaryti pasenusį, dėl ko atsargų vertė gali būti nepagrįstai padidinta“ (2008, p. 55).

Taigi, galima teigti, jog įgimta rizika gali būti visose finansinėse ataskaitose.

Vadovavimo vientisumo trūkumas taip pat įtakoja įgimtą riziką, tačiau jei įmonės vadovybė siekia sumažinti įgimtą riziką ir tobulina įmonės apskaitos ir kontrolės sistemą, tai sumažina ne tik įgimtą riziką, bet ir kontrolės riziką.

Kontrolės rizika (KR) – *rizika, kad apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos neužtikrins, jog informacijos iškraipymams, kurie gali atsirasti sąskaitų likučiuose ar operacijų grupėse ir būti reikšmingi patys savaime arba kartu su informacijos iškraipymais kitų sąskaitų likučiuose arba ūkinių operacijų grupėse, nebus laiku užkirstas kelias ar jie nebus laiku pastebėti ir pataisyti* (TSA 400, 2005, p. 380).

Kontrolės rizika priklauso tik nuo įmonės vidinės kontrolės sistemos, kuo ši sistema veiksmingesnė, tuo kontrolės rizika yra mažesnė. Jei įmonės vadovybė sukūrė tokią vidaus kontrolės sistemą ir jos veikimo principus, tikėtina, kad įmonei priklausantis turtas yra patikimai apsaugotas nuo neleistino naudojimo, eikvojimo ir grobstymo, o sąskaitų įrašai yra patikimi ir tinkami sudaryti patikimas finansines ataskaitas. Norint įvertinti kontrolės riziką, pirmiausiai auditorius turi įvertinti įmonės vidaus kontrolę. Dėl įgimtų vidaus kontrolės trūkumų tam tikra kontrolės rizika visuomet išlieka, kad ir kokia stipri įmonės vidaus kontrolė bebūtų, tai gali priklausyti net nuo darbuotojo atidumo, atsargumo ar nuovargio.

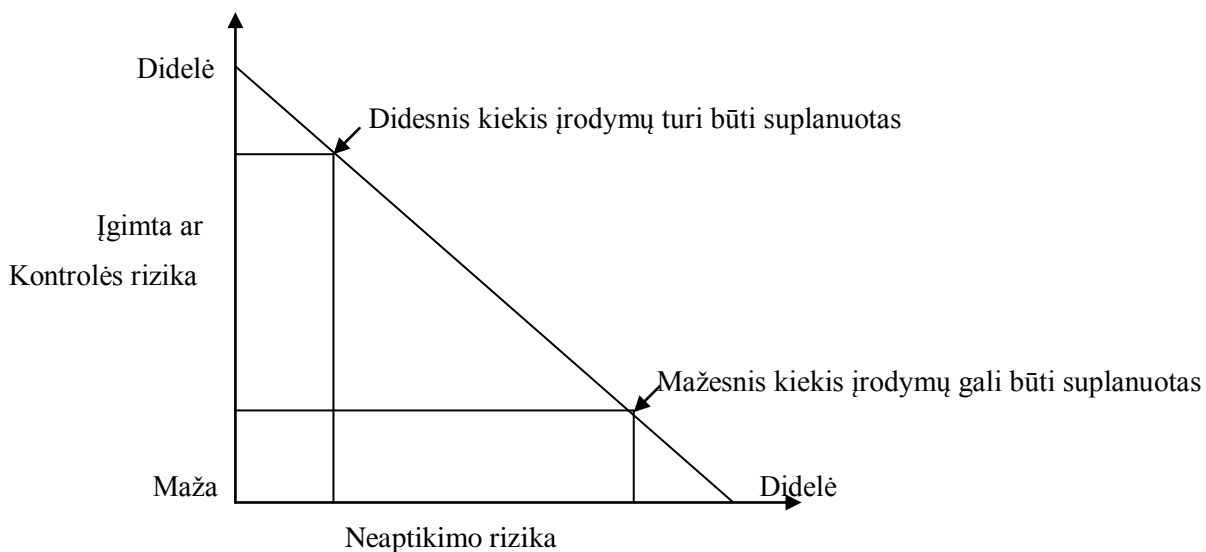
Praktiškai kiekviena įmonė turi tam tikras vidines kontroles, kurios padeda aptikti ir išvengti klaidų, tačiau kai kurios įmonės turėdamos patvirtintas vidinės kontrolės taisykles, tiki, kad jos veikia gerai, nepagalvodami apie tai, jog neperžiūrimos jos per tam tikrą laiką gali suprastėti, taip atsiranda ir išauga kontrolės rizika. Kontrolės rizika niekada negali būti nulinė, todėl, kad vidaus kontrolė negali užtikrinti, kad visi finansinių ataskaitų neatitikimai bus išvengti ar aptikti. Vidinė kontrolė gali svyruoti nuo parašo ant patikrinimo dokumentų iki sudėtingų kontrolių per inventorizacijas.

Auditorius nesukuria ir nekontroliuoja kontrolės rizikos, todėl jis negali daug kažko padaryti, kad sumažintų šią riziką. Jis, susipažinęs ir išstudijavęs įmonės kontrolės sistemą, gali tik įvertinti ją ir nustatyti rizikos lygį aptinkant reikšmingus neatitikimus.

K. H. Spenceris Pickettas kontrolės sąvoką tiesiogiai suveda su apskritai audito rizikos sąvoka: „rizikos sąvoka yra esminė audito vaidmeniui, kadangi ji gali susikirsti su kontrolės sąvoka. Kontrolės yra sukurtos garantuoti, kad tikslai yra pasiekti; rizika gali tam sutrukdyti“ (1997, p. 228). Tai reiškia, kad kontrolė ir audito rizika, kaip visuma, yra neatsiejami dalykai, jei yra rizika, tai kontrolė turi būti padidinta, jei nėra kontrolės padidėja visa audito rizika.

Tiek įgimta rizika, tiek kontrolės rizika yra praktiškai nepriklausomos nuo auditoriaus, todėl dažnai jos būna neatskirtos, kadangi tai kliento rizika. Tuo tarpu trečioji rizika yra šių dviejų rizikų klaidų aptikimo rizika, kuri priklauso tik nuo auditoriaus ir jo kvalifikacijos.

Neaptikimo rizika (NR) dažnai vadinama aptikimo rizika, taip nurodo tiek Audito standartai (TSA 400, 2005, p. 380), tiek kiti literatūros šaltiniai, arba susekimo rizika (J. Kabašinskas ir I. Toliatienė, 1994, p. 27; 1997, p. 76), tačiau teisingiau būtų vadinti Neaptikimo rizika, juk tai ir yra rizika, kad auditorius gali neaptikti reikšmingų informacijos iškraipymų. Kaip nurodo Audito standartai, tai „rizika, kad auditoriaus atliekamos išsamios procedūros nepadės aptikti sąskaitų likučiuose ar operacijų grupėse egzistuojančių informacijos iškraipymų, kurie gali būti reikšmingi patys savaime arba kartu su iškraipymais kitų sąskaitų likučiuose arba ūkinių operacijų grupėse“ (TSA 400, 2005, p. 380). Tai reiškia, kad auditorius gali nenustatyti reikšmingų klaidų apskaitos sistemoje. Ši rizika priklauso nuo pasirinktų audito procedūrų ir jų taikymo efektyvumo. Taip jau yra, kad auditoriaus procedūros gali padaryti išvadą, jog reikšmingų klaidų finansinėse ataskaitose nėra, nors iš tiesų jos yra. Reikšmingų klaidų aptikimas ar neaptikimas tiesiogiai priklauso nuo auditoriaus kvalifikacijos, patirties ir asmeninių savybių, jo gebėjimo surinkti tinkamą komandą, mokėjimas jai vadovauti bei nepamiršti peržiūrėti atliktą audito darbą. Taipogi, auditorius turi numatyti laiką, reikiamą atlikti visoms audito procedūroms. Taigi, neaptikimo rizika yra tiesiogiai susijusi su auditoriumi ir audito organizavimu. Kad ir koks kompetentingas auditorius bebūtų, kad ir kaip mokėtų organizuoti visą audito darbą, tam tikra neaptikimo rizika vis tiek egzistuoja, kadangi dokumentai dažniausiai yra tikrinami atsitiktine tvarka, netikrinant kiekvieno dokumento iš eilės. Auditorius, žinodamas, kad įgimta ir kontrolės rizikos yra didelės, norėdamas sumažinti neaptikimo riziką, padidina audito procedūrų apimtį, tačiau reikia paminėti, kad net ir tokiu atveju klaidų negalima išvengti dėl to, kad auditorius gali pasirinkti netinkamas audito procedūras, neteisingai jas taikyti arba tiesiog neteisingai aiškinti gautus rezultatus. 3 pav. pavaizduotas visų trijų audito rizikos komponentų sąryšis.

3 pav. Sąryšis tarp įgimtos, kontrolės ir neaptikimo rizikos

Šaltinis: Hayes et al., 2005, p. 213

Apibendrinant, audito rizika turi du pagrindinius komponentus:

1. rizika, kad finansinėse ataskaitose yra reikšmingų neatitikimų;
2. rizika, kad šių neatitikimų neaptiks auditorius.

Pirmoji rizika priklauso tik nuo kliento, t.y. visiškai nepriklauso nuo auditoriaus veiksmų, jis, tik įvertinęs šias rizikas, gali nustatyti ar naudodamas audito procedūras neaptikimo riziką galės sumažinti iki priimtino lygio. Kuo įgimta ir kontrolės rizika didesnė, tuo kokybiškesnis turi būti auditas ir jo organizavimas.

Visi audito rizikos komponentai yra palyginti 2 priede, kur aiškiai matyti jų tam tikrų ypatybių panašumai ir skirtumai.

Trumpą rizikos komponentų apibendrinimą bei šių komponentų įtaką bendrai audito rizikai pateikia G. W. Cosseratas (2004, p. 137), žr. 4 pav.

4 pav. Rizikos komponentų apibendrinimas

Šaltinis: Cosserat, 2004, p. 137

Antrasis požymis, pagal kurį klasifikuojama audito rizika yra susietas su audito rizikos lygiu, jis gali būti trijų dydžių: mažas, vidutinis ir didelis.

Kaip teigiama Europos rekomendacijose INTOSAI audito standartams⁸, „auditorius turi įvertinti įgimtą riziką ir kontrolės riziką, sukurti, šiais įvertinimais paremtas, tinkamas audito procedūras tam, kad sumažintų neaptikimo riziką iki lygio, kuris auditoriaus vertinimu įtakoja ir visą bendrosios audito rizikos žemą lygį“. Tai reiškia, kad auditorius įvertinęs kliento rizikos lygius turi pasirinkti tinkamas procedūras ir jas įvykdyti, taip kompensuodamas neaptikimo riziką. Tokius vertinimus auditorius turi atlikti prieš pradėdamas auditą, t.y. tik planuodamas jį, taip nustatydamas reikalingą personalo kiekį, atlikimo laiką, bei procedūrų apimtį. Žinant, kad auditoriaus tikslas yra pasiekti kuo žemesnį audito rizikos lygį, jis gali keisti tik neaptikimo rizikos lygį, nes įgimta ir kontrolės rizikos nuo auditoriaus visiškai nepriklauso, reikia paminėti, kad tarp auditoriaus įvertintos įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos bei priimtino neaptikimo rizikos lygio yra tiesioginis ryšys. Nes kuo aukštesnį įgimtos rizikos ir/ar kontrolės rizikos lygį nustato auditorius, tuo didesnis audito darbas bus reikalingas tam, kad būtų sumažinta neaptikimo rizika ir pasiektas priimtinas audito rizikos lygis. Auditorius, vertindamas audito

⁸ Europos rekomendacijos INTOSAI audito standartams (<http://eca.europa.eu/portal/pls/portal/docs/1/133817.PDF> [žiūrėta 2010 09 22])

rizikos komponentus, kiekvieną iš jų gali išreikšti, kaip mažos, vidutinės ar didelės rizikos lygį, tokiu būdu auditorius gali nustatyti priimtina neaptikimo rizikos lygį, tai geriausiai atsispindi 2 lentelėje, kur pavaizduota audito rizikos komponentų tarpusavio ryšio matrica.

2 lentelė. Audito rizikos komponentų tarpusavio ryšio matrica

		Auditoriaus įvertinta kontrolės rizika		
		didelė	vidutinė	maža
Auditoriaus įvertinta rizika	didelė	MAŽIAUSIA	MAŽESNĖ	VIDUTINĖ
	vidutinė	MAŽESNĖ	VIDUTINĖ	DIDESNĖ
	maža	VIDUTINĖ	DIDESNĖ	DIDŽIAUSIA

Šaltinis: TSA 400, 2005, p. 394; Daujotaitė, 2006, p. 127; Mackevičius, 2001, p. 268; Cosserat, 2004, p. 138; Hayes et al., 2005, p. 212; Louwers et al., 2008, p. 84

Lentelėje pavaizduota visų trijų audito rizikų sąveika. Didžiosiomis raidėmis nurodyta neaptikimo rizika. Kuo didesnę įgimtą ir kontrolės riziką auditorius nustato, tuo mažesnis neaptikimo rizikos priimtinas lygis ir atvirkščiai kuo mažesnę įgimtą ir kontrolės riziką nustato auditorius, tuo didesnis neaptikimo rizikos priimtinas lygis. Kitaip sakant, tarp įgimtos ir kontrolės rizikos bei neaptikimo rizikos yra atvirkštinis ryšys.

Ši lentelė yra tarsi planavimo modelis, t.y. kai audito rizikos įvertintos ir nustatytas jų lygis, gali būti sudarytas audito planas, numatant audito procedūras, etapus, atlikimo laiką, auditą atliksiantį personalą ir kitus svarbius dalykus. Jei įgimta ir kontrolės rizika yra įvertinta kaip maža ar vidutinė, tai ši rizika laikoma priimtino lygio, jei audito rizika yra didelė – tai auditorius turi atkreipti į tai dėmesį, parinkti profesionalią audito komandą, įsitikinti ar pakankama audito įrodymų, kurie būtini norint sumažinti audito riziką iki priimtino lygio. Tačiau jeigu auditorius negali nustatyti patikimo audito rizikos lygio, laikoma, kad audito rizika yra didelė. Mažos, vidutinės ir didelės rizikos palyginamas pateiktas 3-oje lentelėje.

3 lentelė. Mažos, vidutinės ir didelės rizikos palyginimas

Sritis	Mažos ir vidutinės rizikos požymiai	Didelės rizikos požymiai
Ankstesnė būklė/patirtis	Ankstesnė auditoriaus patirtis rodo įprastinę riziką	Ankstesnė patirtis rodo didelę riziką
Vadovybė ir personalas	Kliento vadovybė ir personalas yra kompetentingi	Prastas vadovavimas, prasta vadovo reputacija; staigi ir dažna personalo, ypač vadovų ir vyriausiojo buhalterio kaita
Apskaitos sistema	Apskaitos sistema gerai tvarkoma	Nesutvarkyta apskaitos sistema; apskaitos procedūrų ir principų pokyčiai; problemos, būdingos verslo prigimčiai (pvz.: atsargų apskaitos ir įvertinimo problemos)
Kliento verslas	Kliento verslas nenaujas, plėtojamas be didesnių svyravimų ir pokyčių	Staigūs verslo šakos pokyčiai, veiklos krypties pasikeitimas; didelės investicijos į naujus, rizikingus objektus; įmonė turi likvidumo problemų; didelė įmonės priklausomybė nuo vieno ar kelių produktų, pirkėjų ar tiekėjų; veiklos rezultatai labai priklauso nuo išorinių veiksnių (infliacijos, nedarbo, palūkanų normos)
Vidaus kontrolė	Stipri vidaus kontrolė, geras vadovavimas, įmonėje aktyviai dirba direktorių taryba	Nėra vidaus kontrolės sistemos; vieno asmens dominavimas, t.y. operatyvinius ir finansinius sprendimus priima tie patys asmenys
Ryšys su auditu	Direktorių taryba turi nevykdančiuosius direktorius, ar netgi audito komitetą	Įmonė anksčiau nebuvo audituota; nėra galimybės gauti ankstesnio audito metu sukauptos informacijos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mackevičių, 2001, p. 279; Daujotaitę, 2006, p. 127-128; Millichampą, 1996, p. 234-235

Lentelė rodo, kad pagrindinės audito rizikos sritys, kurias vertina auditorius yra ankstesnė auditorių patirtis, vadovybė ir personalas, apskaitos sistema, kliento verslo ypatybės, vidaus kontrolė, bei apskritai įmonės ryšys su auditu, t.y. ar įmonė buvo audituota, ar pateikta ankstesnių auditų sukaupta informacija, ar įmonė turi atskirą audito komitetą ar vidaus auditorių. Auditorius įvertinęs įmonę pagal šiuos požymius, gali spręsti kokia, maža, vidutinė ar didelė yra įmonės rizika.

Didelė rizika yra būdinga tam tikroms audito sritims ir dažniausiai kiekvienas auditas turi bent vieną didelės rizikos sritį. Jei auditorius pastebi daugumą iš minėtų audito rizikos požymių, tuomet būtina į auditą žvelgti skeptiškai, pasirinkti aukštos profesinės kompetencijos audito personalą, surinkti kiek įmanoma daugiau audito įrodymų kiekvienoje iš šių audituojamųjų sričių, kruopščiai paruošti audito darbo dokumentus, nuodugnai iširti visas didelės rizikos sritis. Ir galiausiai, ypatingai atsargiai paruošti auditoriaus išvadą. Prieš pateikdamas besąlyginę auditoriaus išvadą, turi būti įsitikinęs, kad bendroji audito rizika yra priimtina maža.

Pagal veiklos sričių audito ypatybes išskiriamos dvi audito rizikos rūšys: įprastinė ir specifinė audito rizika.

Įprastinė rizika – tai veiksniai, įtakoiantys visus arba daugelį finansinių straipsnių. Nustatydamas įprastinės rizikos laipsnį, auditorius gauna ir įvertina tokią informaciją, kaip: šaką, kurioje veikia kliento įmonė, finansinius rodiklius, kliento produkciją, marketingo lygį, įstatyminę bazę, bendrą kontrolės aplinką įmonėje, naudojamos apskaitos sistemos būklę (J. Mackevičius, 2001, p. 280).

Nuo įprastinės rizikos veiksnių įvertinimo priklauso numatomos audito procedūros, kadangi, įvertinęs visus veiksnius, auditorius gali užfiksuoti reikšmingų klaidų finansinėse ataskaitose tikimybę ir netgi įmonės veiklos tęstinumo problemas. Vertinant įprastinę riziką, įvertinamas ir pradinis reikšmingumas.

Auditorius, įvertinęs įprastinę riziką, renka duomenis įvertinti įmonės specifinę riziką.

Specifinė rizika – tai veiksniai, kurie iškreipia tik tam tikrų finansinių ataskaitų straipsnių vaizdą. Į specifinės rizikos įvertinimą įeina šie svarbūs tikslai: rizikingų sąskaitų atskleidimas, klaidų tipų nustatymas, rizikos rodiklių nustatymas, kontrolės procedūrų, mažinančių riziką nustatymas procedūrų, mažinančių riziką, patikrinimas (J. Mackevičius, 2001, p. 281).

Specifinės rizikos įvertinimo eiliškumas, pagal kurį auditorius planuoja darbų nuoseklumą renkant duomenis ir vertinant specifinę riziką pateiktas 3 priede. Kadangi auditas dažniausiai yra planuojamas sąskaitų lygmeniu, pirmiausiai auditorius nustato mažiausiai rizikingas sąskaitas, o likusias galima suskirstyti pagal rizikos veiksnius ir reikiamas kontrolės procedūras. Tada auditorius turi nustatyti galimus klaidų tipus finansinėse ataskaitose, jos gali atsirasti bet kuriuo finansinių ataskaitų sudarymo metu. Rizikos veiksniai specifinės rizikos rodiklius didina arba mažina, todėl auditorius turi būtinai nustatyti šiuos veiksnius ir įvertinti jų įtaką. Taip pat įvertinamos kontrolės procedūros, jų galimybės sumažinti aptiktą riziką.

Tiek įprastinė, tiek specifinė rizika yra įtakojama bet kokių esminių pasikeitimų kliento verslo aplinkoje, vidaus kontrolės sistemoje, finansinių ataskaitų sudarymo metodikoje ir pan., todėl tokie pasikeitimai gali smarkiai padidinti audito riziką.

1. 3. Audito rizikos ir reikšmingumo sąveika

Reikšmingumas audite rodo, kad finansinės ataskaitos retai būna visiškai teisingos, kadangi visi auditai susiduria su rizika. Tačiau tam tikras klaidos lygis finansinėse ataskaitose yra priimtinas. Ši dalis supažindina su reikšmingumo sąvoka, jo buvimu atliekant auditą ir jo ryšį su audito rizika.

Kai kurių autorių audito rizikos apibrėžimuose audito rizika yra apibūdinta kaip galimybė pareikšti neteisingą nuomonę apie finansines ataskaitas, tačiau tikslesnis audito rizikos apibrėžimas

nurodo, kad rizika yra neaptikti reikšmingų neatitikimų, tai reiškia, kad kai kurie neatitikimai finansinėse ataskaitose yra svarbesni už kitus, t.y. kelių litų klaida, vertinant milijonu įvertintas atsargas, nėra reikšminga ir neduoda pagrindo tolimesniam tyrimui, tuo tarpu pastato „dingimas“, vertinant visą įmonės turtą, finansinėse ataskaitose, yra svarbus, vadinasi jis yra reikšmingas. Ryšium su finansinėmis ataskaitomis, A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as (1988, p. 44) reikšmingumą apibūdina kaip finansinės operacijos dydį arba jos pobūdį, kuris, esant tam tikroms aplinkybėms, gali turėti įtakos informacijos vartotojams, jų veiksams ir sprendimams. 320-ajame TSA „Reikšmingumas auditui“ nurodoma, jog *informacija yra reikšminga, jei jos nepateikimas arba klaidingas pateikimas gali turėti įtakos jos vartotojų priimamiems ekonominiams sprendimams, kurie daromi remiantis finansinėmis ataskaitomis. Reikšmingumas priklauso nuo straipsnio arba klaidos dydžio, kuris nustatomas kiekvienu konkrečiu informacijos nepateikimo arba klaidingo pateikimo atveju atskirai. Taigi reikšmingumas greičiau riba, ties kuria informacija tampa naudinga, negu kokybinė charakteristika, apibūdinanti informaciją* (2005, p. 348). Tai reiškia, jog auditorius, turi nuspręsti kas yra reikšminga, o kas ne, o planuodamas auditą, jis turi preliminariai apskaičiuoti didžiausią galimą klaidos sumą, iki kurios visi neatitikimai bus laikomi nereikšmingais, o virš jos – reikšmingais, kokia tai bus suma sprendžia pats auditorius, atsižvelgdamas į įmonės aplinką ir į jos kiekybinę charakteristiką. Kiekybinė charakteristika apima pagrindinius įmonės finansinius rodiklius, kaip pajamos, grynasis pelnas, akcininkų turtas ir kt. Skirtingoms apskaitos sritims gali būti taikomas skirtingas reikšmingumo lygis. Nustatant finansinių ataskaitų reikšmingumą, auditorius turi atsižvelgti ir į kokybinę įmonės charakteristiką, t.y. dalykus, kurie yra reikšmingi pagal savo prigimtį ir kontekstą. Kokybinę charakteristiką sudaro subjektyvūs veiksniai, netinkamas arba klaidingas apskaitos politikos atskleidimas, apskaitos metodo pasikeitimas, kuris gali iš esmės paveikti vėlesnių finansinių metų rezultatus ir kt.

Reikšmingumas, kaip ir audito rizika, yra svarbus planuojant auditą ir numatant audito metodus bei strategiją, kadangi auditoriaus išvadoje⁹, nuomonės dalyje auditorius turi pareikšti, kad „**mūsų nuomone**, metinės finansinės ataskaitos **visais reikšmingais atžvilgiais** teisingai parodo ABC įmonės 20X1 m. gruodžio 31 d. finansinę būklę, 20X1 metų veiklos rezultatus bei pinigų srautus“. Tai reiškia, jog auditorius įvertinęs kliento finansines ataskaitas pateikia savo nuomonę apie jas ir, kad reikšmingų neatitikimų jose nėra. Tačiau visada išlieka rizika, kad auditorius nemonifikuos savo nuomonės apie finansines ataskaitas, kurios, iš tiesų, yra reikšmingai neteisingos. Tai gali būti bent dalinai išvengta tik

---

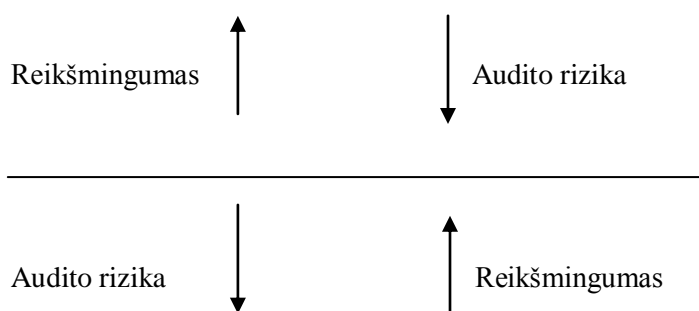
⁹ Lietuvos auditorių rūmai, auditoriaus išvados pavyzdys

(http://www.lar.lt/new/lar_files/public/1234516421_auditoriaus_isvados_pavyzdys_2009_02_12.doc [žiūrėta 2010 10 05])

tokiu atveju, jei auditorius patikrina visus dokumentus, tačiau netgi tada šis patikrinimas gali būti klaidingai aiškinamas.

Auditorius laiko finansines ataskaitas reikšmingai neteisingomis kai jos turi klaidų, kurių poveikis yra pakankamai svarbus, kad finansinės ataskaitos nebūtų pareikštos teisingai pagal bendrai priimtus apskaitos principus. Reikšmingumas dar gali būti apibrėžtas kaip aplaidumo ar apskaitos informacijos neatitikimo dydis, kuris daro ją tikėtina, kad asmens nuomonė bus pakeista ar įtakota šio aplaidumo ar neatitikimo (D. H. Tayloras, G. W. Glezenas, 1985, p. 196). Dėl to yra atvirkštinis ryšys tarp audito reikšmingumo ir audito rizikos, t.y. kuo aukštesnis reikšmingumo lygis, tuo žemesnė audito rizika ir atvirkščiai. Šis reikšmingumo ir audito rizikos ryšys pavaizduotas 5 pav.

5 pav. Reikšmingumo ir audito rizikos ryšys

Šaltinis: Daujotaitė, 2006, p. 121

Atsižvelgiant į šį reikšmingumo ir audito rizikos ryšį, auditorius nustato audito procedūrų pobūdį, atlikimo laiką bei apimtį. Jeigu auditorius nustato, jog reikšmingumo lygis yra žemas, tai audito rizika yra didelė, tokią riziką auditorius turi sumažinti mažindamas priimtą kontrolės rizikos lygį, tam atlikdamas papildomus arba išplėstus kontrolės testus arba mažindamas neaptikimo riziką ir keisdamas suplanuotų procedūrų apimtį, pobūdį ir laiką.

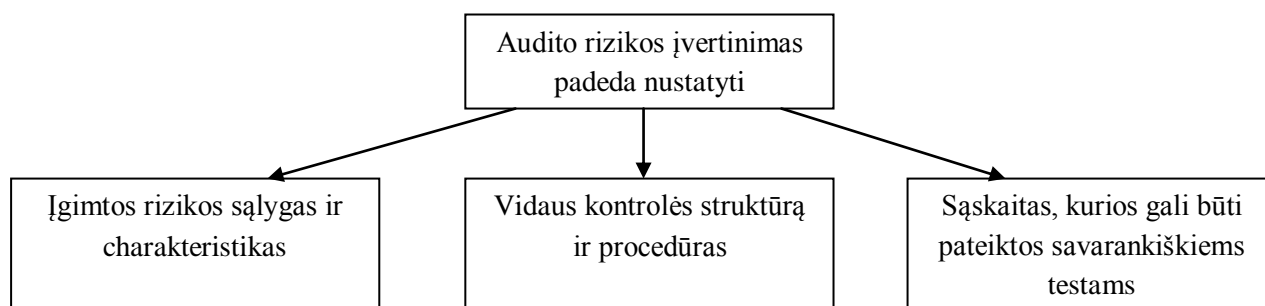
Planuojant auditą reikšmingumo ir audito rizikos vertinimas gali būti vienoks, o įvertinus audito procedūrų rezultatus, jis gali pakisti, tai gali nutikti auditoriui labiau susipažinus su kliento verslo pobūdžiu ar dėl kitų pakitusių aplinkybių. Auditorius, spręsdamas ar finansinės ataskaitos visais reikšmingais atžvilgiais parodo tikrą ir teisingą įmonės padėtį, turi įvertinti ar audito metu nustatyti informacijos iškraipymai yra reikšmingi. Jei auditorius padaro išvadą, jog šie informacijos iškraipymai yra reikšmingi, turi sumažinti audito riziką, padidindamas audito procedūrų bei testų apimtį. Nustatyti reikšmingi informacijos iškraipymai turi būti ištaisyti, tačiau jei įmonės vadovybė atsisako ištaisyti juos, o papildomų audito procedūrų rezultatai patvirtina, kad šie informacijos iškraipymai yra reikšmingi, auditorius pateikia modifikuotą išvadą.

2. AUDITO RIZIKOS VERTINIMAS IR JŲ MODELIŲ TAIKYMO SPRENDIMAI

2.1. Audito rizikos vertinimas

1-ajame skyriuje išnagrinėta audito rizika ir jos komponentai, o šis skyrius skirtas audito rizikos ir jos komponentų vertinimui, jų reikšmingumo finansinėse ataskaitose nustatymui. Audito rizikos įvertinimas yra labai svarbus visai audito atlikimo eigai, kaip teigia R. Hayes ir kt. (2005, p. 194): „rizikos įvertinimas yra audito esmė. Likusi audito dalis yra atsakas nustatytoms rizikoms“.

Rizikos vertinimas padeda auditoriui nustatyti svarbius auditui dalykus (žr. 6 pav.)

6 pav. Dalykai, kuriuos padeda nustatyti audito rizikos įvertinimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal O'Reilly, 1990, p. 215

- Įgimtos rizikos sąlygas ir charakteristikas, kurios sukuria aukštą reikšmingų neatitikimų riziką ir todėl reikalauja didesnio dėmesio tam tikriems audito tikslams ir sąskaitoms.
- Vidaus kontrolės struktūros politiką ir procedūras, kurios gali sumažinti reikšmingų neatitikimų riziką ir įgalina auditorių apriboti nepriklausomus testus tam tikriems audito tikslams ir sąskaitoms.
- Sąskaitas, kurios gali būti pateiktos ribotiems savarankiškiems testams, todėl, kad reikšmingų neatitikimų rizika yra žema. (V. M. O'Reilly, 1990, p. 215)

Planuodamas auditą, auditorius preliminariai įvertina kontrolės riziką (kartu ir įgimtą riziką), kad nustatytų tikėtiną aptikimo riziką, priimtina finansinės atskaitomybės tvirtinimams ir, atsižvelgdamas į tai, nustatytų finansinės informacijos patikrinimo testų pobūdį, laiką ir apimtį. Audito rizika yra įvertinama dar planuojant auditą, ir šis įvertinimas yra labai svarbus, numatant patikrinimo būdus, kurie parenkami atsižvelgiant į šį įvertinimą. Pažymėtina, kad planavimo stadijoje auditorius jokių testavimų neatlieka, taigi, šis rizikos įvertinimas yra tik preliminarus. O patikrinimo metu ar po įmonės

kontrolės sistemos testavimo, auditorius turi apgalvoti ar kontrolės sistema yra geresnė ar blogesnė nei jis tikėjosi planuodamas auditą, tuomet jis turi atitinkamai pakoreguoti ir naujai pritaikyti savo testus.

Auditorius, apskaičiuodamas audito riziką, privalo pakankamai daug žinoti apie kliento verslą, šaką, vadovybę, įmonėje veikiančią vidinės kontrolės sistemą. Vertindamas audito riziką, auditorius turi numatyti ar iškyla įmonės mokumo, veiklos tęstinumo ir kt. problemos. O kad būtų užtikrintas rizikos apskaičiavimo teisingumu, auditorius turi parinkti tinkamą metodiką, tai gali būti įvairūs klausimynai, anketos, kurių paruošimas reikalauja kruopštaus darbo ir aukštos auditoriaus kvalifikacijos. J. Kabašinskas ir I. Toliatienė (1997, p. 80-81) pateikia audito rizikos apskaičiavimo pavyzdį, kuris pavaizduoja kaip, atliekant įvairių sričių vertinimą, apskaičiuojama bendroji audito rizika, šis pavyzdys pateiktas 4 priede.

Nors visi auditoriai toje pačioje įmonėje turėtų nustatyti vienodą audito rizikos lygį, tačiau praktika rodo, kad tai yra neįmanoma, kadangi tai priklauso nuo auditorių profesinės kompetencijos, asmeninės atsakomybės bei reputacijos supratimo. A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as (1988, p. 245-246) dar išskiria tam tikras aplinkybes, dėl kurių auditoriai audito riziką apskaičiuoja skirtingo lygio netgi tose pačiose situacijose, žr. 7 pav.

7 pav. Aplinkybės, dėl kurių, tose pačiose situacijose, apskaičiuojama skirtingo lygio audito rizika

Šaltinis: Arens, Loebbecke, 1988, p. 245-246

- *Audito rizikos pamatavimo sunkumas.* Kadangi pakankamai sunku apskaičiuoti audito riziką, todėl sunku tikėtis, kad visi auditoriai nustatys tokią pat audito riziką ir manys esant reikalinga tiek pat įrodymų šiai rizikai mažinti.
- *Skirtingas rizikos išvengimas.* Tai reiškia, kad skirtingi auditoriai nusiteikę priimti skirtingą audito rizikos lygį, vieni auditoriai labai konservatyvūs ir jie bijo teisminių ieškinių, todėl jie siekia sumažinti riziką kiek galima daugiau, tuo tarpu kitus labiau domina pajamų dydis ir mažiau galvoja apie galimas sankcijas.
- *Skirtingi kompetencijos lygiai.* Audito srityje, kaip ir kitose, pasitaiko specialistų, kurie neatlieka savo darbo tinkamai, net nuolat rengiant kursus, neįmanoma pašalinti

nekompetentingų specialistų, kurie, daug dažniau nei kompetentingi auditoriai, nustato skirtingus audito rizikos lygius.

Audito įmonių konkurencija, bylų iškėlimas audito įmonėms bei auditorių profesionalumas skatina diskusijas dėl audito rizikos įvertinimų suvienodinimo, t.y. vienodų kriterijų audito rizikos vertinimams nustatymo, tačiau kol kas vieningos nuomonės neprieita. Tikėtina, kad konkurencija, teisinė atsakomybė ir kitos sankcijos, bei profesionalumas padės sumažinti audito rizikos įvertinimo panašiose situacijose skirtumus. Bet reikia paminėti, kad visiškai vienodas priimtinas audito rizikos lygis skirtingiems auditoriams net ir panašiomis aplinkybėmis yra neįmanomas. Todėl kiekvienas auditorius gali sukurti jam priimtina audito rizikos vertinimo metodiką, kurią nuolatos tobulintų, pritaikytų audituojamai įmonei, o nesilaikytų vienos standartinės nustatytos metodikos, kadangi taip gali neatskleisti specifinių įmonės rizikų.

Kaip minėjo A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as auditoriai yra linkę prisiimti savo atsakomybėn skirtingą riziką, todėl jie gali ne tik nustatyti skirtingą įmonės rizikos lygį, bet ir numatyti skirtingą jam pačiam priimtina audito rizikos lygį. 200-ajame TSA „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“¹⁰ nurodyta, jog *planuoti ir atlikti auditą auditorius turi taip, kad audito riziką sumažintų iki priimtina žemo lygio, atitinkančio audito tikslą. Audito riziką auditorius sumažina parengdamas audito procedūras ir jas atlikdamas tam, kad surinktų pakankamus ir tinkamus audito įrodymus bei galėtų padaryti teisingas išvadas, kuriomis grindžiama audito nuomonė. Pakankamą užtikrinimą galima gauti tik jeigu audito riziką auditorius sumažina iki priimtina žemo lygio.* Taigi, priimtina žemas lygis kiekvienam auditoriui gali skirtis.

Nustatant bendrą audito riziką, auditorius turi įvertinti įgimtą riziką bei kontrolės riziką, kitaip sakant, suprasti įmonę ir jos aplinką. 315-asis TSA „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“¹¹, I. Gray`as (2000, p. 125; 2008, p. 174), O. Ray Whittingtonas (2010, p. 193) ir A. Eilifsenas (2006, p. 67) su bendraautoriais išskiria 5 aspektus, kurių žinojimas sudaro auditoriaus supratimą apie įmonę ir jos aplinką:

- Ūkio šaką, reguliavimo ir kitus išorinius veiksnius, įskaitant galiojančius finansinių ataskaitų sudarymo reikalavimus;
- Įmonės pobūdį, įskaitant įmonės pasirinktą apskaitos tvarką ir jos taikymą;
- Tikslus ir strategijas bei susijusią verslo riziką, dėl kurių finansinėse ataskaitose gali atsirasti reikšmingų netikslumų;

¹⁰ 200-asis Tarptautinis audito standartas: „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

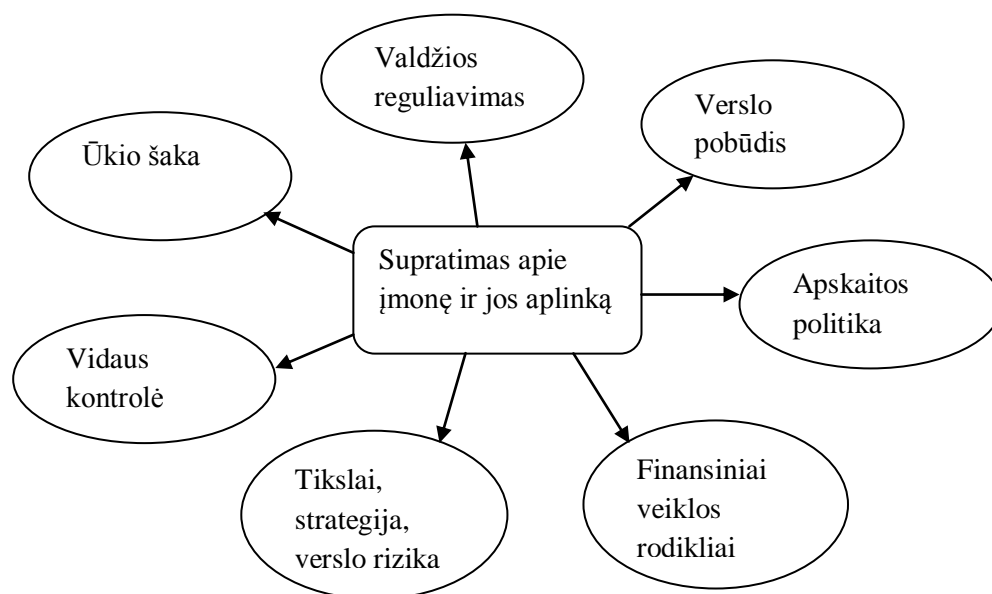
¹¹ 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

- Įmonės finansinės veiklos rodiklius ir peržiūrą;
- Vidaus kontrolę.

G. W. Cosseratas (2004, p. 184) šiuos aspektus rūšiuoja kiek kitaip, jis atskiria ūkio šaką bei valdžios reguliavimą, verslo pobūdį ir apskaitos politiką, ir neįtraukia įmonės finansinių rodiklių bei tikslų ir strategijų, ir su jais susijusią verslo riziką:

- Ūkio šaką ir jos pažeidžiamumą ekonominių sąlygų pasikeitimams, ir pagrindines pramonės politikas ir praktikas;
- Verslo pobūdį, produkto ir paslaugos tipas, įmonės vieta ir veiklos charakteristika, tokia kaip produkcijos ir prekybos metodai;
- Valdžios reguliavimus, kurie įtakoja klientą, jo pramonę ir pareiškimus, kurie turi būti užpildyti.
- Apskaitos politiką, pritaikytą pagal klientą;
- Kliento vidaus kontrolę.

Todėl visus aspektus, kurių žinojimas sudaro auditoriaus supratimą apie įmonę ir jos aplinką, galima būtų pavaizduoti taip, kaip pavaizduota 8 pav.:

8 pav. Aspektai, kurių žinojimas sudaro auditoriaus supratimą apie įmonę ir jos aplinką

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal 315-ąjį TSA¹²; Gray et al., 2000, p. 125; 2008, p. 174; Whittington, Pany, 2010, p. 193; Eilifsen, Messier., 2006, p. 67; Cosserat, 2004, p. 184

¹² 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

Ūkio šakos supratimas apima tokias sąlygas, kaip kliento aplinka, konkurentai, kliento šaltiniai ir santykiai su tiekėjais, įmonės plėtra ir kt.

Valdžios reguliavimas apima ekonominę padėtį, teisinę bei politinę aplinką, finansinių ataskaitų ruošimo ir teikimo sistemą, ūkio šaką ir įmonę veikiančius aplinkos apsaugos reikalavimus ir kt.

Verslo pobūdis apima įmonės veiklą, savininkus ir vadovybę, įmonės investicijas ir planus, įmonės struktūrą bei finansavimą ir kt.

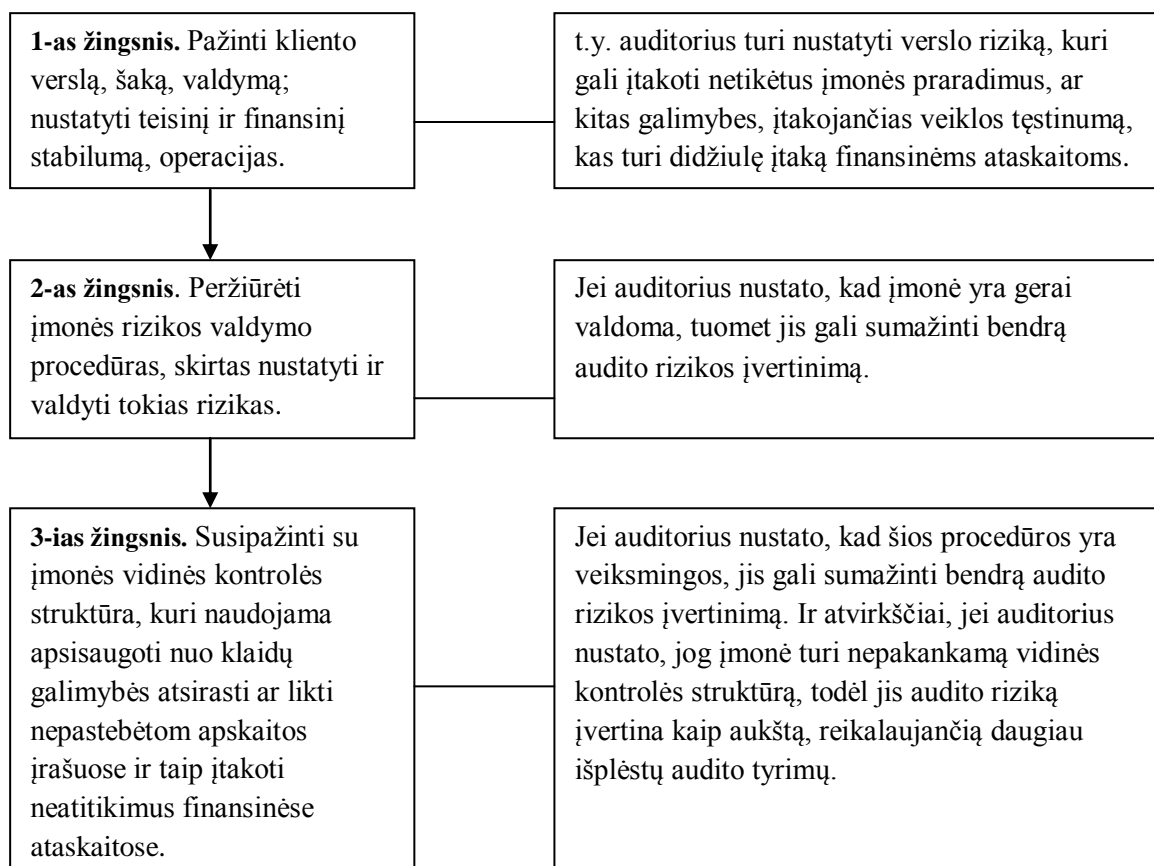
Apskaitos politikos supratimas apima įmonės naudojamus apskaitos metodus, ir jų taikymą.

Finansiniai veiklos rodikliai rodo įmonės veiklos būklę, t.y. auditorius gali nustatyti įmonei daromą spaudimą tiek dėl vidinių, tiek dėl išorinių veiklos rodiklių, kas gali paskatinti vadovų veiksmus veiklai gerinti ar finansines ataskaitas iškraipyti.

Tikslai ir strategijos bei susijusi verslo rizika yra įmonės vadovybės nustatyti tikslai, ir numatomos strategijos šiems tikslams pasiekti, bei su jais susijusi verslo rizika.

Vidaus kontrolė apima įmonės vadovų ir kitų darbuotojų suplanuotas ir atliekamas procedūras, skirtas įmonės tikslų, susijusių su finansinių ataskaitų patikimumu, veiklos efektyvumu ir įstatymų bei teisės aktų laikymusi, pasiekimo užtikrinimui.

Kaip minėta, pirmiausiai auditorius turi susipažinti su audituojamos įmonės veikla, verslo šaka, įmonės valdymu, taip auditorius nustato verslo riziką, kitaip sakant įgimtą riziką, kuri tiesiogiai yra priklausoma nuo ekonominių pokyčių, bei besikeičiančios teisinės ar įstatymų bazės, taigi auditorius turi nustatyti ar ši įmonė visais atžvilgiais yra stabili. Tuomet auditorius turi peržiūrėti įmonės rizikos valdymo procedūras, įvertinti jų funkcionalumą ir veiksmingumą, nes tai įtakoja bendrą audito riziką ir jos įvertinimo lygį. Ir, žinoma, auditorius privalo susipažinti su įmonės vidaus kontrolės sistema, kuri turi tiesioginę įtaką kontrolės rizikai ir jos įvertinimo lygiui, pagal kurį auditorius nustato papildomų patikrinimų poreikį. Visas šis įmonės rizikos įvertinimo eiliškumas ir auditoriaus vykdoma veikla pavaizduotas 9 pav.

9 pav. Audito rizikos įvertinimo eiliškumas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Cosserat, 2004, p. 133

Auditorius, įvertinęs audito riziką pagal 9 pav. nurodytą tvarką, nustato audito rizikos lygį, ir, jei audito rizika yra aukšta, ją gali sumažinti patikrinus dokumentų papildomai. Tačiau, įvertinęs tam reikalingą laiką ir su tuos susijusias sąnaudas, auditorius pats sprendžia ar verta tai daryti ir, ar šios sąnaudos bus mažesnės už finansinių ataskaitų vartotojų nuostolius.

Audito rizikos apskaičiavimo tikslas – gauti informaciją apie problemines sritis ir darbą, kurį reikia atlikti, kad būtų pagrįsta išvada (J. Kabašinskas, I. Toliatienė, 1994, p. 29). Auditorius, nustatęs probleminę sritį, turi ją iširti labai kruopščiai, negailėdamas laiko, o mažiau rizikingas sritis patikrinti, skiriant mažiau laiko. Auditoriui sudėtinga nuspėti finansinį nepasisekimą prieš tai, kol jis atsiranda, bet tam tikri veiksniai, kurie nurodyti 5 priede, yra geri padidėjusios tikimybės rodikliai, kurie gali padėti įvertinti ir nustatyti preliminarų audito rizikos lygį.

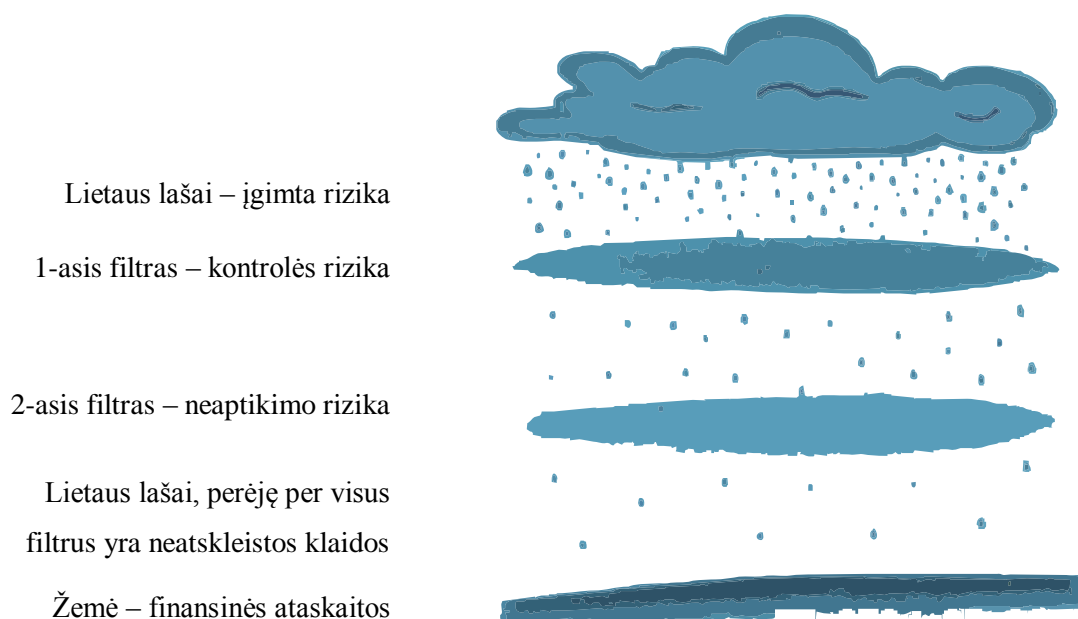
Auditorius turi iširti įmonę ir įvertinti kiekvieno iš šių veiksnių svarbumą ir jų galimybes atsirasti įmonės veikloje. Auditorius, remdamasis šiuo tyrimu ir jų įvertinimu, turi nustatyti preliminarų audito rizikos lygį ir parinkti tinkamą metodiką šiems faktams atskleisti. Jei auditorius

nustato labai aukštą šių veiksnių keliamą rizikos lygį, turi spręsti ar jis šį auditą atliks ir prisiims atsakomybę už jo teisingumą

Auditorius, atlikdamas finansinių ataskaitų auditą, atsižvelgia tik į tas apskaitos ir vidaus kontrolės sistemas, metodus ir procedūras, kurios yra susijusios su finansinių ataskaitų tvirtinimais. Apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų supratimas kartu su įgimtos ir kontrolės rizikos įvertinimu bei kitais vertinimais auditoriui suteikia galimybę:

- Nustatyti galimų reikšmingų informacijos iškraipymų, kurie gali pasitaikyti finansinėse ataskaitose, tipus;
- Apsvarstyti veiksnius, kurie yra susiję su reikšmingų iškraipymų rizika;
- Numatyti tinkamas procedūras. (TSA 400, 2005, p. 382)

Visus audito rizikos komponentus ir jų įvertinimus G. W. Cosseratas (2004, p. 137) sulygina su debesimis ir lietaus lašais, kurie atstoja vidaus kontrolės ir auditoriaus procedūrų, klaidoms aptikti, filtrus bei neatskleistas klaidas. Toks audito rizikos ir lietaus panašumas pavaizduotas 10 pav.

10 pav. Audito rizikos ir lietaus panašumas

Šaltinis: Cosserat, 2004, p. 137

Lietaus lašai, kurie krinta iš didžiulio debesies yra kliento įmonės pobūdžio klaidos, kitaip žinoma kaip įgimta rizika, kuri egzistuoja kiekvienoje įmonėje. Pirmasis filtras pristato įmonės vidaus kontrolę, kuri skirta įgimtai rizikai mažinti, pagal tai, kaip veiksmingai šis filtras sumažina lietaus lašus, kitaip klaidas, auditorius įvertina vidaus kontrolę ir nustato kontrolės rizikos lygį. Antrasis filtras nurodo auditoriaus atliktas procedūras šiems likusiems lietaus lašams (klaidoms) sustabdyti. Šio

filtro lietaus lašų (klaidų), kurios praėjo pirmąjį filtrą (įmonės vidaus kontrolės sistemą), sustabdymo veiksmingumas yra neaptikimo rizikos lygio įvertinimas. O visų likusių lašų (neaptiktų klaidų) galimybė pakliūti ant žemės, t.y. patekti į finansines ataskaitas, sudaro audito riziką, kitaip bendrą audito rizikos lygį.

2.1.1. Įgimtos rizikos vertinimas

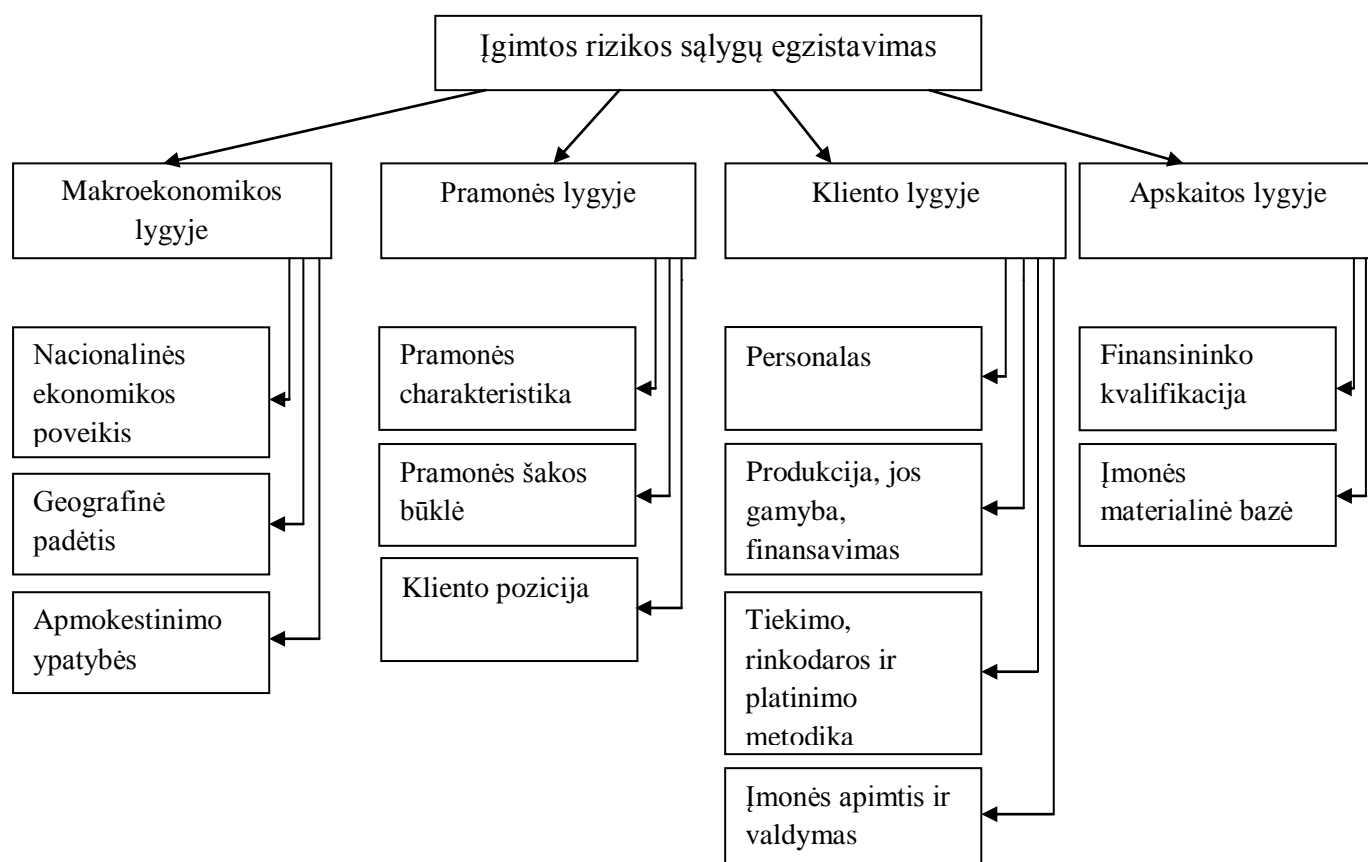
Auditorius nesukuria ir nekontroliuoja įgimtos rizikos, jis gali tik pasistengti įvertinti jos dydį. Įgimtos rizikos įvertinimas yra pirmasis žingsnis vertinant bendrą audito rizikos dydį. Įgimtos rizikos įvertinimas yra labai svarbus audito procese, kadangi tai skatina auditorių nuspėti kuriuose finansinių ataskaitų segmentuose klaidų yra daugiausiai ir, kur jos yra mažiausiai tikėtinos (Arens, 1988, p. 246). Ši informacija padeda nustatyti visą įrodymų kiekį, kurį auditorius turi surinkti, t.y. kuo didesnė rizika, tuo daugiau dokumentų reikia patikrinti. Vertinant įgimtą riziką nustatomas finansinių ataskaitų imlumas reikšmingoms klaidoms, visiškai neįtraukiant vidaus kontrolės, kuri turi didelę įtaką kontrolės rizikai.

Auditorius turi atkreipti ypatingą dėmesį į įmonės veiklos ypatybes, kurios gali įtakoti vieno ar keleto finansinių ataskaitų straipsnių didesnę riziką (L. Rupeikienė, 2005, p. 79), todėl įgimtos rizikos įvertinimas pirmiausiai pradedamas susipažįstant su kliento verslu, nes kliento verslo specifikos išmanymas padeda auditoriui suformuoti atitinkamą audito planą. Daugelis įgimtos rizikos dalykų turi įtaką kitoms rizikoms ir taip gali padidinti bendrą audito riziką. Auditorius, išmanydamas kliento verslo subtilybes, gali nustatyti rizikingas sritis, įvykius, sandorius ir įvertinti, kurie iš jų turi poveikį finansinei informacijai ir finansinių ataskaitų iškraipymui.

Įgimtos rizikos sąlygos egzistuoja makroekonomikos, pramonės, kliento ir apskaitos lygyje (žr. 11 pav.). Auditorius šias rizikas nustato kaip kliento verslo, jo vidinės ir išorinės aplinkos supratimo rezultata.

Auditorius turi suprasti visą ekonomikos aplinką, kurioje klientas veikia, įtraukiant tokius dalykus kaip nacionalinės ekonomikos poveikį (pvz.: kainų reguliavimas, importo ribojimai), geografinė padėtis ir jos ekonomika, apmokestinimo ypatybės ir priežiūros sritis (pvz.: pridėtinės vertės, pelno ir kitų mokesčių pasikeitimai). Auditorius turi žinoti apie ekonomines sąlygas, kurios veikia kliento verslą ir apskritai visą pramonę. Ekonominės sąlygos įtakoja įmonės tolesnį gebėjimą gauti pajamas, veikti pelningai ir aprūpinti investuotojus pelnu. Nepalankios ekonominės sąlygos gali padidinti tyčinių finansinių ataskaitų iškraipymų tikimybę ar netgi įtakoti įmonės bankrotą.

Kliento verslo ir pramonės išmanymas padeda ne tik efektyviai įvertinti įgimtą riziką, bet ir efektyviai bendrauti su kliento vadovybe, įvertinti bendrą finansinių ataskaitų teisingumą ir nustatyti papildomus kliento poreikius. Kalbant apie kliento pramonės šaką, auditorius turi išmanyti tos pramonės šakos charakteristiką (pvz., bankininkystės, draudimo, ar paskolų kompanijos pramonės aplinkoje skiriasi nuo automobilių ar vaistų gamybos), kliento poziciją toje pramonėje, taip pat, tos pramonės šakos būklę, kuri gali įtakoti kliento verslą, įtraukiant jo rinkos dalį ir santykinį dydį, bei konkurentus. Jeigu kliento veikla apima daugiau nei vieną pramonės šaką, auditorius turi susipažinti su kiekviena šių šakų, kuriose klientas turi reikšmingos veiklos.

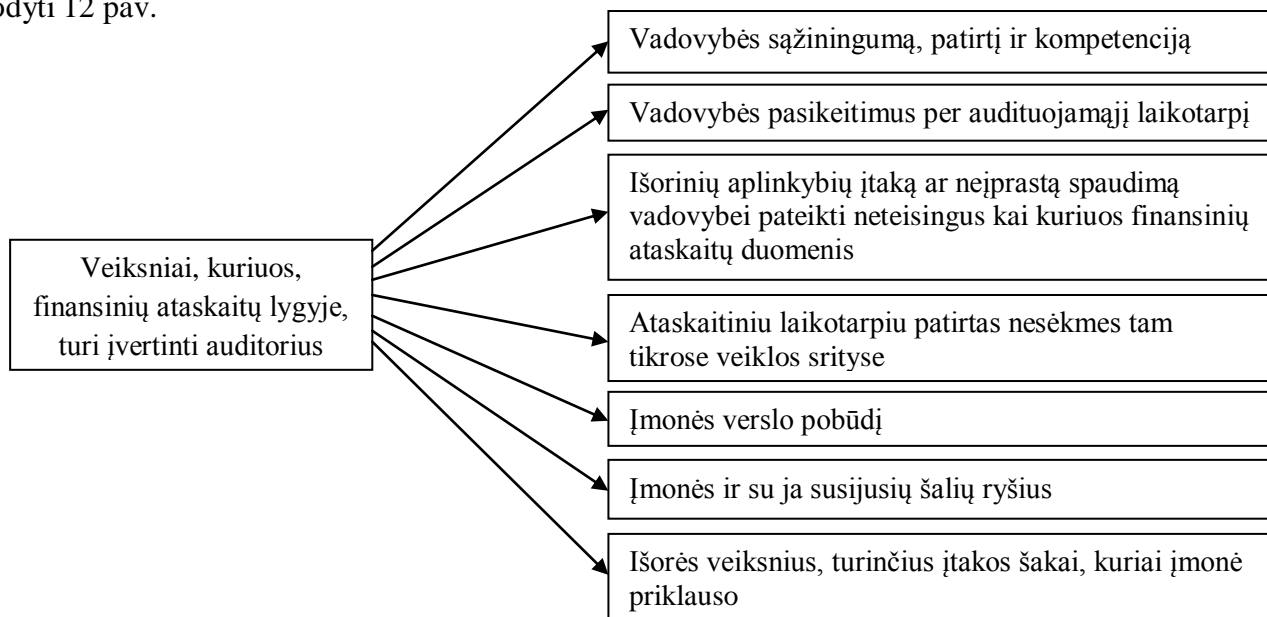
11 pav. Įgimtos rizikos sąlygų egzistavimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal O'Reilly, 1990, p. 215; Robertson, 1990, p. 173

Kliento lygyje labai svarbu susidaryti nuomonę apie personalą, produkciją, gamybos, finansavimo, kurie naudojami versle, metodus. Taip pat, šaltinius bei tiekimo metodus, rinkodaros ir platinimo metodus. Be to, auditorius turi žinoti apie įmonės apimtį, skyrius, filialus, valdymą ir vadovybės paskirstymą, jos patirtį, požiūrį ir kompetenciją finansinių ataskaitų klausimu. Ši atsakomybė yra nurodoma auditoriaus išvadoje: *Už šias metines finansines ataskaitas ir metinį pranešimą (veiklos ataskaitą) yra atsakinga įmonės vadovybė. Mūsų pareiga, remiantis atliktu auditu, pareikšti savo nuomonę apie audituotas metines finansines ataskaitas ir įvertinti, ar metiniame*

pranešime (veiklos ataskaitoje) pateikti finansiniai duomenys atitinka metinių finansinių ataskaitų duomenis.¹³

Kadangi vadovybė yra atsakinga už finansinių ataskaitų sudarymą, todėl labai svarbu nustatyti tyčinių ar netyčinių klaidų, dokumentų ar tam tikrų rodiklių klastojimo galimybę. Auditoriaus pareiga yra tik įvertinti ir pareikšti savo nuomonę apie finansinių ataskaitų tikrumą ir teisingumą, todėl jis turi įvertinti keletą svarbių veiksnių, dėl kurių gali padidėti arba sumažėti įgimta rizika, šie veiksniai nurodyti 12 pav.

12 pav. Veiksniai, kuriuos, finansinių ataskaitų lygyje, turi įvertinti auditorius

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TSA 400, 2005, 382-383; Daujotaitė, 2006, p. 131; Mackevičius, 2001, p. 270; Gray, Manson, 2000, p. 125; 2008, p. 174

Ne tik informacija apie kliento verslą ir pramonę yra naudinga, taip pat naudinga finansinė informacija ir žinios apie taikomus apskaitos, audito, kontrolės standartus, jie padeda nustatyti įgimtos rizikos padėtį, charakteristiką ir kontrolės struktūros politiką bei procedūras, kurias klientas įgyvendino atsakydamas į šias charakteristikas. Įgimta rizika taip pat turi ryšį su tam tikrais įmonės operacijų ir susijusių sąskaitų požymiais, kadangi kliento verslo pobūdis gali kelti sudėtingas operacijas ir skaičiavimus, kitaip įvardijant kaip dokumentų apdorojimo ir apskaitos procedūrų klaidas, pavyzdžiui, nekilnojamas turtas, darbas pagal frančizę, naftos ir dujų sandoriai dažniausiai yra komplikuoti ir jie skatina klaidas apskaitoje. Todėl, anot J. Mackevičiaus (2001 p. 296), auditorius turi

¹³ Lietuvos auditorių rūmai, auditoriaus išvados pavyzdys

(http://www.lar.lt/new/lar_files/public/1234516421_auditoriaus_isvados_pavyzdys_2009_02_12.doc [žiūrėta 2010 10 05])

įvertinti veiksniai ir ūkinių operacijų atvaizdavimo dokumentuose ir apskaitos registruose atžvilgiu nustatyti:

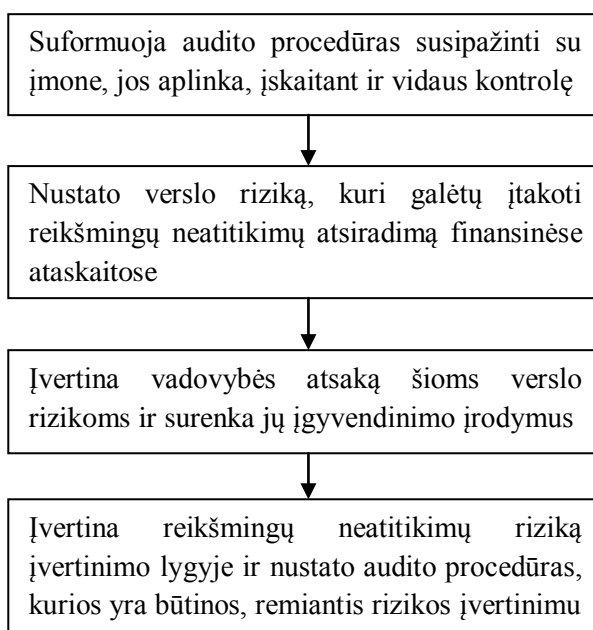
- ataskaitinio laikotarpio pabaigoje koreguojamos sąskaitas;
- sudėtingas ūkines operacijas, kurioms patikrinti reikalingas ekspertas;
- ypatingas ir neįprastas ūkines operacijas, ypač metų pabaigoje;
- operacijas nepriskirtinas įprastinei veiklai;
- turto praradimo arba grobstymo galimybes.

400-ajame TSA (2005, p. 383) dar nurodoma, jog būtina nustatyti:

- sprendimų įtaką, nustatant sąskaitų likučius.
O I. Gray ir kt. (2000, p. 127; 2008, p. 176) nurodo dar vieną papildomą veiksnį, t.y.
- apskaitos sistemos lygį.

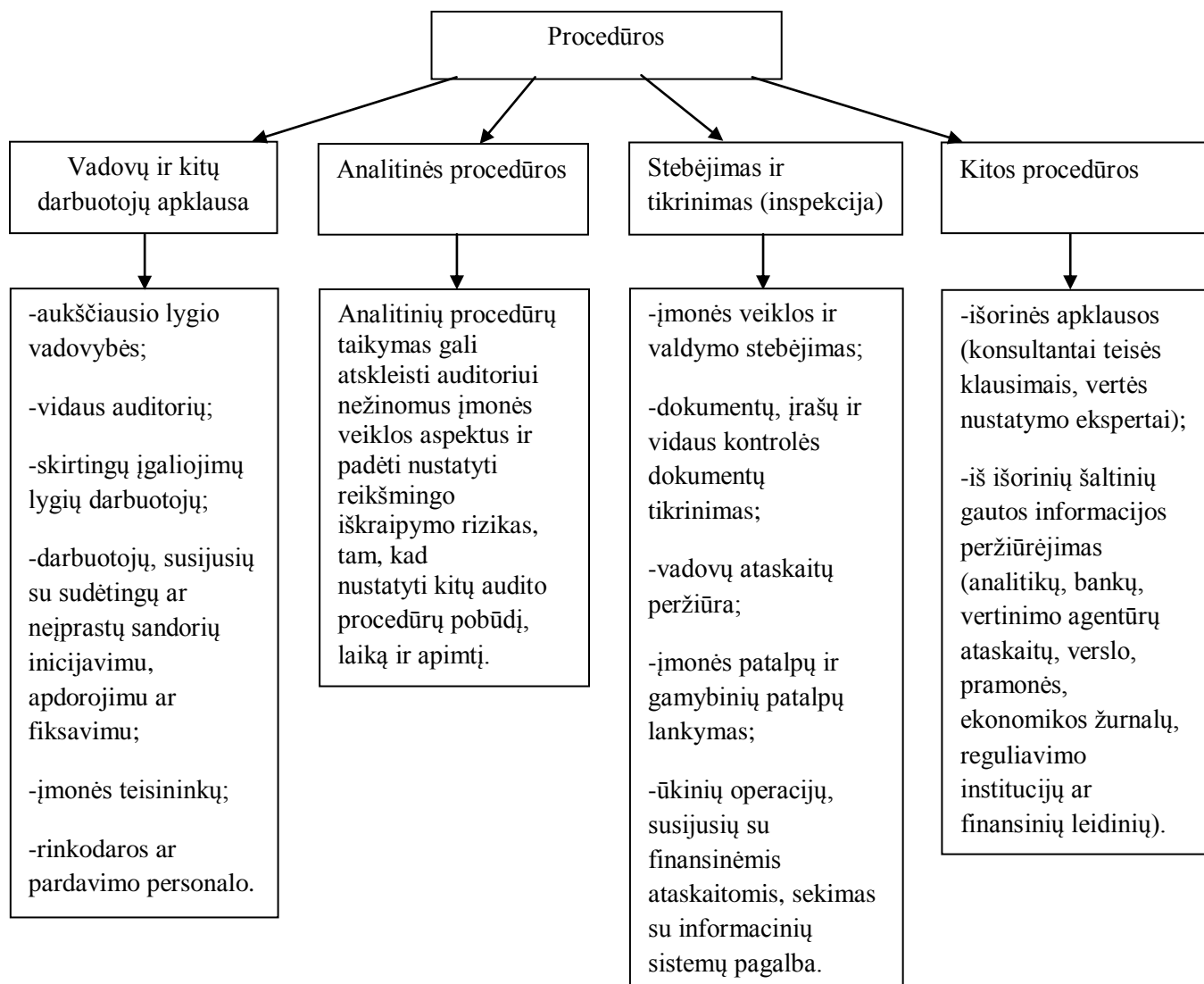
Auditorius turi suprasti įvykius, operacijas, ir taikymus, kurie gali turėti reikšmingos įtakos finansinėms ataskaitoms.

Prieš įvertindamas riziką, auditorius suformuluoja, jo manymu, naudingas ir tinkamas audito procedūras susipažinti su kliento įmone, jos aplinka, kartu su vidaus kontrolės sistema, tokiu būdu jis nustato įmonės verslo riziką, kuri gali įtakoti reikšmingus neatitikimus finansinėse ataskaitose, ir vadovybės pastangas šioms rizikoms minimizuoti įvertinti reikšmingų neatitikimų riziką įvertinimo lygyje ir apibrėžti kokios audito procedūros yra būtinos remiantis tuo rizikos įvertinimu. Šis verslo rizikos įvertinimas įgimtos rizikos įvertinimo eigoje nurodytas 13 pav.

13 pav. Verslo rizikos įvertinimas reikšmingų neatitikimų rizikos įvertinimo eigoje

Audito procedūros, kurios galėtų padėti auditoriui susipažinti su įmone, jos aplinka, apskaitos ir kontrolės sistemomis yra įmonės vadovų ir kitų darbuotojų apklausa, analitinių procedūrų atlikimas, taip pat, stebėjimas ir tikrinimas (inspekcija), bei kitos naudingos procedūros, žr. 14 pav.

14 pav. Rizikos vertinimo procedūros

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal TSA 315¹⁴; Eilifsen, Messier, 2006, p. 71-72; Whittington, Pany, 2010, p. 193; Cosserat, 2004, p. 184; Hayes et al., 2005, 197

Vadovų apklausa gali atskleisti įmonės verslo planus, galimą naują plėtrą, kurią auditorius turi įvertinti, kadangi pasikeitimai gali būti subtilūs ir atsirandantys per ilgą laiką, arba staigūs ir

¹⁴ 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

akivaizdūs, dėl ko gali padidėti arba sumažėti reikšmingi neatitikimai ir, žinoma, kartu su jais atitinkamai gali pakisti ir rizika. Taip pat, per diskusijas auditorius gali sužinoti vadovų kompetenciją, patirtį, žinias apie pramonės šakos ir vyriausybės reguliavimus, taip susidarydamas nuomonę apie galimas tyčia ar netyčia padarytas klaidas finansinėse ataskaitose. Be to, taip galima sužinoti apie stipriąsias ir silpnąsias įmonės vidaus kontrolės sistemos vietas. Bei išsiaiškinti reikšmingus pasikeitimus įmonės vadovybės ar personalo dalyje. Kadangi įgimtai rizikai didelę įtaką turi tiek išorinių, tiek vidinių veiksnių kaita, vidiniams veiksniams yra priskiriamas vadovo ar vyriausiojo finansininko pasikeitimas, išoriniams – įvairūs ekonomikos pokyčiai, nauji įstatymai ir pan. Jei yra šių pagrindinių veiksnių pokyčių, finansinėse ataskaitose gali atsirasti daugiau klaidų. Svarbiausia yra išsiaiškinti, ar įvyko kokių nors reikšmingų vidinių pokyčių ir, ar vadovybė žino apie išorinius pokyčius, kurie turi įtakos jų vadovaujamai įmonei. Tam, kad auditorius galėtų nustatyti reikšmingų iškraipymų riziką iš kitos pusės, jis turėtų apklausti ir kitus įmonės darbuotojus. Auditorius turi numatyti kokia informacija jam turėtų būti naudinga ir kuriuos darbuotojus apklausti.

Analitinės procedūros yra finansinės informacijos vertinimas, atliekamas tiriant pagrįstus ryšius tarp finansinių ir nefinansinių duomenų. Atliekant analitines procedūras taip pat tiriami nustatyti svyravimai ir ryšiai, kurie neatitinka kitos susijusios informacijos ar žymiai skiriasi nuo numatytų sumų.¹⁵ Jeigu auditorius nustato neįprastas ir netikėtas sąsajas, lygindamas tikėtinus rezultatus su užfiksuotomis sumomis ir iš jų gautais koeficientais, gautus rezultatus jis vertina nustatydamas reikšmingų iškraipymų sumą. Dažniausiai analitinės procedūros atliekamos lyginant įmonės finansinę informaciją su:

- lygintina informacija iš praėjusio periodo ar periodų;
- numatytais rezultatais, tokiais kaip biudžetas ir prognozės;
- pramonės vidurkiu. (G. W. Cosserratas, 2004, p. 187)

Dažniausiai analitinėms procedūroms surenkami aukšto lygio duomenys, kurių rezultatai aiškiai parodo reikšmingų iškraipymų rizikos galimumą arba negalimumą.

Stebėjimas ir tikrinimas papildo visą per apklausas ir analitines procedūras surinktą informaciją apie įmonę ir jos aplinką. Auditorius peržiūrėdamas įmonės dokumentus gali daug sužinoti apie įmonės tikslus, strategijas, galimybes, ir taip nustatyti glaudžiai susijusią verslo riziką, ir įvertinti įgimtos rizikos lygį. Be to, auditorius sužino ir apie akcininkus, apie jų akcijų dalis, narių atsakomybę bei direktorių galias ir prievoles. Auditorius susipažįsta ir su vidaus kontrolės dokumentacija ir su jos vykdymu. Dalyvavimas pasitarimuose, bei lankymasis įmonėje ar gamybinėse patalpose padeda

---

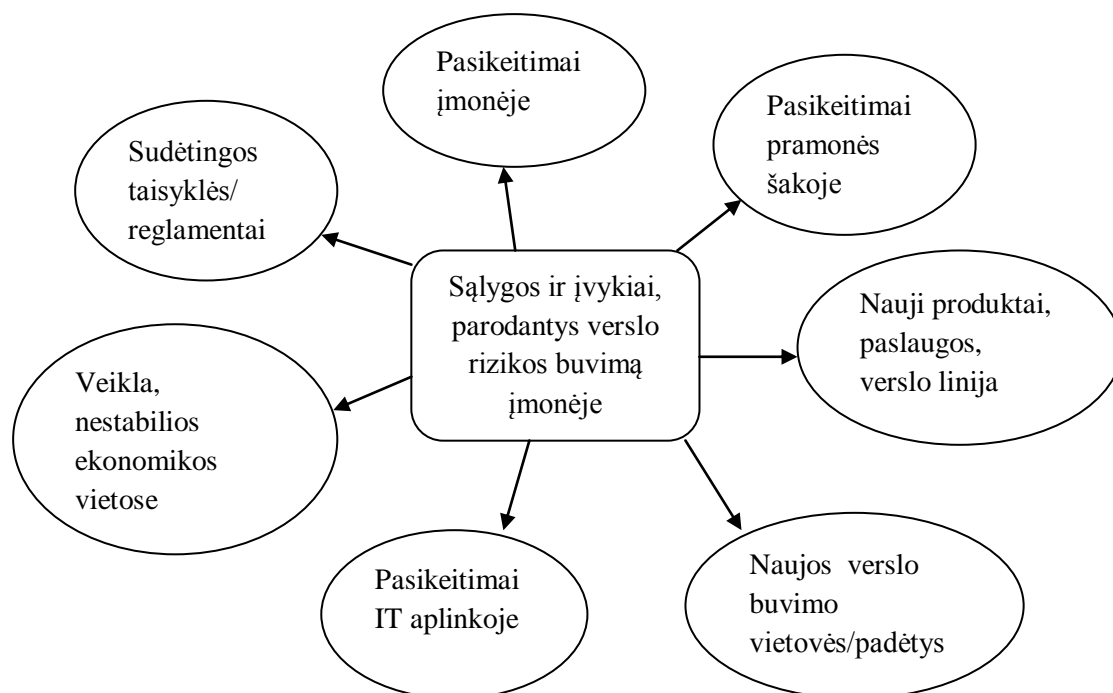
¹⁵ 520-asis Tarptautinis audito standartas: „Analitinės procedūros“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 19])

susipažinti su įmone „iš vidaus“: personalo darbo įpročiais, kompiuterizacijos lygiu, apskaitos įrašų tvarkymu ir pan. Taip pat, auditorius susipažįsta su įmonės vykdomomis ūkinėmis operacijomis, tokiomis kaip:

- ilgalaikės paskolos;
- naujo verslo kūrimas;
- svarbios sutartys;
- banko sąskaitų uždarymas ar atidarymas ir pan.

Atlikdamas kitas procedūras, pavyzdžiui siūsdamas įvairius paklausimus išoriniams asmenims, kuriais naudojasi įmonė, auditorius gali gauti visiškai kitokios informacijos nei randa ją įmonės viduje, ir taip pat gali nustatyti reikšmingų iškraipymų riziką.

Auditorius, atlikdamas rizikos vertinimo procedūras gali pastebėti tam tikras sąlygas ar įvykius, kurie gali parodyti verslo rizikos buvimą įmonėje, kai kuriuos šių sąlygų ir įvykių pavyzdžius (žr. 15 pav.) pateikia A. Eilifsenas ir W. F. Messieris Jr. (2006, p. 73)

15 pav. Sąlygos ir įvykiai, parodantys verslo rizikos buvimą įmonėje

Šaltinis: Eilifsen, Messier, 2006, p. 73

Aptikęs šiuos veiksniai ar sąlygas, ir nustačius, kad jie gali sukelti reikšmingų neatitikimų finansinėse ataskaitose, auditorius turi įvertinti įmonės atsaką į šias rizikas bei jų įgyvendinimą. Jei auditorius nustato, kad įmonės atsakas nustatytoms rizikoms yra tinkamas, jis gali sumažinti rizikos lygį, tačiau, jei netinkamas – rizikos lygis padidinamas. Todėl, jei atsakas netinkamas ir šios rizikos

lygis aukštas, auditorius nustato, kad įmonės įgimta rizika yra didelė, kadangi ji yra tiesiogiai susijusi su verslo rizika ir, netgi yra nuo jos priklausoma, todėl šiai rizikai sumažinti imsis daugiau patikrinimo procedūrų.

Žinios apie kliento verslą gali būti surinktos iš įvairių šaltinių, tiek išorinių, tiek iš vidinių. Vidiniai šaltiniai, iš kurių auditorius gali gauti labai daug informacijos yra metiniai įmonės pranešimai, vidinių auditų pranešimai bei dokumentai, taip pat kliento leidiniai ir lankstinukai. Daug informacijos suteikia „pasivaikščiojimas“ po įmonę, biurus, paslaugų servisus, taip auditorius pamato įrenginius, darbuotojus, apskaitos personalą bei informacines sistemas. Bendravimas ir diskusijos su kliento personalu bei vadovybe taip pat suteikia daug žinių, kurių tiesiog rašytiniuose šaltiniuose neįmanoma aptikti.

Informacija dažnai ateina ir iš išorinių šaltinių, tokių, kaip vyriausybės statistiniai faktai, iš ekonominių, finansinių, pramonės ir prekybos žurnalų, apskaitos ir audito gairių, ar netgi iš įmonės konkurentų, draudėjų, apsaugos agentų ir analitikų. Daug naudingos informacijos gali suteikti praėjusių metų auditoriai bei jų darbo dokumentai, ši informacija turi būti tik atnaujinta, kadangi per metus laiko gali būti nemažai pasikeitimų, tačiau rinkti informacijos iš naujo nebereikia. Jei praėjusių metų audite buvo rasta reikšmingų neatitikimų, tai ir audituojamais metais įgimta rizika bus laikoma aukštesnė, nei tuo atveju, jei praėjusiais metais nebūtų jokių reikšmingų neatitikimų.

Šie išorės ir vidaus šaltiniai, iš kurių gali būti gautos žinios apie kliento verslą, yra suskirstyti į viešai prieinamą informaciją ir įmonės dokumentų informaciją, į išorės ir įmonės publikacijas, ir į išorės ir įmonės asmenų suteiktą informaciją, ir nurodyti 6 priede.

Vertinant įgimtą riziką audito praktikoje susiformavo tam tikros taisyklės ir dėsningumai, kurie gali padėti nustatyti įgimtos rizikos lygį įmonėje (žr. 4 lent.)

4 lentelė. Dėsningumai, padedantys nustatyti įgimtos rizikos lygį

Įgimta rizika didesnė	Įgimta rizika mažesnė
<ul style="list-style-type: none"> • naujai įsteigtose įmonėse • kur yra didelis turto judėjimas • atliekant tas operacijas, kurioms reikalingi sudėtingesni kalkuliaciniai skaičiavimai, įvertinimai ir įkainojimai 	<ul style="list-style-type: none"> • kur naudojamos gerai žinomos technologijos • darant auditą kelis kartus iš eilės toje pačioje įmonėje • esant vientisam valdymui, t.y. kai įmonę valdo ne vienas ar du asmenys, bet grupė savininkų

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mackevičių, 2001, p. 272; Daujotaitę, 2006, p. 133; Rupeikienę, 2005, p. 79

Remdamasis šiomis taisyklėmis ir dėsningumais, auditorius gali susidaryti pirminį įgimtos rizikos lygį, ir pagal tai, nustatyti būsimą audito atlikimo metodiką.

2. 1. 2. Kontrolės rizikos įvertinimas

Kontrolės rizikos, kaip ir įgimtos rizikos, auditorius nesukuria ir nekontroliuoja, jis gali tik įvertinti įmonės kontrolės sistemą ir jos tikimybę neaptikti reikšmingų neatitikimų. Audito užduotis, įvertinant kontrolės riziką, apima išsiaiškinimą ką įmonė daro norint išvengti, aptikti ir pataisyti galimas klaidas ir nukrypimus.

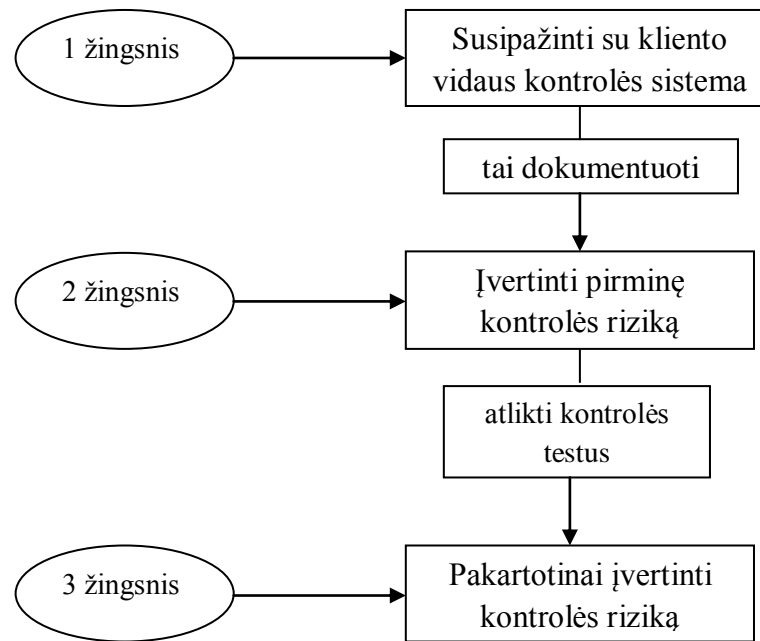
„Šios rizikos lygis priklauso nuo vidaus kontrolės, kuri yra svarbi pasiekti įmonės tikslams, sudarant įmonės finansines ataskaitas, struktūros ir jos veikimo efektyvumo. Dėl vidaus kontrolei būdingų įgimtų trūkumų tam tikra kontrolės rizika visada išliks“ (TSA 200¹⁶). Taigi, auditoriaus kontrolės rizikos įvertinimas yra paremtas įmonės vidaus kontrolės sistemos supratimu ir įvertinimu. Vidaus kontrolė yra sukurta užtikrinti, kad būtų išvengti reikšmingi neatitikimai arba jie būtų atkleisti laiku, kad būtų atlikti pataisomi veiksmai.

Kontrolės rizikos nustatyto lygio pagrindu (kartu su įgimtos rizikos nustatyto lygiu), auditorius nustato atitinkamą audito strategiją.

„Kontrolės rizikos vertinimas – tai įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos gebėjimo efektyviai nustatyti ir ištaisyti reikšmingus iškraipymus bei vykdyti jų prevenciją įvertinimas“ (TSA 400, 2005, p. 386). Auditorius įvertina kontrolės riziką remdamasis suprastu įmonės vidaus kontrolės sistemos veiksmingumu išvengti ir/ar aptikti reikšmingų neatitikimų ir apskaitos sistemos gebėjimu tinkamai užfiksuoti operacijas ir atlikti teisingus skaičiavimus. Kontrolės rizika parodo du dalykus: kliento vidaus kontrolės veiksmingumą, išvengti ir aptikti klaidas, ir, auditoriaus ketinimus kaip galima daugiau sumažinti kontrolės rizikos lygį. Norėdamas įvertinti kontrolės riziką, auditorius turi susipažinti su kliento vidaus kontrolės sistema ir tai dokumentuoti, tuomet įvertinti pirminę kontrolės riziką, o galiausiai atlikti kontrolės testus ir pakartotinai įvertinti kontrolės riziką. Ši kontrolės rizikos vertinimo eiga pavaizduota 16 pav.

---

¹⁶ 200-asis Tarptautinis audito standartas: „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

16 pav. Kontrolės rizikos vertinimo eiga

Šaltinis: Louwers et al., 2008, p. 171; Hayes et al., 2005, p. 302

Viena svarbiausių užduočių planuojant auditą, yra supratimo apie įmonės vidaus kontroles gavimas. *Vidaus kontrolė yra už valdymą atsakingų asmenų, vadovybės ir kitų darbuotojų suplanuotos ir atliekamos procedūros, skirtos pakankamai užtikrinti, kad bus pasiekti įmonės tikslai dėl finansinių ataskaitų patikimumo, veiklos efektyvumo ir veiksmingumo bei įstatymų ir teisės aktų laikymosi. (TSA 315)¹⁷*

Šis apibrėžimas apima keletą svarbių dalykų:

Vidaus kontrolė yra „*atliekamos procedūros*“ – tai nuolatos atliekami veiksmai, skirti padidinti kontrolę ir sumažinti galimybę atsirasti klaidoms.

Vidaus kontrolė yra *suplanuotos procedūros ir atliktos atsakingų asmenų*. Tai reiškia, kad už valdymą atsakingi asmenys, savininkai, direktoriai, vadovai ir kitas įmonės personalas yra atsakingas už vidaus kontrolės veikimą.

Vidaus kontrolė yra *skirta pakankamai užtikrinti*, ne visiškai užtikrinti, bet pakankamai, kadangi visiškai užtikrinti yra neįmanoma dėl įvairių priežasčių, pvz. žmogiškojo faktoriaus, kaip neatidumas, instrukcijų nesupratimas ir pan.

Vidaus kontrolė yra *skirta pasiekti įmonės tikslus*, kuriuos įmonė mano esant svarbiais, kaip:

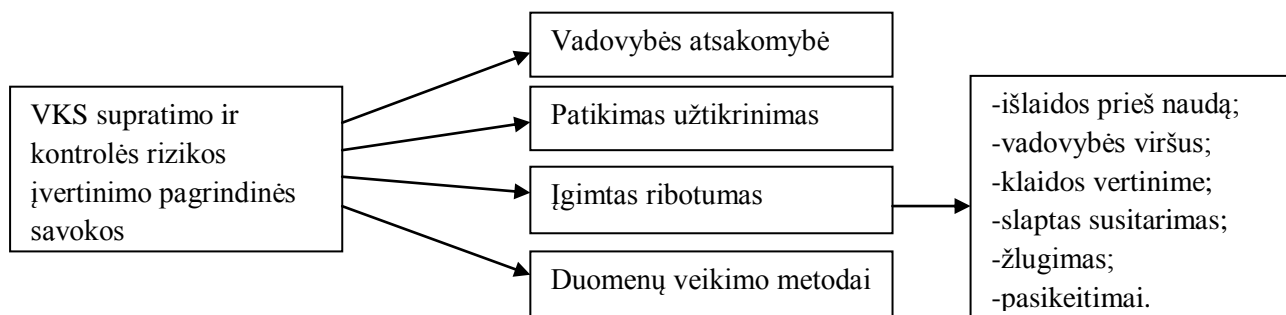
¹⁷ 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

- finansinių ataskaitų patikimumo;
- veiklos efektyvumo ir veiksmingumo;
- įstatymų ir teisės aktų laikymosi.

Už vidaus kontrolės ir apskaitos sistemos sukūrimą, tobulinimą ir plėtojimą yra atsakinga įmonės vadovybė. Auditoriui privalu suprasti įmonės apskaitos sistemą ir vidaus kontrolę, kad galėtų suprasti priežastis, kodėl šios sistemos ir kontrolės metodika yra naudojama, kaip jos atsako į įmonės vadovybės poreikius.

Viena iš pagrindinių priežasčių sukurti kontrolės sistemą yra padėti pasiekti įmonės pelningus tikslus ir uždavinius, ir apsaugoti nuo išteklių praradimo dėl apgaulės ar klaidos. Vidaus kontrolė taip pat padeda užtikrinti patikimas finansines ataskaitas, paruoštas atsižvelgiant į įstatymus ir reglamentus. Sistema susideda iš daugybės specifinių strategijų ir procedūrų, kad įmonei svarbūs tikslai ir uždaviniai būtų pasiekti. Visos šios strategijos ir procedūros dažnai vadinamos kontrolėmis, o bendrai jos vadinamos įmonės vidaus kontrolės sistema. Visi įmonėje turi atsakomybę už vidaus kontrolę ir jos kokybę, tiek vadovybė, direktorių taryba, vidaus auditorius, tiek kiti personalo darbuotojai.

Yra keturios pagrindinės sąvokos, kurios sudaro vidaus kontrolės sistemos supratimą ir kontrolės rizikos įvertinimą, žr. 17 pav.

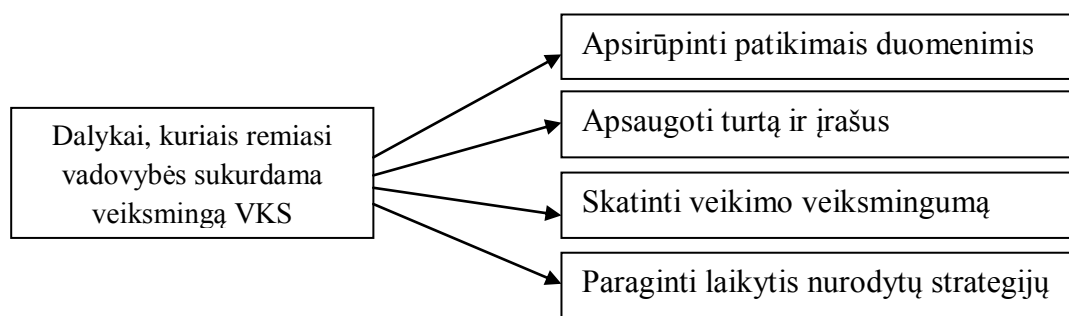
17 pav. Vidaus kontrolės sistemos supratimo ir kontrolės rizikos įvertinimo pagrindinės sąvokos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 271; Cosserat, 2004, p. 221; Mackevičius, 2001, p. 273; Kabašinskas, Toliatienė, 1997, p. 98

- *vadovybės atsakomybė*. Vadovybė atsakinga už įmonės kontrolių sukūrimą ir priežiūrą, bei finansinių ataskaitų, pagal bendrai priimtus apskaitos principus, ruošimą.
- *patikimas užtikrinimas*. Įmonė turėtų plėtoti vidaus kontrolės sistemą, kuri suteikia patikimą užtikrinimą, kad finansinės ataskaitos yra teisingai pareikštos.
- *įgimtas ribotumas*. Vidaus kontrolės sistema negali būti visiškai veiksminga dėl tam tikrų natūralių veiksnių, kitaip įgimtų trūkumų, tokių kaip:

- *išlaidos prieš naudą.* Vadovybė siekia, kad kontrolės išlaidos neviršytų galimų klaidų nuostolių.
- *vadovybės viršus.* Galimas vadovybės reikalavimas pagerinti įmonės padėtį neteisėtai, pvz. įmonės finansinę padėtį.
- *klaidos vertinime.* Vadovybė ar kitas personalas gali atlikti klaidingą įvertinimą, darant verslo sprendimus ar atliekant kasdienines pareigas, kuris gali kilti dėl netinkamos informacijos, laiko ribojimo ar kitų spaudimų.
- *slaptas susitarimas.* Keli darbuotojai, veikdami kartu, gali apeiti suplanuotą pareigų paskirstymą ir sukurti ar paslėpti neatitikimus.
- *žlugimas.* Sukurtų kontrolių žlugimas gali atsirasti dėl personalo instrukcijų nesupratimo ar padaryti klaidų dėl neatidumo, išsiblaškyimo ar nuovargio.
- *pasikeitimai.* Laikini ar nuolatiniai pasikeitimai personale, sistemoje ar procedūrose gali taip pat sužlugdyti kontrolės sistemą (žr. 7 priedą).
- *duomenų veikimo metodai.* Daugybė skirtumų yra tarp paprastų, rankiniu būdu atliekamų, operacijų ir sudėtingų kompiuterizuotų sistemų, kurias naudoja didesnės ir visos tarptautinės įmonės.

Kontrolės sistema turi būti finansiškai naudinga, jos parenkamos lyginant kainą ir tikėtiną naudą įmonei. Vadovybė paprastai remiasi keliais dalykais, sukurdamą veiksmingą vidaus kontrolės sistemą (žr. 18 pav.).

18 pav. Dalykai, kuriais remiasi vadovybės sukurdamą veiksmingą vidaus kontrolės sistemą

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens ir Loebbecke, 1988, p. 270

Įmonė sukuria vidaus kontrolės sistemos strategijas ir procedūras dėl įvairių priežasčių, tačiau tik keletas gali būti artimi finansinių ataskaitų auditui. Strategijos ir procedūros, kurios artimos auditui, siejasi su kliento sugebėjimu įrašyti, apdoroti, apibendrinti ir išdėstyti finansinę informaciją, atitinkančią įvertinimus, apimančius finansines ataskaitas. Auditorius yra ypač suinteresuotas tomis rizikomis, kurios susijusios su tikrumu ir teisingumu finansinėse ataskaitose, tokiomis kaip

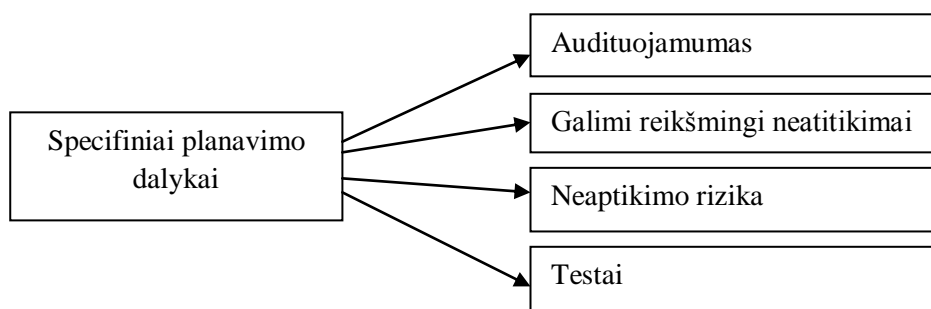
neužfiksuotomis operacijomis ar nepatikimu apskaitos skaičiavimu. Vidaus kontrolės veiklos turi būti sukurtos kovoti su tokiais aptiktomis rizikomis. Tai ypač svarbu, kad įmonė būtų pasirengusi pasikeitimams, kurie gali padaryti egzistuojančias kontrolės veiklas netinkančiomis, pvz.: greitas augimas, pasikeitimai verslo veikloje, bendras reorganizavimas ir nauji finansinių ataskaitų reikalavimai. Šie padidėjusios finansinių ataskaitų rizikos veiksniai bei trumpas jų aprašymas, pateikti 7 priede.

Įmonė turėtų turėti paruoštą metodiką nustatyti rizikas ir parinkti tinkamą strategiją, atsižvelgiant į tas rizikas. Kontrolės sistemos strategijos ir procedūros, kurios susijusios su auditu yra sukurtos, kad išpildytų tikslus, susijusius su:

- ūkinių operacijų apdorojimu;
- failų, kuriuose šios operacijos ir susiję duomenys yra laikomi, vientisumo saugojimu;
- turto saugojimu.

Auditorius turėtų vertinti tik kontroles, susijusias su duomenų patikimumu, skirtu išorinėms ataskaitoms, tačiau kontrolės, veikiančios vidaus vadovybės informaciją, taip pat neturėtų būti ignoruojamos, kadangi tokia informacija yra svarbus įrodymų šaltinis, padedantis auditoriui nuspręsti ar finansinės ataskaitos yra teisingos.

Supratimą apie kliento kontrolės sistemą, auditorius turi gauti per kiekvieną auditą. Šio supratimo apimtis turi būti pakankamas patikimam patikrinimo planui, kitaip, keturiems specifiniams planavimo dalykams, nurodytiems 19 pav.

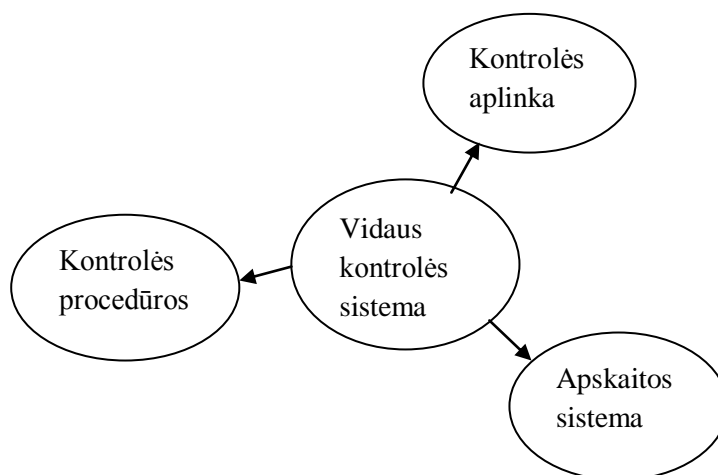
19 pav. Specifiniai audito planavimo dalykai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 283; Cook, Winkle, 1988, p. 269-270

- *audituojamumas*. Auditorius turi nustatyti vadovybės sąžiningumą, apskaitos įrašų pobūdį ir apimtį tam, kad įsitikintų, jog finansinių ataskaitų duomenims patikrinti yra patikimų įrodymų.

- *galimi reikšmingi neatitikimai*. Kliento kontrolės sistemos supratimas turi padėti auditoriui nustatyti galimų klaidų ar neatitikimų rūšis, kurios gali įtakoti finansines ataskaitas.
- *neaptikimo rizika*. Auditorius turi įvertinti įgimtą ir kontrolės riziką, kad nustatytų neaptikimo rizikos lygį.
- *testai*. Gauta informacija padeda auditoriui sukurti veiksmingus finansinių ataskaitų patikrinimo testus.

Dauguma audito literatūros, nurodo, jog įmonės vidaus kontrolės sistema susideda iš trijų pagrindinių strategijų ir procedūrų, kurias vadovybė sukuria ir įgyvendina, norėdama suteikti patikimą užtikrinimą, kad jų kontrolės tikslai bus pasiekti, šios strategijos ir procedūros yra vadinamos vidaus kontrolės sistemos elementais (žr. 20 pav.)

20 pav. Vidaus kontrolės sistemos elementai

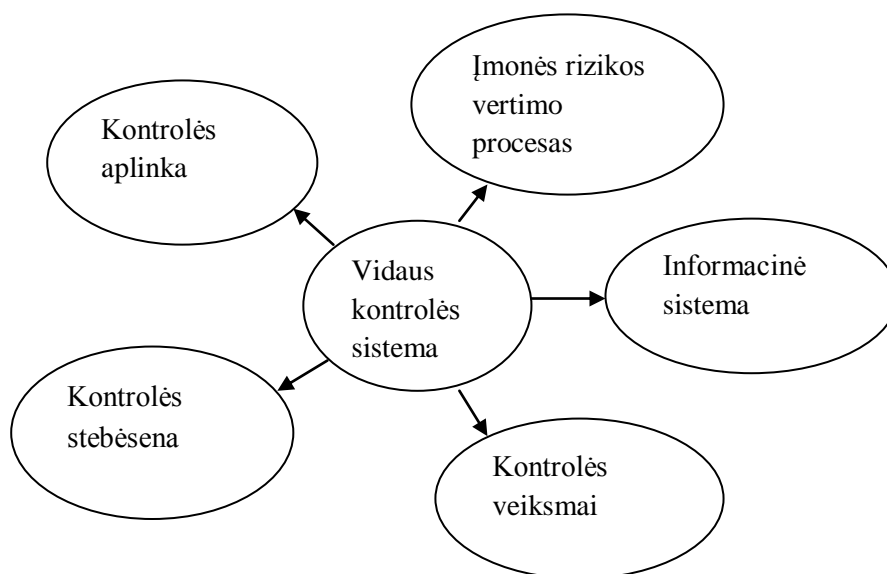
Šaltinis: Arens, Loebbecke, 1988, p. 281; O'Reilly, 1990, p. 189; Matickienė, 1997, p. 62; Kabašinskas, Toliatienė, 1997, p. 94; Robertson, 1990, p. 228

- *kontrolės aplinka* yra charakteristikų rinkinys, kuris apibrėžia gerus kontrolės veikimo santykius įmonėje.
- *apskaitos sistema* turi strategijas ir procedūras, įrašant ūkines operacijas tinkamai.
- *kontrolės procedūros* yra specialios klaidų tikrinimo tvarkos, sukurtos įmonės personalo.

Apie šiuos elementus auditorius privalo išsiaiškinti, nes „bendrai paėmus, šios trys dalys padeda sukurti strategijas ir procedūras išvengti, aptikti ir pataisyti reikšmingas klaidas, nukrypimus ir neatitikimus“ (J. Robertsonas, 1990, p. 228). Kliento vidaus kontrolės supratimas ir iš jo išplaukiantis kontrolės rizikos įvertinimas yra labai svarbus tiek audito planavimui, tiek visai audito eigai. Vidaus kontrolės supratimas ir įvertinimas duoda pagrindą kontrolės rizikos įvertinimui, kas gali įtakoti kitų audito procedūrų apribojimus. Jei įmonės kontrolės yra stiprios – kontrolės rizika yra žema, todėl

auditorius gali priimti aukštesnį neaptikimo rizikos lygį, ir taip sumažinti savarankiškus testus. Ir atvirkščiai, kur vidaus kontrolė yra silpna – kontrolės rizika yra didelė, tada auditorius turi padidinti savarankiškų testų apimtį ir sumažinti neaptikimo riziką. Auditoriaus vidaus kontrolės supratimas ir įvertinimas yra pagrindinis veiksnys nustatant savarankiškų testų, reikalingų patikrinti finansinių ataskaitų įrašus, pobūdį, reikalingą laiką bei apimtį.

315-asis TSA¹⁸ ir kai kurie autoriai (G. W. Cosserrat (2004, p. 213), R. Hayesas (2005, p. 231), O. Ray Whittingtonas (2010, p. 256), A. Eilifsenas (2006, p. 178) ir kt. vidaus kontrolės sistemą suskirsto į penkis, kiek kitokius elementus, kurie nurodyti 21 pav.

21 pav. 5-ių elementų vidaus kontrolės sistema

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TSA 315¹⁹; Cosserrat, 2004, p. 213; Hayes et al., 2005, p. 231; Whittington, Pany, 2010, p. 256; Eilifsen, Messier, 2006, p. 178

315-ame TSA teigiama, jog “suskirsčius vidaus kontrolę į penkias sudedamąsias dalis auditoriui lengviau nustatyti, kaip skirtingos įmonės vidaus kontrolės dalys gali paveikti auditą.” Kadangi šiuos penkis elementus galima laisvai suskirstyti į tris aukščiau minėtus, todėl bus remiamasi trimis bendresniais vidaus kontrolės sistemos elementais.

Taigi, įprastai, pirmiausiai įgaunamas supratimas apie įmonės kontrolės aplinką ir apskaitos sistemą detalizuotam lygyje, vėliau nustatomos specialios kontrolės, kitaip kontrolės procedūros,

¹⁸ 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

¹⁹ Ten pat

kurios sumažina kontrolės riziką, ir atliekamas kontrolės rizikos įvertinimas, o tuomet patikrinamas šių kontrolių veiksmingumas.

Kontrolės aplinka turi didelę įtaką kaip verslo veikla bus vykdoma, kokie tikslai bus nustatyti ir kaip rizika bus įvertinta. Kontrolės aplinka susideda iš veiksmų, strategijų ir procedūrų, kurie atspindi vadovybės požiūrį. Įmonės vadovybės požiūris, vadovavimo stilius, vertybės yra veiksmingos kontrolės esmė. Jei vadovybė mano, kad kontrolė įmonėje yra svarbi, kiti įmonės darbuotojai seks šias kontrolės strategijas ir procedūras. Tačiau, jei įmonės darbuotojai jaus, kad kontrolė vadovybei nėra svarbi, jiems ji irgi nebus svarbi.

Žinios apie kontrolės aplinką įgalina auditorių nuspręsti ar:

- ji yra palanki padėti sukurti veiksmingą apskaitos sistemą ir kontrolės procedūras;
- ji mažina vadovybės paskatas ir galimybes tyčia iškreipti finansines ataskaitas.

Kontrolės aplinkos supratimui ir įvertinimui yra keletas svarbių veiksnių, įtakojančių šią aplinką:

- *sąžiningumas ir etinės vertybės* – tai yra esminiai veiksniai, darantys įtaką kontrolės procedūrų pobūdžiui, administravimo ir stebėsenos efektyvumui;
- *kompetencijos svarba*. Vadovybė apsvarsto tam tikroms pareigoms būtiną kompetencijos lygį ir tai, kokie įgūdžiai ir žinios tam lygiui yra būtini;
- *vadovybės filosofija ir veikimo stilius*. Vadovybės požiūris į verslo riziką ir jos valdymą, vadovybės požiūris į finansinių ataskaitų sudarymą, informacijos apdorojimą, apskaitos funkciją ir darbuotojus bei susiję vadovybės veiksmai;
- *organizacijos struktūra* – tai sistema, kurioje planuojami, vykdomi, kontroliuojami ir peržiūrimi veiksmai įmonės tikslams pasiekti;
- *direktorių taryba arba audito komitetas*. Kuo direktorių tarybos ir audito komiteto darbas efektyvesnis, tuo mažesnė galimybė vadovybei imtis nelegalių veiksmų.
- *įgaliojimų ir atsakomybės nustatymas*. Kaip suteikiami įgaliojimai ir nustatoma atsakomybė, ir kaip nustatomi ataskaitų rengimo ryšiai ir įgaliojimų hierarchija;
- *informacinių technologijų naudojimas*. Informacinių technologijų naudojimas turi būti tinkamas pagal įmonės dydį ir sudėtį.
- *vadovybės kontrolės metodai*. Jie kontroliuoja kitų veiklą ir pakelia kontrolės sistemos veiksmingumą dviem būdais: parodo kontrolių svarbumą ir padeda aptikti klaidas.
- *vidaus audito funkcija* – sustiprinti kontrolės aplinką. Tam, kad vidaus auditas būtų veiksmingas, jo personalas turi būti tinkamai kvalifikuotas, sąžiningas.

- *personalo strategija ir procedūros*. Vidaus kontrolės esminis dalykas yra tas, kad ji yra veikiamą ir vykdomą žmonių. Todėl, kad ji būtų veiksminga, personalo strategijos ir procedūros privalo užtikrinti įmonės sąžiningumą, etines vertybes ir sugebėjimus.
- *išorės įtaka*. Įmonė yra veikiamą išorės jėgų, tokių, kaip įstatymų ir reguliavimo organų priežiūros.

Auditorius privalo gauti supratimą apie kiekvieno audito kliento **apskaitos sistemą**, įtraukiant įvairių rūšių ūkinių operacijų apdorojimo, susijusių įrašų ir dokumentų, žingsnius, ir procesą, naudojamą paruošti finansines ataskaitas. Apskaitos sistema – tai procedūros, kuriomis identifikuojamos, klasifikuojamos, įrašomos ir dokumentuojamos ūkinės operacijos. Apskaitos sistema yra formuojama atsižvelgiant į įmonės dydį, pobūdį, organizacinę struktūrą, ūkinių operacijų pobūdį.

Pagal J. Kabašinską ir I. Toliatiene (1997, p. 94), efektyvi apskaitos sistema apima:

- adekvačią vidaus dokumentaciją, apibūdinančią kiekvieno darbuotojo atsakomybę;
- sąskaitų sąrašą;
- apskaitos politikos bei procedūrų instrukcijas, schemas-blokus, vaizduojančius dokumentų judėjimą ir duomenų apie sandorius apdorojimą.

O. Ray Whittingtonas ir K. Pany (2010, p. 253) pažymi, jog efektyvi apskaitos sistema turėtų:

- identifikuoti ir užfiksuoti visas ūkinės operacijas;
- pakankamai detaliam parodoti ūkinės operacijos tipą laiko atžvilgiu ir sudaryti palankias sąlygas joms suklasifikuoti finansinėse ataskaitose;
- įvertinti ūkinę operaciją piniginiu vienetu, kad būtų galima įrašyti į finansines ataskaitas;
- nustatyti ūkinės operacijos atlikimo laiką, kad būtų galima įrašyti ją tinkamu laikotarpiu;
- tinkamai pateikti ūkinę operaciją ir su ja susijusius paaiškinimus finansinėse ataskaitose.

Tam, kad auditorius suprastų kliento apskaitos sistemą, auditorius turi būti susipažinęs su tam tikrais dalykais, kaip:

- ūkinėmis operacijomis, kurios yra reikšmingos finansinėms ataskaitoms;
- kaip neteisingas ūkinės operacijos apdorojimas yra išsprendžiamas;
- kaip sistema užfiksuoja žymias nekasdienines ūkinės operacijas ir apskaitos skaičiavimus;
- procedūros, naudojamos finansinėms ataskaitoms ruošti, ir kaip neatitikimai gali atsirasti;
- kaip finansinių ataskaitų vaidmenys, atsakomybės ir kiti žymūs dalykai, susiję su finansinėmis ataskaitomis yra susieti.

Dažnai apskaitos procese pasitaiko klaidų, kurių klientas neaptinka, nes nei viena kontrolės sistema negali būti visiškai patikima ir veiksminga. Todėl rizika yra paprastai susijusi su kiekviena

kontrolės sistema, veiksmingos sistemos turi sąlygiškai mažesnę riziką, mažiau veiksminga sistema – sąlygiškai didesnę riziką. Kad įvertintų riziką, auditorius pirmiausiai turi žinoti kokių rūšių klaidų, nukrypimų nuo normos ar neatitikimų gali atsirasti ryšium su kokia nors sąskaita ar ūkine operacija. Dažnai jos klasifikuojamos į 7 kategorijas:

- ūkinė operacija įrašyta *neteisingai*;
- ūkinė operacija yra *praleista*;
- *neįgaliota* ūkinė operacija yra atlikta arba įrašyta;
- ūkinės operacijos suma yra *netiksli*;
- ūkinės operacijos yra *suklasifikuotos neteisingai*;
- ūkinės operacijos *apskaita* yra nepilna;
- ūkinė operacija yra įrašyta *netinkamu periodu*.

Šių klaidų atžvilgiu, kontrolės procedūros turi tam tikrų tikslų, šie tikslai, tiksliau atsakas šioms klaidoms, yra nurodyti 8 lentelėje.

Apskaitos sistema yra tarsi informacijos apie finansines ataskaitas šaltinis, o vidaus kontrolė – šios informacijos pagrįstumo ir tikslumo rodiklis. Abu šie dalykai yra netiesioginis įrodymų šaltinis, kuris patvirtina teisingą finansinę poziciją ir veiklos rezultatus finansinėse ataskaitose.

Kontrolės procedūra yra vadovybės įdiegtos strategijos ir procedūros įmonės tikslams siekti, tai veiksmas, skirtas išvengti, aptikti ir pataisyti reikšmingas klaidas, nukrypimus ir neatitikimus ūkinėse operacijose (J. Robertsonas, 1990, p. 232). Kontrolės procedūrų sukūrimas priklauso nuo įmonės dydžio, sudėtingumo, verslo pobūdžio ir, taip pat, nuo įmonės kontrolės aplinkos bei apskaitos sistemos.

Yra daugybė kontrolės procedūrų rūšių, tačiau tikrai keletas yra susijęs su įmonės finansinių ataskaitų auditu, tai:

- *atlikimo peržiūra*. Reikalauja aktyvaus vadovybės dalyvavimo operacijų priežiūroje. Vadovybė, kuri dažnai atlieka peržiūras turi daugiau galimybių aptikti klaidas įrašuose, negu tie, kurie peržiūrų neatlieka.
- *informacijos apdorojimo kontrolė*. Tai kontrolė, skirta patikrinti tikslumą, pilnumą ir įgaliojimus, apdorojant ūkines operacijas.
- *fizinė kontrolė*. Tai kontrolė, skirta apsaugoti įmonės turtą, svarbius įrašus, dokumentus, blankus, įrangą, slaptažodžius, įėjimus, prisiregistravimo korteles ir pan.
- *pareigų atskyrimas*. Labai svarbus veiksmingos vidaus kontrolės bruožas yra tinkamas funkcinų pareigų padalijimas. Pagrindinė esmė yra neleisti atskiram asmeniui turėti nesuderinamų pareigų, kurios leistų jam padaryti ar nusišlepti klaidas, apgaules ar

neatitikimus jo įprastame darbe. Pareigos turėtų būti suskirstytos taip, kad nei vienas negalėtų kontroliuoti dviejų ar daugiau pareigų.

J. Robertsonas (1990, p. 231) išskiria pagrindinius kontrolės tikslus, kurie yra atsakas dažnai pasitaikančioms, anksčiau minėtoms, klaidoms:

- *teisingumas*. Užtikrinti, kad ūkinės operacijos įrašomos teisingai;
- *pilnumas*. Užtikrinti, kad nei viena ūkinė operacija nėra praleista;
- *įgaliojimas*. Užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų patvirtintos prieš jas įrašant. Visoms ūkinėms operacijoms atlikti yra suteikiami įgaliojimai;
- *tikslumas*. Užtikrinti, kad ūkinės operacijos yra suskaičiuotos tiksliai ir teisingai;
- *klasifikacija*. Užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų įrašytos į teisingas pozicijas;
- *apskaita*. Užtikrinti, kad apskaitos ūkinių operacijų apdorojimas yra sukurtas ir atitinka bendrai priimtus apskaitos principus;
- *atlikimas laiku*. Užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų įrašomos atitinkamu apskaitos laikotarpiu.

Šių kontrolės tikslų sąveika su dažniausiai pasitaikančiomis klaidomis pateikta 8 priede.

Klaidos, padarytos atliekant kontrolės procedūras, gali būti tyčinės, apgaulės ar neatidumo, instrukcijų nesupratimo ir kitų žmoniškųjų faktorių rezultatas.

Visa vidaus kontrolės sistema, jos elementai ir jų veiksniai, tikslai ar rūšys, yra pavaizduoti 9 priede.

Kiekvienas iš trijų vidaus kontrolės sistemos elementų turi būti išstudijuotas ir suprastas. Gaunant tokį supratimą auditorius turėtų apgalvoti du aspektus:

1. įvairių strategijų ir procedūrų kiekvienam kontrolės sistemos elementui sukūrimą;
2. ar jie buvo įtraukti į veikimą.

Pagal tokius aspektus įvertinama preliminari kontrolės rizika, šis įvertinimas vykdomas dviem fazėm:

1. sukūrimo veiksmingumo nustatymas;
2. veikimo veiksmingumo nustatymas. (A. Arensas ir K. Loebbecke`as, 1988, p. 283; G. W. Cosserratas, 2004, p. 233)

Preliminarus įvertinimas yra įmonės vidaus kontrolės išvengti ar aptikti reikšmingų neatitikimų finansinėse ataskaitose apskaičiavimo procesas:

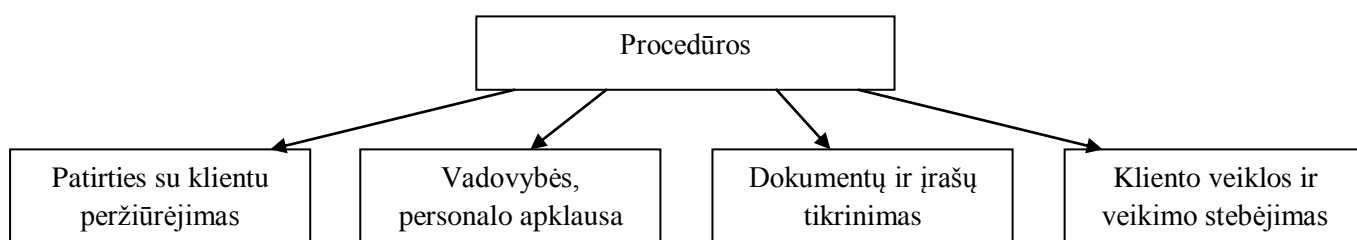
Pirmasis žingsnis yra įvertinti kontrolės aplinką. Silpna kontrolės aplinka gali pakenkti vidaus kontrolei. Stiprios individualios kontrolės procedūros negali kompensuoti silpnos kontrolės aplinkos. Kontrolės aplinkos įvertinimas yra profesionalaus vertinimo dalykas, ir yra bendras visų ūkinių operacijų įvertinimas.

Antrasis žingsnis yra įvertinti rizikos valdymo struktūros sukūrimą ir jo galimybę apsaugoti ar pataisyti neatitikimus. Kontrolės veiksmingumas yra visiškai priklausomas nuo sukūrimo.

Vertinant sukūrimo veiksmingumą, auditorius:

1. nustato galimus neatitikimus, kurie gali atsirasti įmonės finansinėse ataskaitose;
2. nustato būtinas kontroles, kurias galėtų ar aptikti reikšmingus neatitikimus;
3. įvertina įrodymus ir atlieka sukūrimo veiksmingumo įvertinimą. (G. W. Cosseratas, 2004, 234)

Procedūros, skirtos gauti audito įrodymus apie kontrolių sukūrimą ir įgyvendinimą, gali būti tokios, kaip nurodyta 25 pav.

25 pav. Audito įrodymų apie kontrolių sukūrimą ir įgyvendinimą gavimo procedūros

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 287; Cosserat, 2004, p. 224; Whittington, Pany, 2010, p. 259; Eilifsen, Messier, 2006, p. 185

- *patirties su klientu peržiūrėjimas*. Auditorius gali naudoti praėjusių metų audito darbo dokumentus ir duomenis, kad galėtų susipažinti ir įvertinti kontrolės riziką, kadangi praėjusių metų dokumentuose būna daug informacijos, susijusios su audituojamų metų auditu, tai galėtų būti pradinis taškas, nuo kurio, apklausiant tinkamą personalą, galėtų būti padaryti tik pakeitimai, atsiradę einamais metais.
- *vadovybės, personalo apklausa*. Vadovybės ir kito personalo apklausa yra geras informacijos šaltinis, iš kurio galima sužinoti daug vidinės ir neviešinamos, bei nerašytinės informacijos.
- *dokumentų ir įrašų tikrinimas*. Dokumentų ir įrašų tikrinimas patvirtina arba paneigia vadovybės ir personalo apklausos informaciją.
- *kliento veiklos ir veikimo stebėjimas*. Auditorius patikrinęs dokumentus ir įrašus, gali stebėti kliento personalo darbą, ruošiant juos ir įtraukiant į apskaitos sistemą. Taip auditorius, matytų kaip visi dokumentai ir įrašai būna patalpinti į veikimą.

Auditoriai dažniausia naudoja vieną arba keletą procedūrų kombinaciją, norėdamas kuo daugiau sužinoti apie kliento vidaus kontrolės sistemą. Žinoma, vien tik apklausti vadovybę ar personalą nebūtų labai naudinga, kadangi taip, vadovybė ar personalas gali papasakoti kiek kitokią įmonės padėtį

ar vidaus kontrolės taisyklių sistemą. Taigi, geriausia, gautą informaciją iš apklausos, dar patvirtinti stebėjimu ar dokumentų bei įrašų tikrinimu.

Auditorius, suprasdamas vidaus kontrolės sistemą, gali įvertinti ar finansinės ataskaitos yra audituotinos, taip pat įvertinti kontrolės aplinką vadovybės atžvilgiu, apibrėžti kliento apskaitos sistemos tinkamumą. Dažniausiai kontrolės procedūros yra ignoruojamos, kontrolės rizika yra tariama maksimali, o neaptikimo rizika žema. Kontrolės sistemos elementų vertinimas gali sumažinti nustatytą reikšmingų neatitikimų rizikos atsiradimo galimybes lygį, kuris taip pat sumažina savarankiškų testų poreikį.

Įgavus kontrolės sistemos elementų supratimą, auditorius gali įvertinti vidaus kontrolės sistemą, J. Roberstonas pateikia lentelę (žr. 5 lent.), kurioje nurodyti galimi skirtingi vidaus kontrolės sistemos įvertinimai.

5 lentelė. Vidaus kontrolės sistemos įvertinimas

Operacijos būklė	Praėjus kontrolės sistemą	Vidaus kontrolės sistemos įvertinimas
Klaida	Klaida	Neefektyvi
	Ištaisyta	Efektyvi
Teisinga	Klaida	Neefektyvi
	Teisinga	Įvertinti negalima

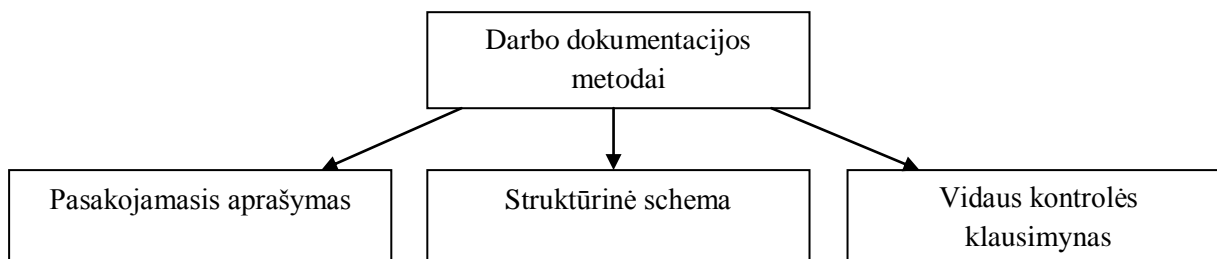
Šaltinis: Robertson, 1990, p. 181

Kai supratimas apie vidaus kontrolės sistemą, kuris yra pakankamas audito planui, yra gautas, trys įvertinimai turi būti padaryti:

1. įvertinti ar finansinės ataskaitos yra audituotinos;
2. įvertinti kontrolės lygį, paremtą gautu supratimu;
3. įvertinti ar yra galimybė, kad kontrolės rizikos žemesnis lygis galėtų būti sustiprintas. (A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as, 1988, p. 284)

Šis įvertinimas auditoriaus reikalauja apsvarstyti kontrolės strategijų ir procedūrų planą, įvertinti ar jos turėtų būti veiksmingos įgyvendinant kontrolės tikslus. Tam, kad būtų galima naudoti šias kontrolės strategijas ir procedūras, kaip kontrolės rizikos įvertinto lygio mažinimo pagrindą, turi būti gauti įrodymai apie jų veiksmingumą per visą ar bent didžiąją dalį audituojamo periodo.

Visa informacija apie įmonės vidaus kontrolę turi būti **dokumentuota**, juose turi būti pateiktas ne tik kontrolės rizikos įvertinimas, bet ir vidaus kontrolės ir apskaitos sistemų supratimas. Darbo dokumentacijos formos ir apimtis priklauso nuo įmonės dydžio, sudėtingumo, įmonės vidaus kontrolės ir apskaitos sistemų pobūdžio, pagrindiniai yra trys metodai, žr. 23 pav.

23 pav. Darbo dokumentacijos metodai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 288; Cosserat, 2004, p. 225; Robertson, 1990, p. 283; Whittington, Pany, 2010, p. 259; Louwers, 2008, p. 174; Eilifsen, Messier, 2006, p. 194; Meigs, 1988, p. 190

Pasakojamasis aprašymas. Jis tinkamas kai įmonė turi paprastą vidaus kontrolės sistemą, nes pasakojamąjį aprašymą sunku sekti ir analizuoti jei įmonė yra didelė ir sudėtinga. Dažnai sudėtinga apibūdinti vidaus kontrolės sistemos detales aiškiai ir paprastais žodžiais, kad būtų suprantama ir, kad ta informacija būtų lengvai ir veiksmingai analizuojama, o kontrolės rizika įvertinama.

Struktūrinė schema, kitaip diagrama ar paveikslas, kuris pavaizduoja kliento dokumentus ir jų atvaizdavimą apskaitos sistemoje. Struktūrinę schemą yra žymiai lengviau sekti ar taisyti negu aprašymą. Sudaryti tokią schemą yra pakankamai sudėtinga ir užima nemažai laiko, tačiau nauda dažniausiai daug didesnė nei aprašymo, ją žymiai lengviau analizuoti, matyti kliento sistemos privalumus ir trūkumus.

Vidaus kontrolės klausimynas. Tokie klausimynai yra dažnai naudojami didelėse įmonėse, kur sudėtinga vidaus kontrolės sistema. Klausimynai susideda iš susistemintų dalių, kur renkama informacija apie pagrindinius tris vidaus kontrolės sistemos elementus. Atsakymai dažniausiai nurodomi „taip“ ir „ne“ – taip lengviau apdoroti gautą informaciją, ją įforminti, analizuoti ir galiausiai įvertinti kontrolės riziką. Vidaus kontrolės klausimynas naudojamas ne tik dokumentuoti gautą informaciją, bet tiesiog tą informaciją gauti.

Struktūrinė schema suteikia bendrą supratimą apie kliento vidaus kontrolės sistemą, o klausimynas yra tarsi naudingas kontrolinis sąrašas, kuris primintų auditoriui kokios skirtingos rūšys kontrolių turėtų būti.

Kai auditorius surenka aprašomąją informaciją ir įrodymus apie vidaus kontrolės sistemos struktūrą ir veikimą, gali būti padarytas preliminarus kontrolės rizikos įvertinimas, šis įvertinimas yra atliekamas dviem etapais:

1. nustatyti kontrolės tikslus, kuriais įvertinimas bus paremtas, tai padaroma naudojant detalizuotus vidaus kontrolės tikslus, kuriuos nustatė auditorius;
2. nustatyti specialias strategijas ir procedūras, kurios padeda įvykdyti kiekvieną tikslą.
3. apspręsti pasiektą kontrolės rizikos lygį.

Auditorius turi nustatyti ir įtraukti tas kontroles, kurios tikėtina turės didžiausią įtaką siekiant kontrolės tikslų, šios kontrolės vadinamos pagrindinėmis kontrolėmis.

330-asis Tarptautinis standartas auditui: „Auditoriaus procedūros, atliekamos atsižvelgiant į įvertintas rizikas“²⁰, nurodo, jog „kontrolės testai yra audito procedūros, sukurtos nustatyti vidaus kontrolės veiksmingumą“. Kai kontrolės testų rezultatai patvirtina kontrolės strategijų ir procedūrų sukūrimą, kaip tikėtasi, auditorius toliau naudoja pasirinktą kontrolės rizikos lygio įvertinimą kaip planuota. Tačiau jei kontrolės testai rodo, kad strategijos ir procedūros neveikė veiksmingai, įvertintas kontrolės rizikos lygis turi būti peržiūrėtas.

Kontrolės testai siejasi su kontrolės procedūrų veikimo veiksmingumu, jie nustato ar kontrolės iš tiesų veikia ir ar asmuo, kuris atlieka kontrolę turi būtinų įgaliojimų ir kvalifikaciją, atlikti kontrolę veiksmingai. Jei nustatoma, kad kontrolės veikia patikimai, galima sumažinti savarankiškų procedūrų lygį. Trys pagrindiniai klausimai kuriuose susitelkia veikimo veiksmingumo testai, tai:

1. kaip kontrolės buvo taikomos?
2. ar jos buvo taikomos sistemingai per visus metus?
3. kas jas taikė?

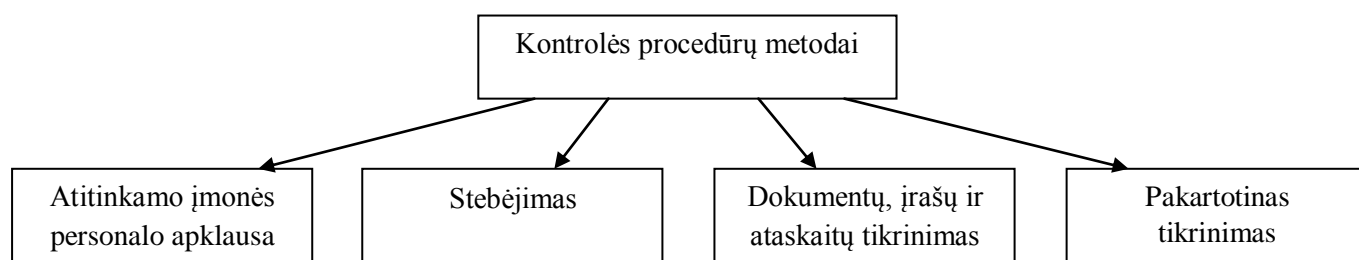
Kontrolė veikia veiksmingai kai ji yra teisingai ir sistemingai taikoma įgalioto asmens (-ų) per visus metus. Tačiau, neveiksmingas kontrolės veikimas gali būti laikomas, jei ši kontrolė buvo taikoma neteisingai ir nesistemingai, arba ji buvo naudojama neįgalioto darbuotojo. Toks kontrolės veikimas kelia didžiulę nukrypimų galimybę.

Kontrolės testai yra įtraukti į audito programą, kuri yra paruošiama, kai nustatoma atitinkama audito strategija. Kurdamas kontrolės testus, nustatančius veikimo veiksmingumą, auditorius turi nustatyti jų pobūdį, laiką ir apimtį. Kontrolės testų tikslas – pateikti pakankamai duomenų kontrolės rizikai įvertinti.

---

²⁰ 330-asis Tarptautinis audito standartas: „Auditoriaus procedūros, atliekamos atsižvelgiant į įvertintas rizikas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

Keturi kontrolės procedūrų metodai, kurie yra naudojami sustiprinti su kontrole susijusių strategijų ir procedūrų veikimą yra nurodyti 24 pav.

24 pav. Kontrolės procedūrų metodai, naudojami sustiprinti su kontrole susijusių strategijų ir procedūrų veikimą

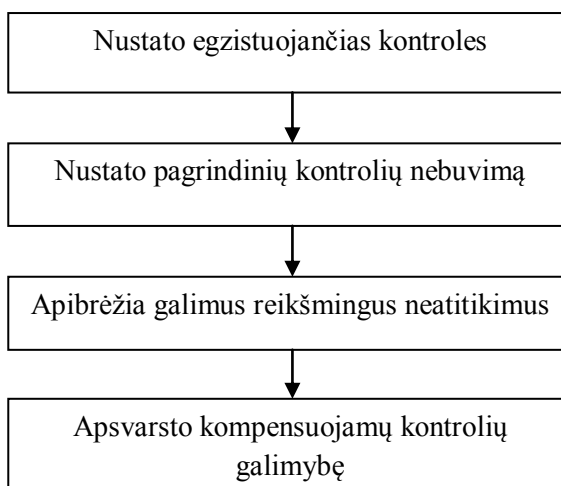
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 295; Cosserrat, 2004, p. 239; Stettler, 1982, p. 151; O'Reilly, 1990, p. 238; Hayes et al., 2005, p. 260; Eilifsen, Messier, 2006, p. 196

- *atitinkamo įmonės personalo apklausa*. Nors apklausa nėra labai patikimas įrodymų šaltinis, bet ši forma tinkama naudojant su dar bent vienu testavimo metodu. Apklausiant įmonės personalą, galima sužinoti tokius svarbius dalykus, kaip:
  - darbuotojo supratimą apie jo pareigas;
  - kaip darbuotojas atlieka šias pareigas;
  - nukrypimų dažnumas, priežastys ir pobūdis.
- *stebėjimas*. Stebint darbuotojų veiklą galima gauti panašių įrodymų, tik taip galima matyti kaip ir kokias operacijas/ pareigas atlieka darbuotojai, tačiau stebėjimas turi tam tikrų trūkumų:
  - darbuotojas gali atlikti savo darbą ar tam tikrą kontrolę kitaip nei tai atlieka įprastai;
  - įrodymai būna tik iš to laiko, kai yra stebima.
- *dokumentų, įrašų ir ataskaitų tikrinimas (inspekcija)*. Dokumentų ar įrašų tikrinimas yra tinkamas, kai yra parašai, patvirtinantys antspaudai, nurodantys ar kontrolės yra atliekamos ir, kas jas atlieka. Taip pat auditorius patikrina dokumentus įsitikinti, kad jie yra pilnai sutvarkyti ir tinkamai sudėti, ir, kad reikiami parašai, antspaudai yra sudėti.
- *pakartotinas tikrinimas*. Auditorius nors ir atlikęs prieš tai nurodytus testavimo metodus, gali dar patikrinti ar tam tikros procedūros buvo iš tiesų atliktos ir, kad jos buvo atliktos teisingai. Tai tikrindamas auditorius siekia gauti tokį patį rezultatą kaip ir kitų testo metodų.

Šios procedūros būtinos, kad auditorius galėtų įvertinti kontrolės veikimo veiksmingumą. Kontrolės veikimo veiksmingumo testai atlikti kontrolėmis, kurias auditorius įvertino kaip tinkamai sukurtas išvengti, ar aptikti ir taisyti reikšmingus neatitikimus. Kai kurios kontrolės sukūrimo rizikos įvertinimo procedūros gali būti kaip audito įrodymas ar tarnauti kaip kontrolės testas. Sukūrimo testavimas gali atskleisti vidaus kontrolės nepakankamą veiksmingumą, apie kurį turi būti informuota vadovybė.

Silpna vidaus kontrolė apibrėžiama kaip tinkamų kontrolių nebuvimas, kuris padidina neatitikimų riziką, egzistuojančią finansinėse ataskaitose, jeigu auditorius įvertina, jog siekiant tikslų yra netinkamos kontrolės, tuomet neatitikimų rizikos tikimybė didėja. Tam, kad auditorius nustatytų kontrolės lygį įmonėje, jis turi atlikti tam tikrus veiksmus, nurodytus 25 pav.

25 pav. Veiksmai nustatant kontrolės lygį įmonėje

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 291

Pirmiausiai auditorius turi nustatyti kokios kontrolės iš tiesų egzistuoja, o kokios ne, nes silpnumas yra kontrolių nebuvimas. Auditorius turi nustatyti sritis, kuriose trūksta pagrindinių kontrolių, todėl tose srityse neatitikimų galimybė išauga. Dažniausiai ten, kur nėra kontrolių – kontrolės rizika yra įvertinama kaip vidutinė ar didelė. Tuomet apibrėžti galimus reikšmingus neatitikimus, t. y. nustatyti specifines klaidas ar neatitikimus, kurie gali atsirasti dėl kontrolių nebuvimo. Galiausiai apsvarstyti kompensuojamų kontrolių galimybę. Kompensuojanti kontrolė – tai kitoje sistemoje esanti kontrolė, kuri gali kompensuoti nepakankamą veiksmingumą, t.y. kontrolės nebuvimą.

Kontrolės testų apimtis priklauso nuo numatomo kontrolės rizikos lygio įvertinimo, jei auditorius nori sumažinti įvertintą kontrolės rizikos lygį, jis turi naudoti daugiau išplėstų kontrolės testų, jei auditorius nori naudoti žemą kontrolės rizikos lygį – turi būti didesnis tikrinimo, stebėjimo ir naujai

atliktų procedūrų skaičius. Didesnis kontrolės testų skaičius duoda daugiau kontrolės veikimo veiksmingumo įrodymų. Kai skirtingos įrodymų rūšys patvirtina tokią pat išvadą apie kontrolių veiksmingumą, kontrolių patikimumo laipsnis išauga, ir atvirkščiai, kai ši išvada skiriasi, šių kontrolių patikimumo laipsnis nukrenta.

Jei per praėjusių metų auditą surinkti duomenys rodo, jog pagrindinės kontrolės veikė veiksmingai, ir auditorius nustato, kad ir šiais metais jos veikia taip pat, kontrolių testų apimtis gali būti sumažinta.

Kai kontrolės ir nepakankamas veiksmingumas yra nustatytas, ir susietas su kontrolės tikslais, kontrolės rizika gali būti įvertinta. Jei galimybė, kad reikšminga klaida ar kažkoks neatitikimas bus išvengtas ar aptiktas ir pataisytas šių kontrolių pagalba, maža – tai kontrolės rizika yra didelė ir atvirkščiai, jei ši galimybė didelė – tai kontrolės rizika yra maža (A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke, 1988, p. 291). Išvada, padaryta iš šio įvertinimo yra nustatytas kontrolės rizikos lygis ir yra bendras vertinimas, paremtas įrodymais, gautais iš visų trijų kontrolės sistemos elementų. Nors dažniausiai nėra reikalaujama įvertinti kiekvieno vidaus kontrolės sistemos elemento veiksmingumo atskirai, tačiau dažniausiai tai yra daroma, tam, kad būtų nustatytas kontrolės rizikos lygis (V. M. O'Reilly, 1990, p. 228).

Visas, šiame skyriuje išdėstytas, kontrolės rizikos vertinimo procesas pavaizduotas 10 priede.

2. 1. 3. Neaptikimo rizikos įvertinimas

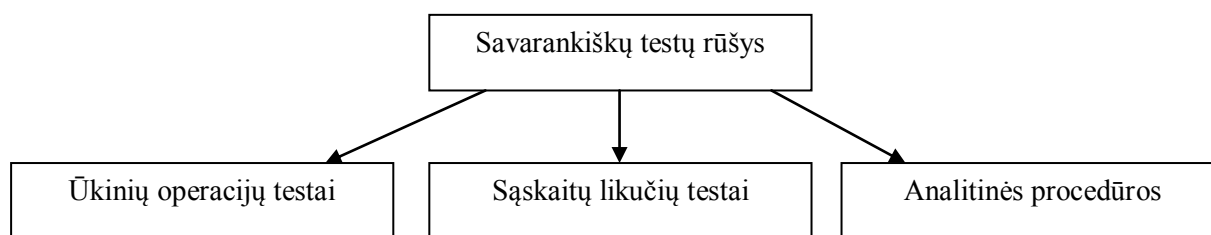
Priešingai nei įgimta ir kontrolės rizika, neaptikimo rizika priklauso nuo auditoriaus, jo kvalifikacijos, patirties, darbštumo ir kitų savybių, taigi, neaptikimo rizikos lygis yra tiesiogiai priklausomas nuo auditoriaus atliekamų audito procedūrų ir savarankiškų testų. Tačiau įgimtos ir kontrolės rizikos įvertinimas turi tiesioginę įtaką neaptikimo rizikos lygiui, kadangi pagal juos auditorius parenka atitinkamus testus, nustato jų pobūdį, laiką bei apimtį, kad sumažintų neaptikimo riziką iki priimtino lygio. Kad ir kaip gerai būtų įvertintas įgimtos ir kontrolės rizikos lygis, neaptikimo rizika niekada nebus lygi nuliui, kadangi ji egzistuoja net ir patikrinus 100 procentų sąskaitų likučių ar ūkinių operacijų. Kuo mažesnė nustatoma priimtina neaptikimo rizika, tuo atidžiau ir kruopščiau reikia parinkti testus. Be to, neaptikimo riziką sąlygoja įvairūs veiksniai, kaip:

- tikimybė neatpažinti specifinių situacijų;
- tikimybė remiantis audito dokumentais ir analitine apžvalga padaryti neteisingas išvadas;
- netinkamų procedūrų naudojimas susidarius ypatingoms situacijoms;
- tikimybė neatlikti būtino audito dėl laiko stokos ar didelių išlaidų;

- tikimybė nepastebėti klaidos ar apgaulės dėl pasirinkto netinkamo atrankos metodo.

Nustatyta didelė neaptikimo rizika įtakoja auditorių imtis detalesnio tyrimo, nei jei jis būtų nustatęs mažą. Pagal nustatytą neaptikimo riziką, auditorius nustato audito procedūrų pobūdį, laiką ir apimtį.

Savarankiški testai yra procedūros, skirtos aptikti reikšmingus neatitikimus. Vieni autoriai išskiria dvi, kiti tris savarankiškų testų rūšis, skirtumas yra tik tas, kad ūkinių operacijų ir sąskaitų likučių testai yra arba atskirti, arba nurodyti kaip viena, nes jie atliekami kartu (žr. 26 pav.).

26 pav. Savarankiškų testų rūšys

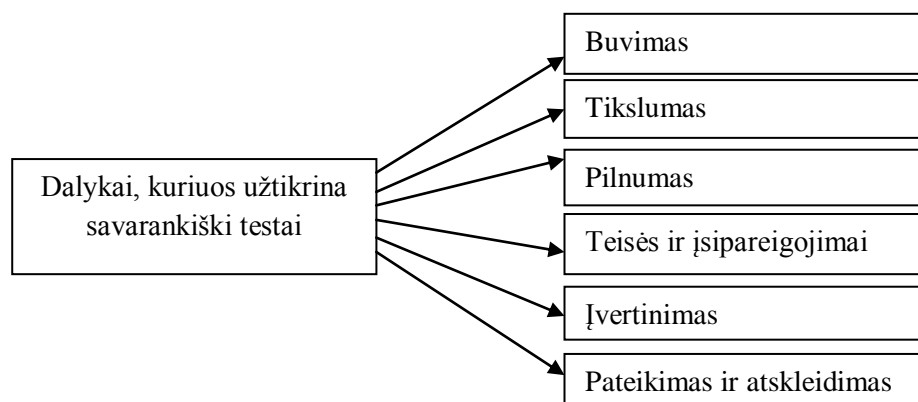
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Moeller, 2005, p. 81; Eilifsen, Messier, 2006, p. 149; Kustienė, 2005, p. 17; Cook et al., 1988, p. 268; Rupeikienė, 2005, p. 88; Mackevičius, 2001, p. 186; Daujotaitė, 2006, p. 75.

- *ūkinių operacijų ir sąskaitų likučių testai*. Šis testavimo būdas įtraukia įrodymų patikrinimą, kad ūkinės operacijos iš tiesų buvo, buvo tinkamai įrašytos ir teisingai perkeltos į finansines ataskaitas.
- *analitinės procedūros*. Finansiniai duomenys einamuoju periodu yra palyginami su duomenimis, sukurtais tam periodui, ar duomenimis atsakančiais praėjusiems periodams.

Neaptikimo rizika išplaukia iš dviejų netikslumų, kas yra audito procedūrų veiksmingumo funkcija ir jos pritaikymas pagal auditorių. Šie netikslumai yra:

- *atrankos klaida*. Netikslumai yra galimi kai auditorius patikrina ne visus sąskaitų likučius ir ūkines operacijas. Šie netikslumai negali būti pašalinti, bet jie gali būti kontroliuojami atsargia ir kruopščia atrankos technika.
- *ne atrankos klaida*. Netikslumų lieka net ir tada, kai auditorius patikrina 100 procentų sąskaitos likučių ir ūkinių operacijų. Tai gali įvykti dėl kelių priežasčių, tokių, kaip:
  - auditorius gali naudoti netinkamas audito procedūras;
  - auditorius gali neteisingai naudoti audito procedūras;
  - auditorius gali klaidingai aiškinti audito rezultatus.

Savarankiški testai yra naudojami tam, kad užtikrintų dalykus, už kurių tvirtinimą yra atsakinga įmonės vadovybė (žr. 27 pav.).

27 pav. Dalykai, kuriuos užtikrina savarankiški testai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Rupeikienė, 2005, p. 87, Robertson, 1990, p. 232-233

Šių vadovybės tvirtinimų savarankiškų testų užtikrinimas bei rizika pateikta 11 priede.

Auditorius turi įvertinti, t.y. patvirtinti arba paneigti, šiuos vadovybės finansinių ataskaitų tvirtinimus, ir į tai atsižvelgiant nustatyti savarankiškų testų pobūdį, laiką ir apimtį.

2. 2. Audito rizikos vertinimo modeliai

Kaip buvo minėta ankstesniuose skyriuose, įvertinti audito riziką yra labai sudėtinga, dažnai netgi panašiomis aplinkybėmis auditorius audito riziką gali įvertinti skirtingai. Įvairi mokslinė literatūra siūlo skirtingus audito rizikos vertinimo modelius. Šis poskyris supažindina su keliais pagrindiniais siūlomais modeliais, jų panašumais ir skirtumais, privalumais ir trūkumais. Šie audito rizikos vertinimo modeliai bus išanalizuoti ir įvertinti, bei supažindinti su pritaikymo galimybėmis.

Pagrindiniai audito rizikos vertinimo modeliai literatūroje yra penki:

- klasikinis;
- išplėstasis;
- ABREMA;
- V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelis;
- rizika paremtas audito modelis.

Klasikinis audito rizikos vertinimo modelis susideda iš įgimtos, kontrolės ir neaptikimo rizikos. Šie komponentai klasikinio audito rizikos modelio matematinėje formulėje galėtų būti pavaizduoti taip:

$$AR = IR \times KR \times NR$$

Šioje formulėje:

AR yra audito rizika, IR – įgimta rizika, KR – kontrolės rizika, NR – neaptikimo rizika.

Šis modelis parodo tiesinę priklausomybę tarp audito rizikos ir jos komponentų. Todėl gali būti naudojami trys būdai norint sumažinti audito riziką iki priimtino lygio:

1. sumažinant įgimtą riziką. Šis įvertinimas daromas dar planuojant auditą ir jis nesikeičia, nebent paaiškėtų tam tikros aplinkybės.

2. sumažinant kontrolės riziką. Auditorius gali sumažinti kontrolės riziką atlikęs papildomą kontrolės testų kiekį, kurie patvirtintų, kad įmonės vidaus kontrolės sistema yra veiksminga.

3. sumažinant neaptikimo riziką. Auditorius, atlikęs papildomas audito procedūras gali sumažinti neaptikimo riziką, o tuo pačiu ir audito riziką.

Galima pastebėti, kad klasikinis audito rizikos modelis visus tris audito rizikos komponentus laiko kaip atskirus, vienas nuo kito nepriklausomus, nes apskaičiavimo modelis pavaizduotas audito rizikos komponentų sandauga. Nors, iš tiesų audito rizikos komponentai yra priklausomi vienas nuo kito.

Pagal šį modelį auditorius įgauna tam tikrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus, pagal tai auditorius gali juos įvertinti. Remdamasis gautais audito rizikos komponentų įvertinimais, auditorius priima sprendimą dėl audito įrodymų kiekio, kad būtų pasiektas pakankamas užtikrinimas.

J. Robertsonas (1990, p. 182) pažymi, jog:

1. negalima visiškai pasitikėti įgimta rizika ($IR = 0$), neatsižvelgiant į kitas audito procedūras, nes tai nulemtų, kad audito rizikos analizuojamu atveju nėra:

$$AR = IR (=0) \times KR \times NR = 0$$

2. negalima visiškai pasitikėti įmonės vidaus kontrolės sistema ($KR = 0$), neatsižvelgiant į kitas audito procedūras, nes tai nulemtų, kad audito rizikos analizuojamu atveju nėra:

$$AR = IR \times KR (=0) \times NR = 0$$

3. audito rizika bus didelė bei auditas nebus tinkamas, jei audito rizikos komponentai bus pernelyg aukšti;

4. neaptikimo rizikos sumažinimas iki minimalaus lygio leidžia sumažinti audito riziką iki priimtina žemo lygio.

Prie visų J. Robertsono minėtų punktų, T. J. Louwers ir kt. (2008, p. 83) išskiria dar vieną pakankamai svarbų dalyką, jog, kaip ir minėta anksčiau auditorius tik įvertina kontrolės riziką, nes ji yra priklausoma nuo įmonės, tačiau, taip pat, auditorius pateikia pasiūlymus kaip pagerinti vidaus kontrolės sistemą.

J. Mackevičius (2001, p. 267) taip pat teigia, kad „praktiškai nebūna tokio atvejo, kad kuri nors rizikos rūšis visai neegzistuos, t.y. matematinėje formulėje įgytų nulinę reikšmę“. Tai reikštų, kad audito rizikos nėra, o ir atlikti auditą irgi nebūtų prasmės, kadangi ir taip aišku, kad viskas gerai.

Klasikinis audito rizikos modelis yra naudingas planuojant auditą. A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as (1998, p. 242) išskiria 2 šio audito rizikos modelio panaudojimo būdus planuojant auditą:

1. audito rizikos modelis padeda įvertinti audito plano tinkamumą;
2. audito rizikos modelis leidžia nustatyti neaptikimo riziką ir reikalingą kiekį įrodymų.

Žinant, kad auditorius gali keisti tik neaptikimo riziką, parinkdamas audito procedūras, jų apimtį ir laiką. Pastaroji rizika iš klasikinio audito rizikos modelio matematinės išraiškos bus apskaičiuojama:

$$NR = AR / (IR \times KR).$$

Nors klasikinis audito rizikos modelis gana tiksliai išreiškiamas matematiškai, tačiau jis praktikoje dažnai kritikuojamas. Dauguma autorių (J. Mackevičius, J. Robertsonas, A. A. Arensas ir J. K. Loebbecke`as) nurodo, kad šis audito rizikos modelis padeda geriau auditoriui suprasti audito rizikos komponentus ir jų tarpusavio ryšius, tačiau nepateikia būdo, kaip šias rizikas tiksliai apskaičiuoti, taigi audito rizikos komponentų įvertinimai yra gana subjektyvūs, todėl šis audito rizikos modelis gali būti realiai netikslus. Dažnai auditoriai, nustatydami rizikos dydį naudojami subjektyviais žodžiais, kaip „maža“, „vidutinė“, „didelė“. Anot J. Mackevičiaus (2001, p. 267), šitokia audito rizikos apskaičiavimo formulė yra daugiau teorinė nei praktinė.

Išplėstinį audito rizikos modelį pristato J. Robertsonas (1990, p. 283), V. M. O`Reilly (1990), J. W. Cookas ir G. M. Winkle`as (1988, p. 381) bei A. Eilifsenas ir W. F. Messieris Jr. (2006, p. 63). Šiame modelyje neaptikimo rizika yra pakeista į analitinės procedūros ir detaliuosius testus, todėl ši matematinė formulė atrodo taip:

$$AR = IR \times KR \times AP \times DT$$

Šioje formulėje:

AR yra audito rizika, IR – įgimta rizika, KR – kontrolės rizika, AP – analitinės procedūros, TD – detalieji testai.

Išplėstinis audito rizikos modelis nedaug kuo skiriasi nuo klasikinio modelio, kadangi neaptikimo rizika yra tiesiog išskaidyta į neaptikimo rizikos savarankiškus testus, t.y. analitinės procedūras ir detaliuosius testus, kitaip ūkinių operacijų ir sąskaitų likučių testus. Taigi, šiame modelyje, neaptikimo rizika išreikšta taip:

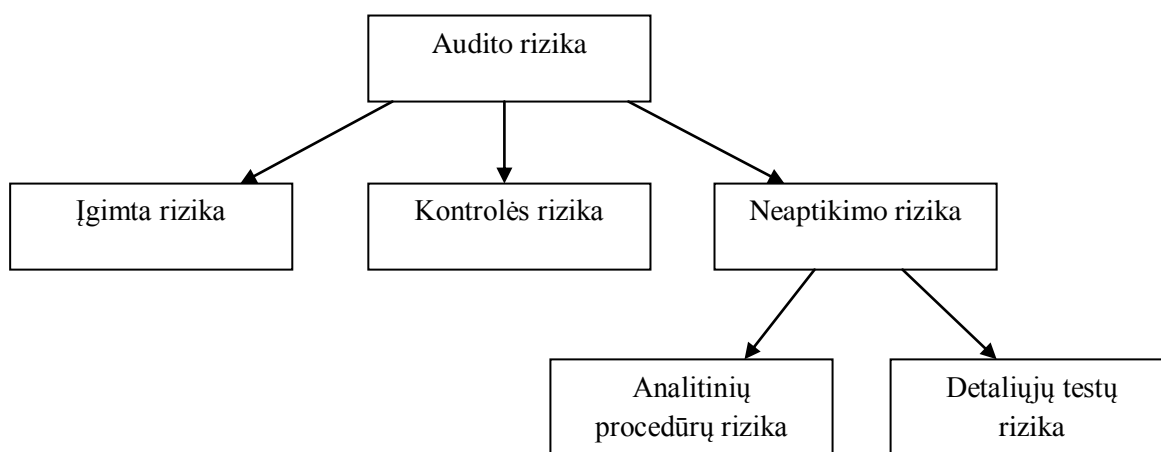
$$NR = AP \times DT$$

Pasak J. Robertsono, šis modelis gali padėti suprasti kai kuriuos atrankos elementus sąskaitų likučių ir ūkinių operacijų audite (1990, 283). Kadangi auditorius naudoja profesinį sprendimą

vertindamas įgimtą, kontrolės ir analitinių procedūrų riziką, tai praplėstas audito rizikos modelis gali būti panaudojamas nustatant detaliųjų testų riziką:

$$TD = AR / (IR \times KR \times AP)$$

Iš pateiktos išplėstinio audito rizikos modelio išraiškos matyti, kad kuo mažesnė detaliųjų testų rizika, tuo bus mažesnė ir audito rizika. Nors išplėstinis audito rizikos modelis pateikia tam tikrą supratimą apie riziką, susijusią su detaliųjų testų taikymu, tačiau aiškiai neparodo kiek ji susijusi su atrankos ir neatrankos rizikomis. Išplėstinio audito rizikos modelio išskaidymas pavaizduotas 28 pav.

28 pav. Išplėstinis audito rizikos modelis

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Robertson, 1990, p. 283; O'Reilly, 1990; Cook, Winkle, 1988, p. 381.

ABREMA (Activity Based Risk evaluation Model of Auditing) – veikla paremtas audito rizikos įvertinimo modelis yra siūlomas H. Holmes. Ši audito rizika yra sudaryta iš dviejų komponentų:

1. reikšmingo iškraipymo rizikos neaudituose finansinėse ataskaitose;
2. rizika, kad šio neatitikimo neaptiks auditorius.

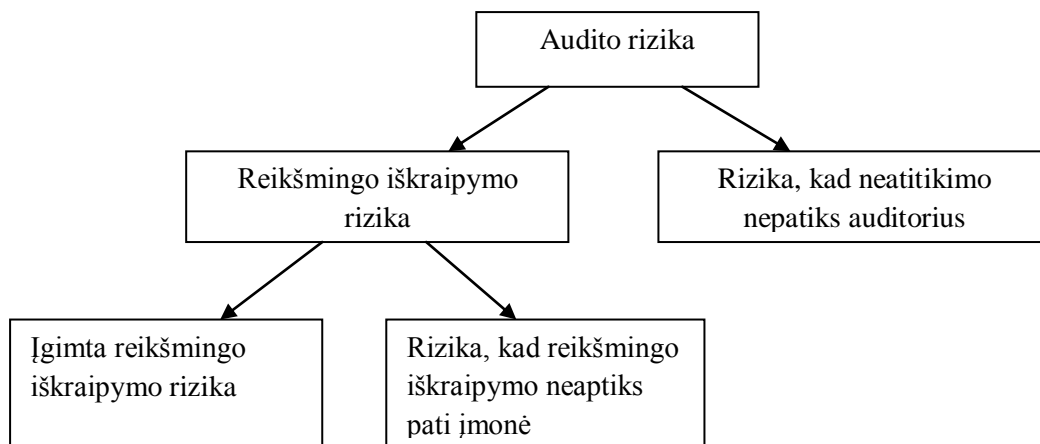
Vėliau reikšmingų iškraipymų rizika neaudituose finansinėse ataskaitose skiriama į įgimtą reikšmingo iškraipymo riziką ir riziką, kad jie nebus aptikti pačios įmonės. Pakeitus reikšmingų iškraipymų riziką į dvi jos sudėtines dalis, šis ABREMA modelis matematiškai išreiškiamas taip:

$$AR = RMMi \times (1 - Pr(De)) \times (1 - Pr(Da))$$

Šioje formulėje:

RMMi – įgimta reikšmingo iškraipymo rizika; $1 - Pr(De)$ – rizika, kad reikšmingi iškraipymai nebus aptikti pačios įmonės, t.y. vienetas minus įmonės galimybė aptikti reikšmingą iškraipymą; $1 - Pr(Da)$ – rizika, kad reikšmingi iškraipymai nebus pastebėti auditoriaus, t.y. vienetas minus auditoriaus aptikimo tikimybė.

ABREMA modelis schematiškai pavaizduotas 29 pav.

29 pav. ABREMA modelis

Šaltinis: sudaryta autorės pagal ABREMA

ABREMA modelyje aptariamai visi trys audito rizikos komponentai, kurie atitinka klasikinio audito rizikos modelio komponentus: RMMi atitinka įgimtą riziką, 1-Pr(De) – kontrolės riziką, 1-PR(Da) – neaptikimo riziką. Todėl net ir matematinė šio modelio išraiška atitinka klasikinio audito rizikos modelio išraišką. ABREMA modelis rodo, kad AR vertinama skirtinguose audito etapuose, kuriuose atliekami auditoriaus veiksmai, susiję su audito planavimu, audito įrodymų rinkimu ir jų vertinimu bei atitinkamo sprendimo priėmimu. Kadangi ABREMA modelis tapatinamas su klasikiniu audito rizikos modeliu, šio modelio privalumai ir trūkumai yra panašūs kaip klasikinio audito rizikos modelio. Pagrindinis trūkumas, kad šis modelis yra stipriai susijęs su klasikiniu audito rizikos vertinimo modeliu, todėl jis nėra labiau ypatingas ir išskirtinis. Be to, pagal ABREMA modelį, kontrolės tyrimo etapas eina pirmiau detalios tikrinimo etapo, tai reiškia, kad auditorius kontrolės testus atlieka pirmiau nei detaliuosius testus. *Dažnai praktikoje audito įrodymai yra susiję su kontrolės veiksmingumu renkami kartu su detaliųjų testų įrodymais (atliekami dvigubos naudos testai). Todėl ABREMA modelio nesėkmė yra ta, kad jis sukurtas taip, kad pabrėžtų detaliųjų procedūrų pobūdžio, laiko ir apimties priklausomybę nuo kontrolės testų rezultatų.* (R. Jodelienė, 2010, p.81)

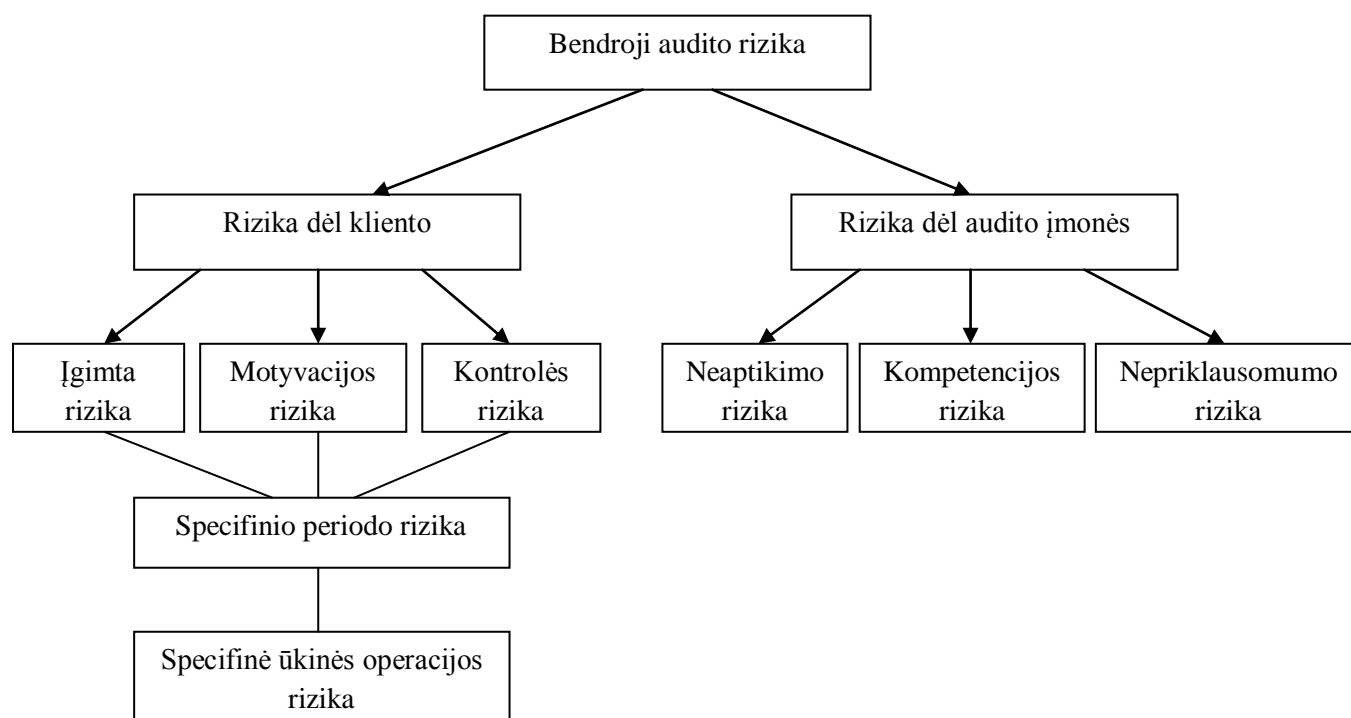
V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt (2002) apibūdino audito rizikos esmę ir apibūdino, kad auditorius suklysta atskleisti reikšmingus neatitikimus dėl trijų pagrindinių priežasčių:

1. kadangi auditas buvo atliktas nesilaikant standartų – t.y. auditoriui trūksta kompetencijos;
2. auditorius, nustatęs reikšmingus iškraipymus, jų nepraneša arba neištaiso – t.y. auditoriui trūksta nuomonės nepriklausomumo;
3. kliento vadovybė gali tyčia apgauti auditorių.

Paskutiniu atveju auditorius nėra atsakingas už nepasisekimą aptikti iškraipymus, tačiau pirmieji du yra priskirtini audito nesėkmei. Autoriai pažymi, kad klasikiniame audito rizikos modelyje

daugiausiai yra susikoncentruota ties neaptikimo rizika, t.y., kad auditorius nesugebės atskleisti tam tikrų neatitikimų. O nesugebėjimas aptikti reikšmingų neatitikimų reiškia, kad auditoriui trūksta žinių ar kompetencijos, kas įtakoja kompetencijos riziką. Ir, jei auditoriui dėl tam tikrų priežasčių trūksta nuomonės nepriklausomumo, dėl ko bus neįmanoma pareikšti teisingos nuomonės, tai reiškia, kad iškyla nepriklausomumo rizika. Todėl V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt į audito rizikos vertinimo modelį dar įtraukė kompetencijos ir nepriklausomumo riziką, kurių nebuvo kituose modeliuose. Taip pat šie autoriai į audito rizikos modelį pasiūlė dar ir motyvacijos riziką, t.y. vadovybės elgesio suvokimas bei specifinio periodo ir specifinės ūkinės operacijos riziką. Motyvacijos rizika turi būti įvertinama kartu su įgimta rizika bei kontrolės rizika, t. y. vadovybės sąžiningumą, patirtį bei ketinimus daryti tam tikrus pakeitimus finansinėse ataskaitose ir, kokią vadovybė taiko vidaus kontrolės sistemą, kuri užtikrina veiksmingą vadovavimą verslui. Šie dalykai svarbūs tuo, kad auditorius turėtų skirti daugiau dėmesio specifiniams audito periodams ir specifinėms ūkinėms operacijoms, kurie priklauso nuo vadovybės motyvacijos. Toks modelis pavaizduotas 30 pav.

30 pav. Beatie, Fearnley, Brandt audito rizikos modelis

Šaltinis: Beatie, Fearnley, Brandt, 2002, p. 42

Šio modelio pagrindinis privalumas yra tas, kad audito rizikas apima kaip visumą, kai klasikinis audito rizikos modelis parodo tikrai „neaptikimo pasekmes, bet ne pakankamus sprendimus ar vadovybės motyvaciją“ (R. Jodelienė, 2010, p. 80). Šis audito rizikos modelis yra palygint nesunkiai

išreiškiamas bei suvokiamas schemiškai, tačiau nepateikiama jo matematinė išraiška, matematinės išraiškos pagalba geriau matoma kokie ryšiai egzistuoja tarp audito rizikos komponentų ir kaip vieni audito rizikos komponentai galėtų būti išreiškiami per kitus modelio komponentus. Tačiau motyvacijos rizikos, kaip naujo audito rizikos komponento išskyrimas daro šį audito rizikos modelį sudėtingesnį, o ne labiau suprantamesnį.

Rizika parentas audito modelis yra sukoncentruotas ne tik audito rizikai, bet ir verslo rizikai, kuri įtakoja įmonės galimybes išsilaikyti rinkoje. Šis modelis sako, jog pačios įmonės rizikai yra skiriama mažai dėmesio, o daugiausiai dėmesio yra skiriama finansinių duomenų tikrinimui. Todėl per auditą turėtų būti rasti šie dalykai:

- kaip klientas dirba;
- kokie yra kliento konkuravimo privalumai, trumpalaikiai ir ilgalaikiai tikslai;
- su kokiomis trumpalaikėmis ir ilgalaikėmis rizikomis susiduria;
- kaip įmonės vadovybė:
  - skiria dėmesį veiklos trūkumui;
  - garantuoja finansinės informacijos tikslumą, naudojamą priimant svarbius sprendimus.

Kitais žodžiais, labai svarbu išsiaiškinti audituojamos įmonės verslo charakteristikas, įtraukiant vidaus kontrolės veiksmingumą, atliekant rizika parentą auditą.

Šis modelis turi tris privalumus:

- *veiksmingumas*. Auditorius daugiau dėmesio skiria audito procedūroms aukštosiose verslo rizikos srityse bei daugiau laiko skiria svarbių išvadų įmonei ir finansinėms ataskaitoms, formulavimui;
- *produktyvumas*. Pagal suprastą produktyvumą auditorius mažiau laiko skiria žemos rizikos sritims, kurios galėtų būti likusios;
- *vertė*. Žinodamas verslą visuose lygmenyse, auditorius gali susidaryti vertingesnę nuomonę apie verslo operacijas, kurios yra vertingos ir būtinos nuorodos audito įmonei.

Visi audito rizikos vertinimo modeliai turi tam tikrus bendrus privalumus ir trūkumus, kurie yra nurodyti 6 lentelėje.

6 lentelė. Bendri audito rizikos modelių privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
-pristato audito rizikos supratimą; -atskiria audito rizikos komponentus; -leidžia išskirti vieną audito rizikos komponentą iš kitų; -pažymi, kad nei vienas audito rizikos komponentas negali būti lygus nuliui.	-nepateikia metodo, kaip audito rizika galėtų būti apskaičiuota; -neatspindi komponentų priklausomybės; -neparodo, kad audito rizika ir jos komponentai turi būti perskaičiuoti tarp įvairių įvykių lygių ir per įvairius audito proceso stadijas; -neįtraukia kitų rizikų, kurios gali įtakoti audito rezultatus.

Šaltinis: Staliūnienė, Christauskas, 2009, p. 301²¹; Jankūnaitė et al., 2005, p. 4

Visi šie audito rizikos modeliai:

- pateikia bendrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus;
- išskiria kiekvieną audito rizikos komponentą, tačiau nerodo komponentų priklausomybės;
- nurodo, kad nė vienas audito rizikos komponentas negali būti lygus nuliui, nes tai reikštų, kad analizuojamu atveju audito rizikos nėra;
- leidžia išreikšti vieną audito rizikos komponentą per kitus, ir nustatyti audito testų, procedūrų apimtį, reikšmingumo lygį;
- neatskleidžia, kad audito riziką ir kiekvieną jos komponentų reikia (per)įvertinti ne tik finansinių ataskaitų, sąskaitų likučių ir ūkinių operacijų lygmeniu, bet kiekvieną audito stadiją (išskyrus ABREMA modelį);
- neparodo kitų rizikų, nes jos neįtrauktos į tam tikrą audito rizikos modelį. (J. D. Staliūnienė, Č. Christauskas, 2009, p. 301)²²

²¹ Ten pat

²² Straipsnis „Review of risk models in the context of financial audit“

(http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_3/33.pdf [žiūrėta 2010 10 29])

3. AUDITO RIZIKŲ VERTINIMO X ĮMONĖJE EMPIRINIS TYRIMAS

Ankstesnėse šio darbo dalyse taikytas teorinis tyrimo metodas įgalino apibendrinti ir susisteminti audito riziką bei jos komponentus bei aprašyti audito rizikos vertinimo modelius, apibūdinti pagrindinius audito rizikos komponentų ypatumus, atkreipti dėmesį į audito rizikos modelių privalumus ir trūkumus, panašumus ir skirtumus. Šiame skyriuje taikomas empirinis tyrimas, įgalinantis verifikuoti ir pagrįsti ankstesnėse dalyse suformuluotas prielaidas. Autorė atliko empirinį tyrimą siekdama nustatyti audito rizikos vertinimo teorijų panaudojimą praktikoje, apibrėžti jų taikymo ribas, taip pat apibūdinti ir išanalizuoti naujus, neanalizuotus veiksnius.

Audito rizikos laipsnio nustatymui, audito programų sudarymui bei galutinių rezultatų analizei, kai kurios audito kompanijos turi sukurtas audito programas, kai kurios naudojami Exel lentelėmis pagal paruoštas formas. Auditoriai, vadovaudamiesi įvairiais teoriniais šaltiniais, Lietuvos auditorių siūloma metodika bei audito standartais, kuria savo audito rizikos vertinimo sistemas. Auditoriai vertina, jų manymu, svarbius, esminius dalykus, bei juos įtakojančius veiksnius.

Audito bendrovė „X“ nustatyti audito riziką, naudoja savo sukurtą audito rizikos nustatymo programą. Ši audito bendrovė naudojami Exel programa sudarytomis lentelėmis, kurios pildomos rankiniu būdu, ataskaitose besikartojantys duomenys perkeliama automatiškai. Audito bendrovės „X“ audito rizikos nustatymo programa apima keturis pagrindinius tikslus:

- nustatyti įgimtos rizikos lygį;
- nustatyti sudėtinės rizikos (įgimtos, kontrolės, apskaitos organizavimo) lygį;
- nustatyti atskirų audito sričių rizikos lygį;
- numatyti priemones audito rizikoms minimizuoti.

Audito bendrovė apskaitos organizavimą išskiria iš kontrolės rizikos vertinimo kaip atskirą komponentą, taigi, pagal tokį skirstymą, kitaip nei pagal teoriją, įmonės riziką sudaro trys rizikos: įgimta, kontrolės ir apskaitos organizavimo rizika.

Išvada apie sudėtinės audito rizikas yra neaptikimo rizikos lygio nustatymas, jei sudėtinė rizika yra aukšto lygio – tai klaidų neaptikimo rizika didelė, ir atvirkščiai. Neaptikimo rizika, pagal audito bendrovės programą, įvertinama pagal keturis dalykus:

- išorinių faktorių įtakos verslui riziką (įgimta rizika);
- su vidaus kontrolės sistema susijusią riziką (kontrolės rizika);
- vidaus kontrolės priemonių lygį;
- buhalterinės apskaitos organizavimo lygį.

Toks audito rizikos skaičiavimo modelis yra visiškai naujas, lyginant su audito rizikos vertinimo modeliais, pristatytais ankstesniame skyriuje, kadangi vidaus kontrolės priemonių lygis yra vertinamas atskirai nuo visos bendros kontrolės rizikos, pažymint, kad į kontrolės rizikos vertinimą įeina pažeidimų, piktnaudžiavimų neaptikimo rizika, darbuotojų priežiūros ir turto apsaugos organizavimas, o į atskirą vidaus kontrolės priemonių lygį – kontrolės priemonės ir jų veiksmingumas. Galima teigti, jog audito bendrovė tai daro apgalvotai, turint omeny, kad svarbu yra įvertinti ne tik pačią vidaus kontrolės sistemą ir į ją įeinančius dalykus, bet ir priemones, kitaip, įmonės indėlį, pastangas gerai vidaus kontrolei išlaikyti, t.y. priemones, kurias įmonė naudoja vidaus kontrolės sistemai užtikrinti ir jos veiksmingumui išlaikyti, tokiu atveju, čia sutinkamas teorinis kontrolės struktūros veikimo veiksmingumo aspektas. Taip pat, kaip minėta anksčiau, atskirai vertinamas ir įmonės apskaitos organizavimas. Norint išreikšti tokį audito rizikos vertinimo modelį matematine formule, galima ją pavaizduoti taip:

$$AR = IR \times KR \times VKPL \times BAOL \times NR$$

Šioje formulėje:

AR yra audito rizika, IR – įgimta rizika, KR – kontrolės rizika, VKPL – vidaus kontrolės priemonių lygis, BAOL – buhalterinės apskaitos organizavimo lygis, NR – neaptikimo rizika.

Tačiau, kaip bus matyti vėliau (žr. 31 pav.), vidaus kontrolės priemonės ir buhalterinės apskaitos organizavimas patenka į vidaus kontrolės sudėtį, kaip vidaus kontrolės komponentai, tai reiškia, kad jie priklauso vidaus kontrolei, bet yra labai svarbūs, todėl, nustatant audito rizikos lygį, jie vertinami kaip visiškai atskiri elementai.

Audito rizikos rezultatas, audito bendrovės „X“ programoje, yra nurodomas ne skaičių išraiška, o žodžiais: „aukšta“, „vidutinė“, „žema“, atitinkamai pagal teoriją: „didelė“, „vidutinė“, „maža“.

Be sudėtinės audito rizikos, į bendrą audito rizikos vertinimą įeina atskirų audito sričių rizika. Esant aukštomis audito rizikos sritims, auditorius šias rizikas nurodo atskirai, rizikos sričių apibendrinimo dalyje (žr. 12 priedą), prieš tai užpildžius išsamų reikšmingų sričių (rizikos sričių) dokumentą. Esant žemam vidaus kontrolės, apskaitos organizavimo lygiui, auditorius turi pateikti komentarus dėl šios rizikos įtakos atskiroms audito sritims. Taip pat, jis turi nurodyti specifines sritis, kurios reikalauja daugiau dėmesio dėl sudėtingų procesų, veiklos ypatumų ir pan. (netipiniai, rizikingi sandoriai), dėl specifinių reikalavimų numatytų teisės aktuose, jei tokios yra.

Bendrose išvadose dėl audito rizikos, kitaip, neaptikimo rizikos lygiui nustatyti, yra nurodoma su kokiomis sritimis yra susijusi audito rizika, tai:

- vidaus kontrolės sistema;
- apskaitos organizavimu;
- atskirų audito sričių reikšmingumu;

- atskirų audito sričių sudėtingumu.

Nurodomos rekomendacijos dėl planuojamų audito procedūrų aukštos audito rizikos sritims minimizuoti.

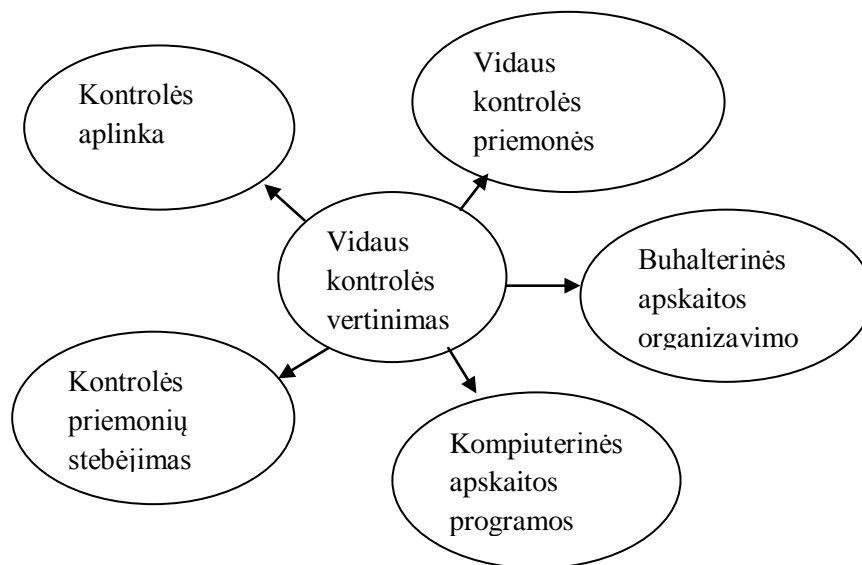
Vertinant reikšmingas sritis, įvertinamas atskirų sričių (ilgalaikio turto straipsnio, trumpalaikio turto (be pirkėjų skolų) straipsnio, gamybos (veiklos) sąnaudų, pardavimų, atsiskaitymų su personalu, gautinų sumų, įsipareigojimų, atskaitingų asmenų įsiskolinimo straipsnio) patikimumo lygis, nustatomos papildomo tyrimo reikalaujančios sritys.

Įgimtos rizikos vertinimo dokumentas vadinasi „Išorinių faktorių įtaka įmonės verslui (įgimtos rizikos vertinimas)“, tai rodo, kad įgimtos rizikos vertinimui daugiausia dėmesio yra skiriama išoriniams faktoriams ir jų įtakai. Iškeliama tokie įgimtos rizikos vertinimo tikslai:

- įvertinti išorės faktorių įtakos verslui riziką;
- nustatyti verslo įgimtos rizikos lygį;
- pateikti aukštos rizikos faktorių apibūdinimą

Nurodomi 19 įgimtą riziką įtakančių faktorių, kurie apjungti į keturias pagrindines grupes: bendrą ekonomiką, šakos, finansinių rodiklių ir įstatyminės bazės faktorius (žr. 13 priede.). Neišskirti kliento ir apskaitos lygmens faktoriai, kaip nurodoma teorijoje, ir priešingai, atskirti finansiniai rodikliai, kurie iš dalies galėtų būti priskirti prie kliento lygmens faktorių, ir įstatyminės bazės faktoriai, kurie teoriškai priskiriami makroekonomikos lygmeniui. Kiekvienas įgimtos rizikos faktorius įvertinamas balais nuo 1 iki 10, apskaičiuojama galutinė suma ir padalijama iš visų faktorių skaičiaus (t.y. 19), gaunamas tam tikras skaičius, kuris nurodo įgimtos rizikos lygį (1-3 – maža, 4-7 – vidutinė, 8-10 – didelė).

Vidaus kontrolės vertinimas, pagal audito bendrovės „X“ metodiką apima penkis komponentus (žr. 31 pav.).

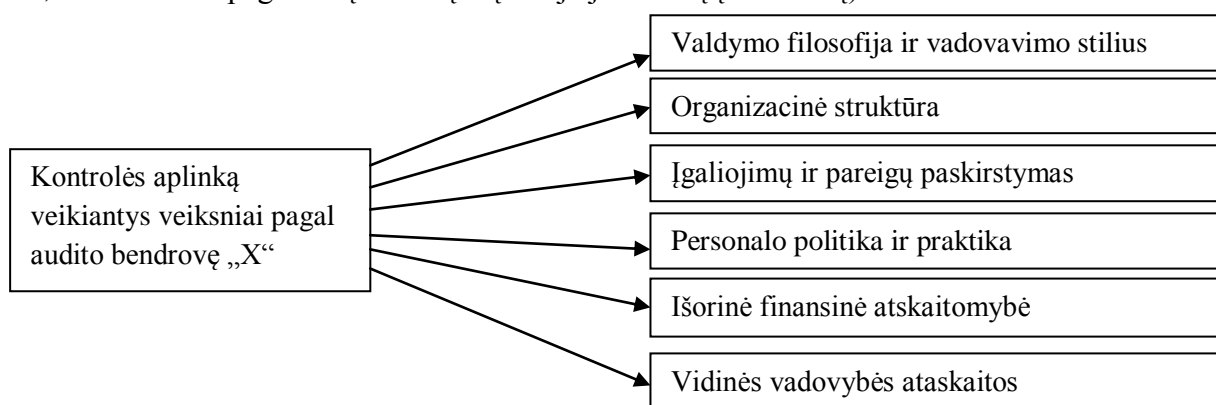

31 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami vidaus kontrolės komponentai

Vertinant *kontrolės aplinką*, iškeliami tokie tikslai:

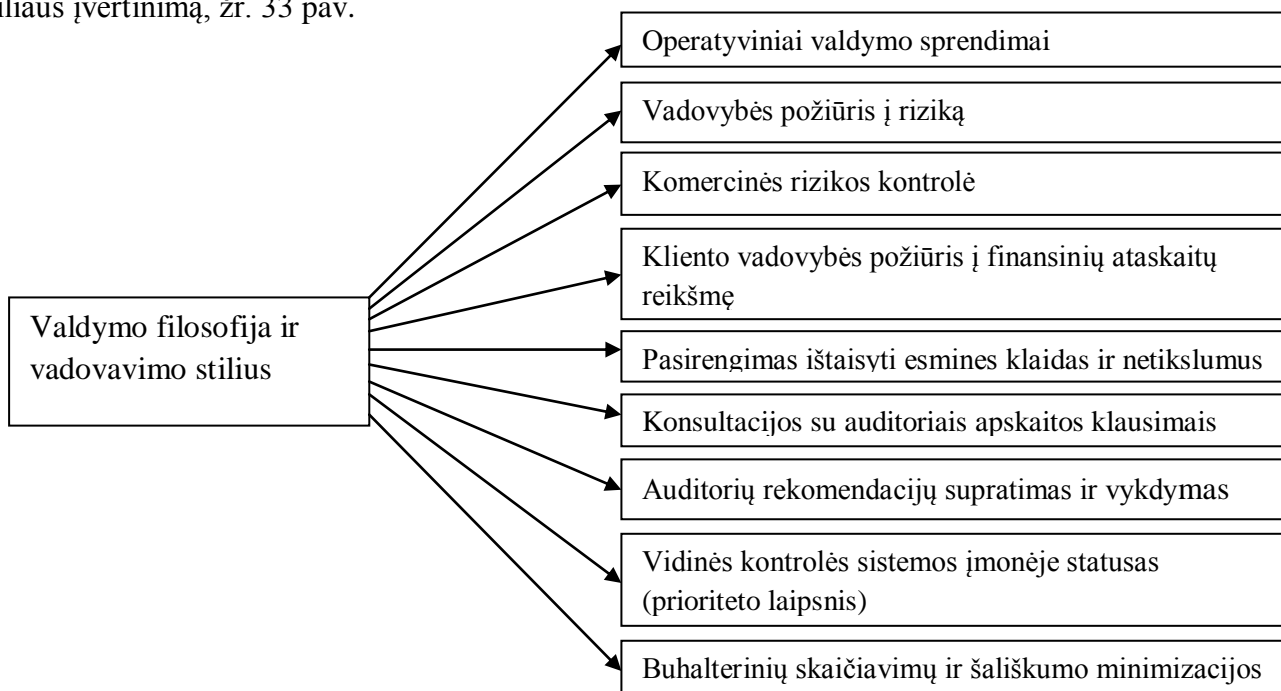
- ištirti kliento vidaus kontrolės aplinką;
- ištirti atskirų sričių kontrolės aplinkos lygį;
- įvertinti bendrą kontrolės aplinkos lygį;
- nustatyti silpnąsias kontrolės aplinkos puses.

Kontrolės aplinkos supratimui ir įvertinimui yra keletas svarbių veiksnių, įtakančių šią aplinką, audito bendrovė „X“ išskiria ir vertina šešis pagrindinius veiksnius (žr. 32 pav.) ir jų dedamąsias dalis (pagal audito šaltinius buvo išskirta vienuolika veiksnių, tačiau jie nebuvo išskirti į smulkesnius veiksnius, kurie sudaro pagrindinį veiksnių ir įtakoja jo bendrą įvertinimą).

32 pav. Kontrolės aplinką veikiantys veiksniai pagal audito bendrovę „X“

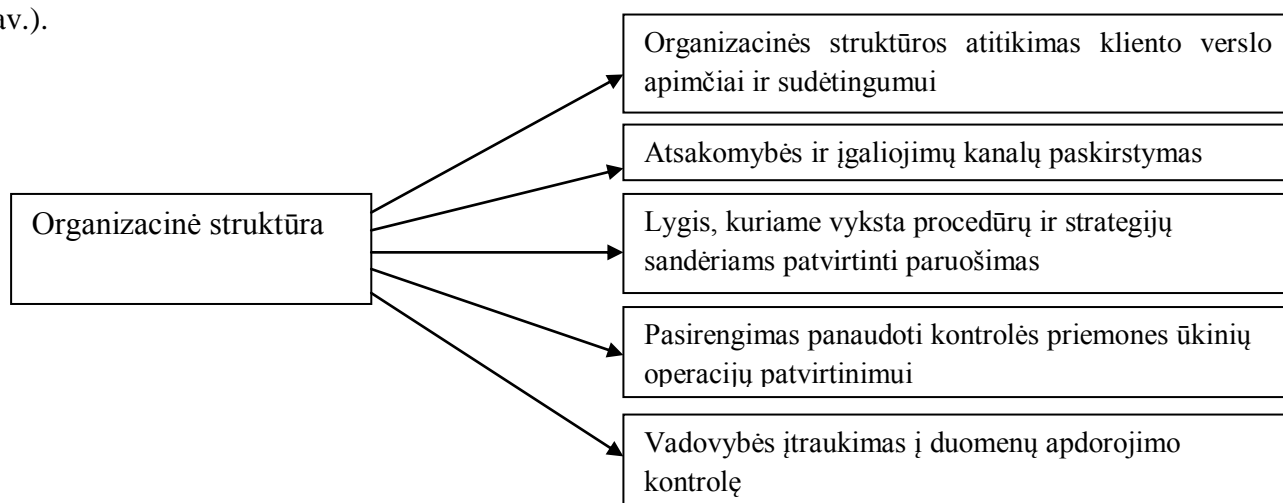
Tam, kad būtų galima lengviau įvertinti valdymo filosofiją ir vadovavimo stilių, audito bendrovė „X“ įvertina tam tikrus svarbius dalykus, kurie sudaro ir bendrą valdymo filosofijos ir vadovavimo stiliaus įvertinimą, žr. 33 pav.

33 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami valdymo filosofijos ir vadovavimo stiliaus komponentai

- *operatyviniai valdymo sprendimai* įvertinami pagal tai, ar įmonėje yra vienasmenis valdymas, ar siauras, ar platus įgaliojimų pasidalinimas.
- *vadovybės požiūris į riziką*. Įvertinama ar vadovybė turi polinkį rizikuoti.
- *komercinės rizikos kontrolė*. Įvertinama ar ji yra pakankamai griežta.
- *kliento vadovybės požiūris į finansinių ataskaitų reikšmę*. Įvertinama ar vadovybė skiria didelį dėmesį finansinėms ataskaitoms ir jų ruošimui.
- *pasirengimas ištaisyti esmines klaidas ir netikslumus*. Įvertinama koks įmonės noras ir pasirengimas taisyti esmines klaidas.
- *konsultacijos su auditoriais apskaitos klausimais*. Įvertinama ar dažnai įmonės vadovybė ar finansininkas konsultuojasi su auditoriais įvairiais apskaitos klausimais.
- *auditorių rekomendacijų supratimas ir vykdymas*. Įvertinama ar įmonė imasi kokių veiksmų atsižvelgiant į auditorių rekomendacijas.
- *vidinės kontrolės sistemos įmonėje statusas (prioriteto laipsnis)*. Įvertinama ar vidinės kontrolės sistema yra svarbi įmonėje.
- *buhalterinių skaičiavimų ir šališkumo minimizacijos, kuri gali paveikti šių skaičiavimų rezultatus, kontrolės priemonės*. Nustatoma ar jos yra ir, ar ši sistema gerai organizuota.

Organizacinė struktūra – tai sistema, kurioje planuojami, vykdomi, kontroliuojami ir peržiūrimi veiksmai įmonės tikslams pasiekti, todėl audito bendrovė „X“ nustatydamą organizacinės struktūros lygį, įvertina penkis svarbius dalykus, kurie jų manymu sudaro visą organizacinę struktūrą (žr. 34 pav.).

34 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami organizacinės struktūros komponentai

- *organizacinės struktūros atitikimas kliento verslo apimčiai ir sudėtingumui*. Įvertinama ar organizacinė struktūra pakankamai atitinka kliento verslo apimtį ir sudėtingumą.

- *atsakomybės ir įgaliojimų kanalų paskirstymas*. Įvertinama ar yra nustatytas įgaliojimų ir atsakomybės paskirstymas, ar jis veikia, ar jis dokumentuotas.
- *lygis, kuriame vyksta procedūrų ir strategijų sandėriams patvirtinti paruošimas*. Nustatoma ar įmonės akcininkai dalyvauja sprendžiant strateginius klausimus.
- *pasirengimas panaudoti kontrolės priemones ūkinių operacijų patvirtinimui*. Įvertinama ar yra įmonė yra pakankamai pasiruošusi jas panaudoti ir, ar platus kontrolės procedūrų panaudojimas.
- *vadovybės įtraukimas į duomenų apdorojimo kontrolę*. Įvertinama ar vadovybė yra įtraukta į šią kontrolę.

Įgaliojimų ir pareigų paskirstymą yra svarbu įvertinti todėl, kad galima būtų nustatyti kaip yra suteikiami įgaliojimai, paskirstomos pareigos, nustatoma atsakomybė, todėl audito bendrovė „X“ įvertina septynis aspektus, kurie padeda nustatyti galutinį įgaliojimų ir pareigų paskirstymo lygį (žr. 35 pav.).

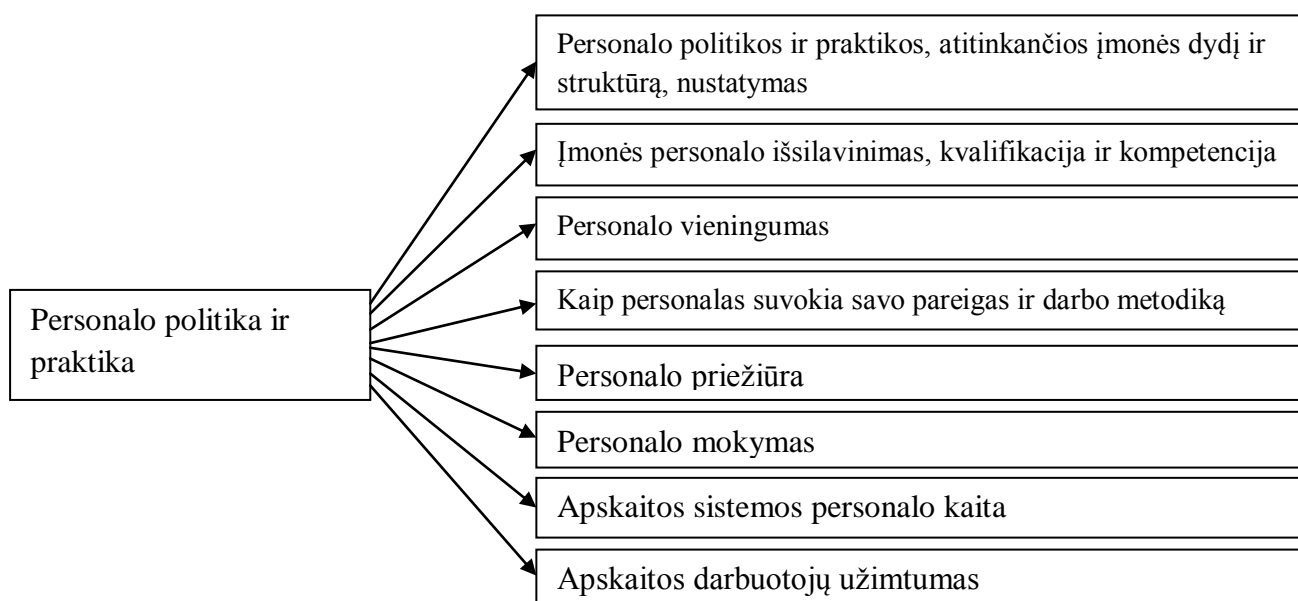

35 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami įgaliojimų ir pareigų paskirstymo aspektai

- *dalykinės strategijos ir etikos kodekso paruošimas*. Įvertinama ar strategijų paruošimas vyksta, apima visas ūkinės veiklos sferas ir yra įformintas dokumentais.
- *dalykinės strategijos komunikacija*. Įvertinama ar dalykinės strategijos komunikacija vyksta ir, ar ji yra įforminta dokumentais.
- *paruošimas strategijų atvejams, jei iškiltų interesų konfliktai*. Įvertinama ar strategijos yra paruoštos ir įformintos dokumentais.

- *strategijų, liečiančių interesų konfliktus, komunikacija.* Įvertinama ar personalas yra informuotas apie šias strategijas, ar komunikacijos procedūros yra organizuojamos ir, ar jos yra įformintos dokumentais.
- *atsakomybės ir įgaliojimų nustatymas neteisėtiems, abejotiniems ar neetiškiems veiksams.* Įvertinama ar atsakomybė ir įgaliojimai yra nustatyti įmonėje ir, ar jie įforminti dokumentais.
- *tarnautojų atsakomybės nustatymas (įskaitant ypatingas pareigas).* Įvertinama ar tarnautojų atsakomybė yra nustatyta ir įforminta dokumentais.
- *informavimas apie tarnautojų atsakomybę.* Įvertinama ar tarnautojai yra informuoti apie atsakomybę ir, ar ji įforminta dokumentais.

Vidaus kontrolė yra veikama ir vykdoma žmonių. Todėl, kad ji būtų veiksminga, personalo politika ir praktika turi užtikrinti įmonės veiklos kokybę, įmonės tikslų pasiekiamumą, etines vertybes ir sugebėjimus. Audito bendrovė „X“ išskiria ir įvertina aštuonis svarbius komponentus, kurie sudaro visą personalo politiką ir praktiką (žr. 36 pav.).

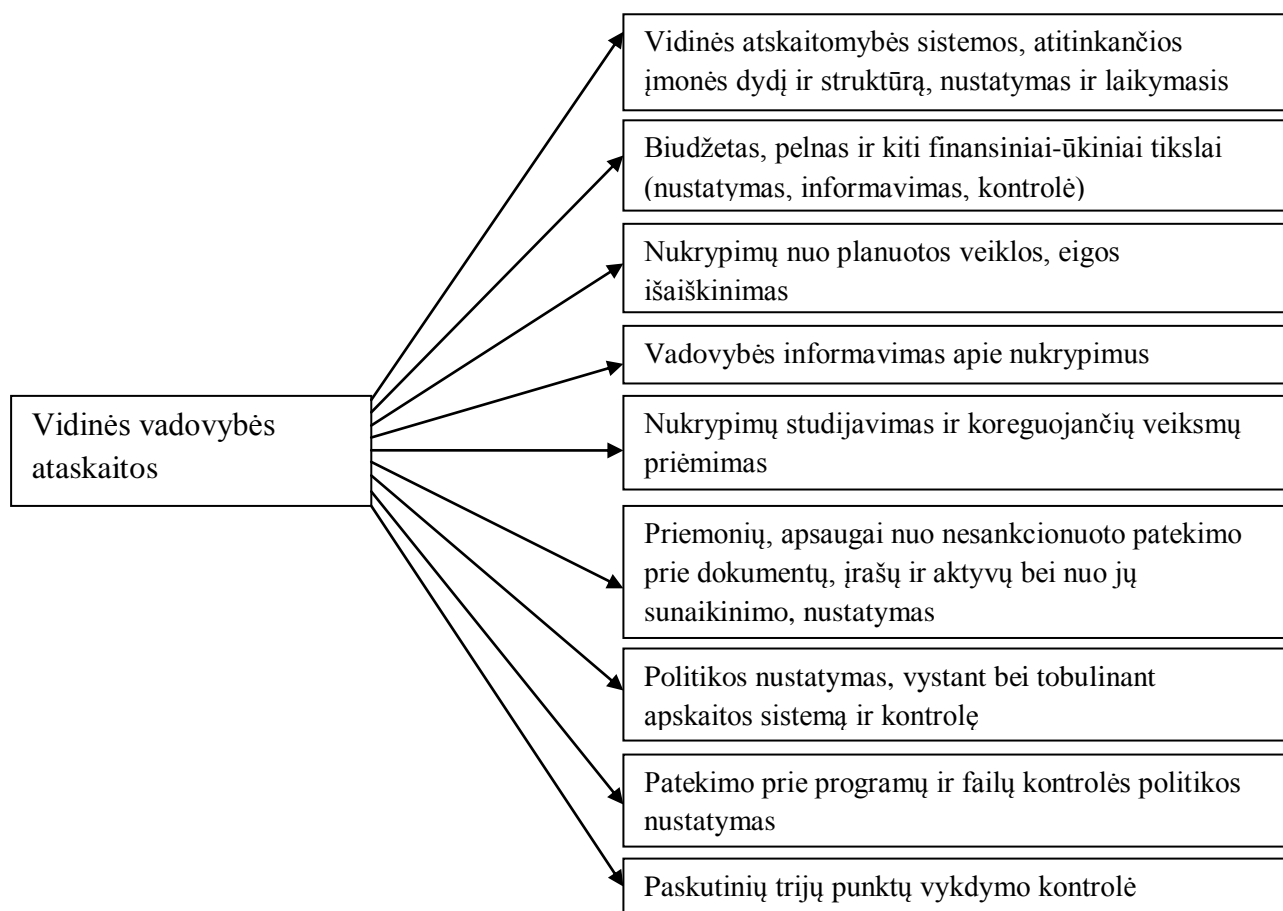

36 pav. Audito bendrovės „X“ įvertinami personalo politikos ir praktikos komponentai

- *personalo politikos ir praktikos, atitinkančios įmonės dydį ir struktūrą, nustatymas.* Įvertinama ar yra nustatyta personalo politika ir, ar ji atitinka įmonę.
- *įmonės personalo išsilavinimas, kvalifikacija ir kompetencija.* Įvertinama kokio lygio yra personalo išsilavinimas, kvalifikacija ir kompetencija.
- *personalo vieningumas.* Įvertinama kokio lygio personalo vieningumas.

- *kaip personalas suvokia savo pareigas ir darbo metodiką.* Įvertinamas personalo supratimo apie savo pareigas ir darbo metodiką, lygis.
- *personalo priežiūra.* Įvertinama ar gera yra personalo priežiūra.
- *personalo mokymas.* Įvertinama ar personalas yra apmokomas.
- *apskaitos sistemos personalo kaita.* Įvertinamas apskaitos personalo kaitos lygis.
- *apskaitos darbuotojų užimtumas.* Įvertinamas apskaitos darbuotojų apkrovimas.

Audito bendrovė „X“ taip pat tiria kaip veikia vidinės ataskaitos vadovybei, todėl įvertina keletą svarbių veiksnių, padedančių nustatyti šio komponento lygį (žr. 37 pav.).

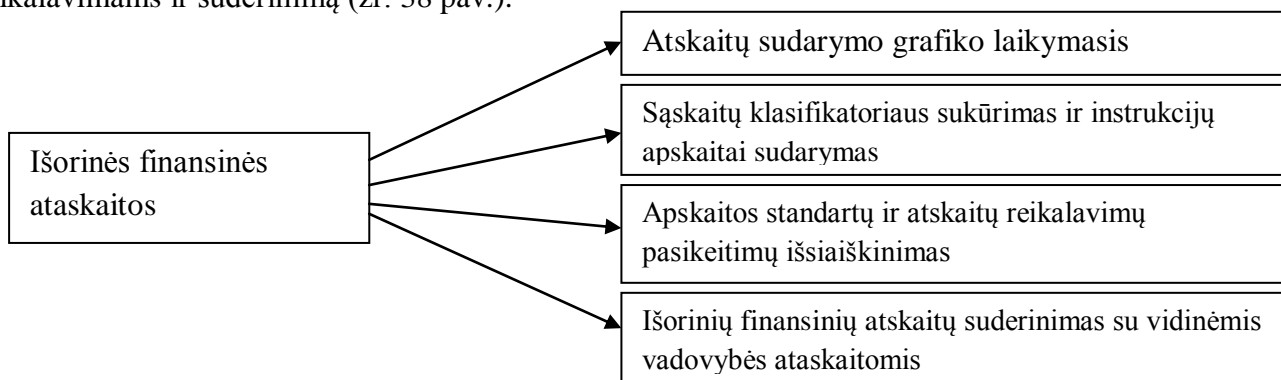

37 pav. Audito bendrovės „X“ vertinami vidinių vadovybės ataskaitų komponentai

- *vidinės atskaitomybės sistemos, atitinkančios įmonės dydį ir struktūrą, nustatymas ir laikymasis.* Įvertinama ar gerai šios sistemos palaikomos.
- *biudžetas, pelnas ir kiti finansiniai-ūkiniai tikslai (nustatymas, informavimas, kontrolė).* Įvertinama ar šie tikslai yra nustatyti, ar apie juos yra informuota ir, ar jie kontroliuojami, bei ar visa tai įforminama dokumentais.

- *nukrypimų nuo planuotos veiklos, eigos išaiškinimas*. Įvertinama ar šie nukrypimai yra stebimi ir išsiaiškinami bei įforminami dokumentais.
- *vadovybės informavimas apie nukrypimus*. Įvertinama ar vadovybė yra informuojama apie nukrypimus.
- *nukrypimų studijavimas ir koreguojančių veiksmų priėmimas*. Įvertinama ar nukrypimai yra studijuojami ir laiku imamasi koreguojančių veiksmų.
- *priemonių, apsaugai nuo nesankcionuoto patekimo prie dokumentų, įrašų ir aktyvų bei nuo jų sunaikinimo, nustatymas*. Įvertinama ar apsaugos priemonės yra nustatytos ir vykdomos.
- *politikos nustatymas, vystant bei tobulinant apskaitos sistemą ir kontrolę*. Įvertinama ar tokia politika yra nustatyta ir įforminta dokumentuose.
- *patekimo prie programų ir failų kontrolės politikos nustatymas*. Įvertinama ar tokia kontrolės politika yra nustatyta ir įforminta dokumentuose.
- *paskutinių trijų punktų vykdymo kontrolė*. Įvertinama ar šių punktų kontrolė yra vykdoma.

Taipogi, audito bendrovė „X“ įvertina ir išorinių finansinių ataskaitų paruošimą bei jų atitikimą reikalavimams ir suderinimą (žr. 38 pav.).

38 pav. Audito bendrovės „X“ įvertinami dalykai, susiję su išorinėmis finansinėmis ataskaitomis

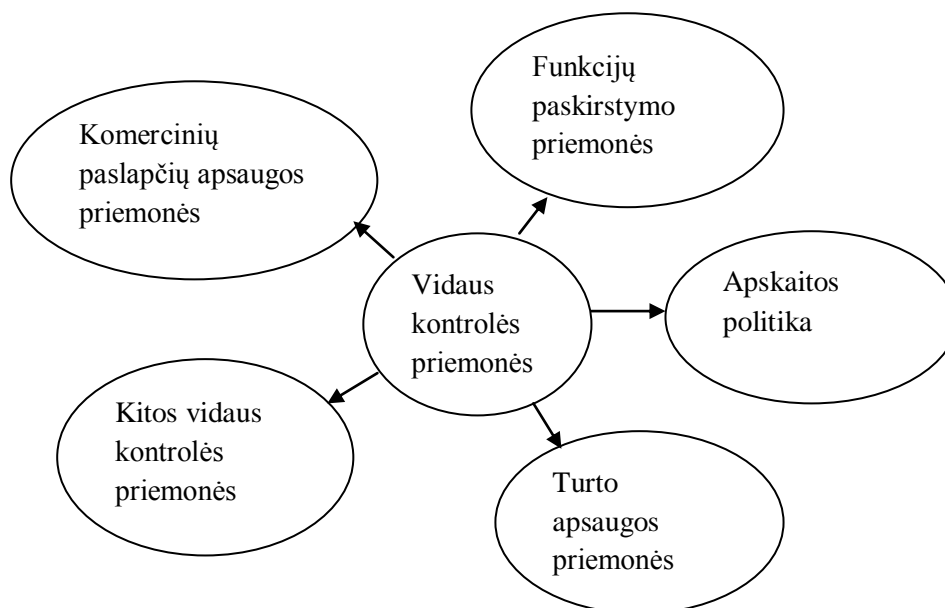
- *atskaitų sudarymo grafiko laikymasis*. Įvertinama ar laikomasi grafiko.
- *sąskaitų klasifikatoriaus sukūrimas ir instrukcijų apskaitai sudarymas*. Įvertinamas ar geras šių darbų įvertinimo lygis.
- *apskaitos standartų ir atskaitomybės reikalavimų pasikeitimų išsiaiškinimas*. Įvertinama ar šie pasikeitimai yra sekami, atliekami laiku ir priimami atitinkami veiksmai, užtikrinantys suderinamumą.

- išorinės finansinės atskaitomybės suderinimas su vidinėmis vadovybės ataskaitomis. Įvertinama ar vidaus ir išorės apskaita yra suderinta, ar žinomi nukrypimai ir, ar jie pagrįsti.

Vidaus kontrolės priemonių vertinimo tikslai pagal audito bendrovės „X“ programą yra:

- ištirti taikomų kontrolės priemonių sistemą;
- ištirti kontrolės priemonių pakankamumą, veiksmingumą;
- nustatyti silpnąsias vietas.

Audito bendrovė „X“ vertina penkias kontrolės priemones (žr. 39 pav.).

39 pav. Audito bendrovės „X“ vertinamos vidaus kontrolės priemonės

Kad būtų lengviau įvertinti kiekvieną šių kontrolės priemonių, jos yra suskirstytos detaliau (žr. 14 priedą), ir kiekviena ši dedamoji dalis įvertinama atskirai.

Visos kontrolės priemonės, išskyrus apskaitos politika, yra vertinamos keturiais galimais variantais: taikomos ir dokumentuojamos, taikomos ir nedokumentuojamos, pasirengimo stadijoje arba netaikoma (nesirengiama taikyti). O apskaitos politika yra įvertinama, nustatant jos lygį: aukštas, pakankamas ar žemas.

Audito bendrovė „X“, vertindama **buhalterinės apskaitos organizavimo** lygį, vertinimo tikslais įvardija šiuos:

- įvertinti vyr. buhalterio kompetencijos lygį;
- įvertinti apskaitos skyriaus darbuotojų kompetenciją;
- įvertinti apskaitos politiką;
- įvertinti apskaitos organizavimo lygį.

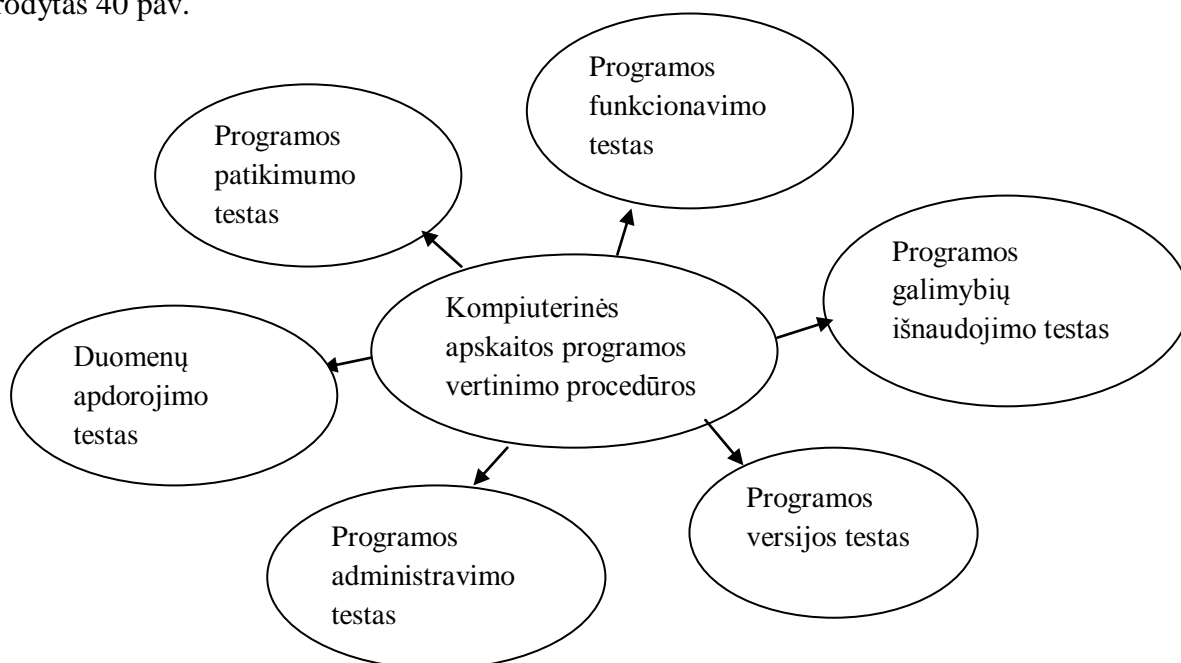
Pirmiausia yra įvertinami bendrieji dalykai, tokie, kaip: ar apskaitos politika atitinka įmonės mastus, poreikius, koku sąskaitų planu įmonė vadovaujasi tvarkydama buhalterinę apskaitą, kokia buhalterine programa apskaičiuojamas darbo užmokestis, ar tinkama suvestinių registrų sistema, ar tinkamas ataskaitų užpildymas pagal pateiktus apskaitos registrus, ar tinkamas pasirengimas auditui, inventorizacijos rezultatų vertinimo lygis, apskaitinių vertinimų taikymas. Taip pat įvertinama: personalas, kompiuterinė įranga, apskaitos dokumentai, metinis pranešimas, valdymo apskaita, vidaus ataskaitų sistema bei juos sudarantys svarbūs aspektai (žr. 15 priedą).

Įvertinami visi šie svarbūs dalykai ir jų sudedamieji komponentai. Nustatoma ar visi šie dalykai atitinka įmonės poreikius, ar jie yra tinkami, pakankami, ir kokio lygio. Pagal tai įvertinama visas buhalterinės apskaitos organizavimo lygis.

Kompiuterinės apskaitos programos vertinimo tikslais yra siekiama įsitikinti, kad:

- naudojama programa yra išbandyta (standartinė);
- naudojama programa funkcionuoja gerai;
- naudojamos programos galimybės pilnai išnaudojamos;
- naudojama programa nuolat tobulinama, versijos atnaujinamos;
- naudojama programa gerai administruojama;
- naudojamos programos duomenų apdorojimas leidžia operatyviai analizuoti, kontroliuoti finansinę informaciją.

Audito bendrovė „X“ vertindama kompiuterinės apskaitos programą, atlieka procedūras, nurodytas 40 pav.

40 pav. Kompiuterinės apskaitos programos vertinimo procedūros pagal audito bendrovę „X“

Po kompiuterinės programos atlikto vertinimo, paruošiamos išvados dėl naudojamų kompiuterinių programų patikimumo, jų atitikimo įmonės poreikiams, bei dėl žmogiškojo faktoriaus minimizavimo efektyvumo.

Kontrolės priemonių stebėjimo vertinimo tikslai, nustatyti audito bendrovės „X“ audito rizikos vertinimo programoje, yra šie:

Kliento atliekamų inventorizacijos darbų stebėjimas:

- su materialinių vertybių saugojimu susijusios kontrolės lygio vertinimas;
- įrodymų dėl turto buvimo rinkimas.

Atliekant inventorizacijos tvarkos tyrimą, pagal audito bendrovės „X“ programą, vertinami tokie dalykai:

- materialinių vertybių inventorizavimo tvarkos lygis;
- įmonėje atliekamų inventorizavimo darbų pobūdis (ištisinė inventorizacija, atrankinė inventorizacija, ištisinė su atrankos elementais inventorizacija, atrankinė su ištisinio patikrinimo elementais inventorizacija);
- įmonėje atliekamų inventorizavimo darbų periodiškumas (kas mėnesį, kartą per savaitę, kartą per metus ir pan.);
- nebaigtos gamybos likučių nustatymo metodai (būdai) (pvz.: tikslios savikainos nustatymo būdas, gaminio užbaigtumo laipsnio nustatymo būdas ir pan.);
- nerealizuotos, nuvertėjusios, nedalyvaujančios veikloje materialinės vertybės;
- kita informacija apie materialinių vertybių inventorizavimą (pvz.: informaciją apie prekes kelyje, prekes pas trečiuosius asmenis, apie nematerialaus turto inventorizaciją ir pan.).

Neaptikimo rizika nėra nustatoma konkrečiai, t.y. ji nėra įvardijama skaičių (procentais) ar žodžių išraiška (maža, vidutinė, didelė). Auditoriai įvertina įgimtą riziką, nustato vidaus kontrolės ir apskaitos organizavimo lygį, bei rizikingas sritis ir numato priemones šioms rizikoms minimizuoti.

Apibendrinant išnagrinėtą audito bendrovės „X“ audito rizikos vertinimo metodiką, galima teigti, jog audito rizikos vertinimas didžiąja dalimi yra atliekamas remiantis teoriniais aspektais. Tačiau, pagal audito bendrovės „X“ esminių dalykų supratimą, jis yra adaptuotas. Daugumą dalykų audito bendrovė „X“ išskirsto į detalesnius elementus, kad būtų lengviau nustatyti tam tikro svarbaus komponento lygį.

IŠVADOS

Išanalizavus literatūros šaltinius, atlikus tyrimą ir pasiekus iškelto darbo tikslą, galima pateikti tokias svarbiausias darbo išvadas:

1. Atlikus mokslo šaltiniuose pateikiamos sąvokos „audito rizika“ analizę, nustatyta, kad ši sąvoka apibūdinta nepilnai arba nepakankamai išsamiai, nes neakcentuojama:

- dvejopa audito rizikos prigimtis (dėl auditoriaus kaltės ir dėl audituojamojo kaltės);
- galimi netinkamos auditoriaus išvados pateikimo atvejai, bei kiti svarbūs dalykai.

Apibrėžiant audito riziką būtina taikyti platesnį požiūrį, audito riziką apibrėžiant taip:

Audito rizika yra galimybė/tikimybė audito metu nežinant suklysti ir pateikti netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas, kurios iš esmės yra klaidingos, t.y. informacija jose yra reikšmingai iškraipyta. Netinkama nuomonė gali būti ne tik tada, kai yra teigiama, jog finansinės ataskaitos yra teisingai parengtos, kai taip nėra, bet ir tada, kai teigiama, jog jos yra neteisingai parengtos, kai iš tiesų jos yra teisingos. Rizikos atsiradimą įtakoja tiek audituojamasis, tiek auditorius, kuris garantuoja už atliktą darbą, dėl kurio neteisingos nuomonės pateikimo audito įmonė gali patirti žalą.

2. Audito rizika apima du pagrindinius komponentus:

- rizika, kad finansinėse ataskaitose yra reikšmingų neatitikimų;
- rizika, kad šių neatitikimų neaptiks auditorius.

3. Tarp audito reikšmingumo ir audito rizikos yra atvirkštinis ryšys, t. y. kuo aukštesnis reikšmingumo lygis, tuo žemesnė audito rizika ir atvirkščiai, pagal šį ryšį auditorius nustato audito procedūrų pobūdį, atlikimo laiką bei apimtį.

4. Audito rizikos vertinimas padeda nustatyti:

- įgimtos rizikos sąlygas ir charakteristikas;
- vidaus kontrolės struktūrą ir procedūras;
- sąskaitas, kurios gali būti pateiktos savarankiškiems testams.

5. Skirtinos trys pagrindinės aplinkybės, dėl kurių auditoriai tose pačiose situacijose gali apskaičiuoti skirtingą audito rizikos lygį:

- audito rizikos pamatavimo sunkumas;
- skirtingas rizikos išvengimas;
- skirtingas kompetencijos lygis.

6. Nustatydamas bendrą audito riziką, auditorius turi suprasti ir įvertinti įmonę ir jos aplinką. Įmonės aplinka apima ūkio šaką, verslo pobūdį, valdžios reguliavimą, apskaitos politiką, finansinius veiklos rodiklius, tikslus ir strategijas bei susijusią verslo riziką, vidau kontrolę.

7. Auditorius nesukuria ir nekontroliuoja įgimtos rizikos, jis gali tik įvertinti jos dydį. Įgimtos rizikos sąlygos egzistuoja makroekonomikos, pramonės, kliento bei apskaitos lygyje. Ji tiesiogiai priklausoma nuo verslo rizikos, kuri turėtų būti vertinama kaip atskiras svarbus aspektas. Tam tikros sąlygos ir įvykiai gali parodyti verslo rizikos buvimą įmonėje.

8. Kontrolės rizikos, kaip ir įgimtos rizikos, auditorius nesukuria ir nekontroliuoja, jis gali tik įvertinti įmonės kontrolės sistemą ir jos tikimybę neaptikti reikšmingų neatitikimų. Audito užduotis, įvertinant kontrolės riziką, apima išsiaiškinimą ką įmonė daro norint išvengti, aptikti ir pataisyti galimas klaidas ir nukrypimus.

9. Neaptikimo rizikos lygiui nustatyti tiesioginę įtaką turi įgimtos ir kontrolės rizikos įvertinimas. Jei nustatoma didelė įgimta ir kontrolės rizika, tai auditorius turi numatyti daugiau audito procedūrų tam, kad neaptikimo rizika būtų kuo mažesnė.

10. Pagrindiniai audito rizikos vertinimo modeliai literatūroje yra: klasikinis, išplėstasis, ABREMA, V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt bei rizika paremtas modelis.

11. Visi aukščiau minėti audito rizikos modeliai:

- pateikia bendrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus;
- išskiria kiekvieną audito rizikos komponentą, tačiau nerodo komponentų priklausomybės;
- nurodo, kad nė vienas audito rizikos komponentas negali būti lygus nuliui, nes tai reikštų, kad analizuojamu atveju audito rizikos nėra;
- leidžia išreikšti vieną audito rizikos komponentą per kitus, ir nustatyti audito testų, procedūrų apimtį, reikšmingumo lygį;
- neatskleidžia, kad audito riziką ir kiekvieną jos komponentų reikia (per)įvertinti ne tik finansinių ataskaitų, sąskaitų likučių ir ūkinių operacijų lygmeniu, bet kiekvieną audito stadiją (išskyrus ABREMA modelį);
- neparodo kitų rizikų, nes jos neįtrauktos į tam tikrą audito rizikos modelį.

12. Apibendrinant išnagrinėtą audito bendrovės „X“ audito rizikos vertinimo metodiką, galima teigti, jog audito rizikos vertinimas didžiąja dalimi yra atliekamas remiantis teoriniais aspektais. Tačiau, pagal audito bendrovės „X“ esminių dalykų supratimą, jis yra adaptuotas. Daugumą dalykų audito bendrovė „X“ išskirsto į detalesnius elementus, kad būtų lengviau nustatyti tam tikro svarbaus komponento lygį.

LITERATŪRA

1. ABREMA – veikla paremtas audito rizikos įvertinimo modelis. <http://www.abrema.net/abrema/> [žiūrėta 2010 10 27]
2. Accounting: financial&tax. What is audit risk? [Literature perspective]. <http://accounting-financial-tax.com/2009/09/what-is-audit-risk-literature-perspective/> [žiūrėta 2010 09 22]
3. Arens A. A., Loebbecke J. K. Auditing: An integration approach / 4 th ed. – Englewood Cliffs (N. J.): Prentice Hall International, 1988. – 832 p. – ISBN 0-13-051814-X
4. Beatie V. ir kt. Auditor independence and Audit Risk in the UK: A Reconceptualisation. – 2002. <http://www.stir.ac.uk/> [žiūrėta 2010 10 27]
5. Buhalterių profesionalų etikos kodeksas. Tarptautiniai audito standartai. – Vilnius: Lietuvos auditorių rūmai, 2005. – 614 p. – ISBN 9986-795-34-6
6. Cangemi M. P., Singleton T. Managing the audit function: a corporate audit department procedures guide / 3rd ed. – Hoboken (N. J.): John Wiley, 2003. – 369 p.
7. Cook J. W., Winkle G. M. Auditing. – Boston: Houghton Mifflin Co., 1988. – 632 p. – ISBN 0-395-35646-6
8. Cosserat G. W. Modern auditing. – Chichester: Wiley, 2004. – 681 p. – ISBN 0-470-86322-6
9. Daujotaitė D. Finansinis auditas: mokomoji knyga. – Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla, 2006. – 189 p. – ISBN 9955-528-12-5
10. Eilifsen A. ir kt. Auditing and assurance service / Intern. ed – London: McGraw-Hill, 2006. – 678 p. – ISBN 9780077104177
11. Europos rekomendacijos INTOSAI audito standartams. <http://eca.europa.eu/portal/pls/portal/docs/1/133817.PDF> [žiūrėta 2010 09 22]
12. G. Puttick ir kt. The principles and Practice of Auditing / 9th ed. – Cape Town: Juta&Co, 2007. – 528 p. http://books.google.com/books?id=jQSDMo-a9_4C&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false – ISBN 978-0-7021-7268-7
13. Gipienė G., Kanapickienė R. Įmonės vidaus kontrolės procedūros // Inžinerinė ekonomika. – Kaunas, 2000, Nr. 4(19). p. 15-19. – ISSN 1392-2785.
14. Gray I. Manson S. The audit process: principles, practice and cases / 4th ed. – London: Thomson Learning, 2008. – 809 p.
15. Gray I., Manson S. The audit process: principles, practice and cases / 2nd ed. – London: Thomson Learning, 2000. – 657 p.
16. Grobstein M., Loeb S. E., Neary R. D. Auditing: A risk analysis approach. – Homewood (Ill.): Irwin, 1985. – 803 p. – ISBN 0-256-02791-9

17. Gupta K. Contemporary auditing / 6 th ed. – Delhi: Tata McGraw-Hill, 2004. – 1530 p.
http://books.google.com/books?id=neDFWDyUWuQC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gs_bse_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false – ISBN 0-07-058584-9
18. Hayes R. ir kt. Principles of auditing: an introduction to international standards on auditing / 2nd ed. – Harlow: Prentice-Hall: Financial Times, 2005. – 692 p.
19. Internetinė enciklopedija Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Audit_risk [žiūrėta 2010 09 22]
20. Internetinis Birmingemo universiteto žodynas.
<http://www.internalaudit.bham.ac.uk/audit/glossary.shtml> [žiūrėta 2009 04 27]
21. Jankūnaitė R. ir kt. Employment of Audit Risk Models // Ekonomika. – Vilnius, 2005, Nr. 71, p. 59-76. – ISBN 1392-1258. – URL: http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Ekonomika/2005_71/59-76.pdf [žiūrėta 2010 09 03]
22. Jodelienė R. Audito rizikos vertinimo modelis (rankraštis): daktaro disertacija : socialiniai mokslai, ekonomika (04 S). – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010. – 266 p.
23. Kabašinskas J., Toliatienė I. Auditas. – Vilnius: Amžius, 1997. – 381 p. – ISBN 9986-430-24-0
24. Kabašinskas J., Toliatienė I. Pažintis su auditu. – Vilnius: J. Kabašinsko konsultacinė firma, 1994. – 80 p. – ISBN 9986-634-00-8
25. Kanapickienė R. ir kt. Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu // Ekonomika: mokslo darbai. – Vilnius, 2004, Nr. 67 (2), p. 27-38. – ISBN 1392-1258.
26. Kanapickienė R. Įmonės vidaus kontrolės sistemos sampratos interpretacijos // Ekonomika ir vadyba. – Kaunas, 2002, Nr. 1(6). p. 77-81. ISSN 1392-8732.
27. Konferencija apie klaidų rizikas bendruomenės programose. Rizikos sąvokos (įgimta, kontrolės ir likutinė rizika). http://ec.europa.eu/budget/library/documents/implement_control/conf_risk_1007/concepts_risk_pp_en.pdf [žiūrėta 2010 09 25]
28. Kustienė A. Auditas: metodinė priemonė. – Kauno r.: Lietuvos žemės ūkio akademijos Leidybos centras, 2005. – 32 p.
29. Kustienė A. Audito pagrindai: mokomoji knyga. – Kauno r.: Lietuvos žemės ūkio universiteto Leidybos centras, 2008. – 99 p. – ISBN 978-9955-760-23-8
30. Lakis V., Mackevičius J., Rakštikas P. Auditas. – Vilnius: Viltis, 1992. – 278 p.
31. Lietuvos auditorių rūmai, auditoriaus išvados pavyzdys.
http://www.lar.lt/new/lar_files/public/1234516421_auditoriaus_isvados_pavyzdys_2009_02_12.doc [žiūrėta 2010 10 05]
32. Louwers T. J. ir kt. Auditing & assurance servines / 3rd ed. – Boston (Mass.): McGraw-Hill/Irwin, 2008. – 865 p. – ISBN 9780071283120

33. Mackevičius J. Auditas: teorija, praktika, perspektyvos. – Vilnius: Lietuvos mokslas, 2001. – 827 p. – ISBN 9986-795-05-3
34. Mackevičius J. Audito pradmenys. – Vilnius: Mintis, 1994. – 263 p. – ISBN 5-417-00684-X
35. Mackevičius J. Audito teorija ir praktika: monografija. – Vilnius: Lietuvos mokslas, 1999. – 699 p. – ISBN 9986-795-04-4
36. Matickienė I. Audito planavimas ir organizavimas: mokomoji knyga. – Kaunas: Technologija, 1997. – 139 p. – ISBN 9986-13-542-7
37. Meigs W.B. Principles of auditing. – Homewood (Ill.): Irwin, 1988. – 706 p. – ISBN 0-256-06779-1
38. Millichamp A. H. Auditing / 7-th ed. – London: DP Publications LTD, 1996. – 378 p. – ISBN 082645383X
39. Moeller R. R. Brink's modern internal auditing / 6th ed. – Hoboken (N. J.): John Wiley, 2005. – 768 p. – ISBN 0471677884
40. Nacionaliniai audito standartai <http://www.lar.lt/new/page.php?478> [žiūrėta 2010 11 17]
41. O'Reilly V. M. Montgomery's auditing / 12 th ed. – New York: John Wiley&sons, 1999. – 694 p.
http://books.google.com/books?id=BqXhaOEQkogC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false – ISBN 0-471-34605-5
42. O'Reilly V. M. Montgomery's auditing. – New York: J. Wiley, 1990. – 1150 p. – ISBN 0-471-50522-6
43. Pickett K.H. Spencer. The internal auditing handbook. – Chichester: Wiley, 1997. – 636 p. – ISBN 0-471-96911-7
44. Robertson J. Auditing / 6-th ed. – Boston: BPJ, 1990. – 765 p.
45. Rupeikienė L. Auditas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005. – 155 p. – ISBN 9955-18-084-6
46. Staliūnienė J. D., Christauskas Č. Review of risk models in the context of financial audit. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_3/33.pdf [žiūrėta 2010 10 29]
47. Stettler H. F. Auditing principles: A systems-based approach / 5th ed. – Englewood Cliffs (N. J.): Prentice-Hall, 1982. – 682 p. – ISBN 0-13-051722-4
48. Swanson D. Verslo rizika palygint su audito rizika. <http://www.facilitatedcontrols.com/internal-auditing/risk.shtml> [žiūrėta 2010 09 15]
49. Taylor D. H., Glezen G. W. Auditing: Integrated concepts and procedures. – New York: Wiley, 1985. – 905 p. – ISBN 0-471-88721-8
50. Tarptautiniai standartai auditui. <http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15]

51. Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų Valdybos terminų žodynas.
www.accaglobal.com/pubs/students/.../sa_nov09_jones.pdf [žiūrėta 2010 09 22]
52. Vainienė R. Ekonomikos terminų žodynas. – Vilnius: Tyto alba, 2008. – 326 p. – ISBN 978-9986-16-418-0
53. Whittington R., Pany K.. Principles of auditing & other assurance servines / 17 th ed. – Boston (Mass.): McGraw-Hill/Irwin, 2010. – 833 p.

Kareckaitė-Šiupinienė M. Audito rizikos vertinimas / Mokesčių administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas lektorė D. Daujotaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2010. – 85 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotos ir susistemintos įvairių Lietuvos ir užsienio autorių audito rizikos teorinės interpretacijos. Išskirti esminiai audito rizikos sąvokos aspektai, bei suformuluotas audito rizikos apibrėžimas, kuriame yra akcentuojami visi šie aspektai. Atskleista audito rizikos klasifikacija, išskirti jos komponentai bei jų ypatumai. Nustatyta audito rizikos ir reikšmingumo sąveika. Atskleisti audito rizikos ir jos komponentų vertinimo ypatumai. Išanalizuoti įvairūs audito rizikos modeliai, išskirti jų privalumai ir trūkumai, panašumai ir skirtumai. Taikytas empirinis tyrimas, įgalino patikrinti ir pagrįsti teorinėje dalyje suformuluotas prielaidas. Šis tyrimas padėjo nustatyti audito rizikos vertinimo teorijų panaudojimą praktikoje, apibrėžti jų taikymo ribas, taip pat apibūdinti ir išanalizuoti naujus, neanalizuotus reiškinius.

Pagrindiniai žodžiai: auditorius, audito rizika, reikšmingumas, audito rizikos vertinimas, audito rizikos vertinimo modelis.

Kareckaitė-Šiupinienė M. Audit Risk Assessment / Master's Work in Tax Administration. Supervisor lect. D. Daujotaitė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 85 p.

ANOTATION

The theoretical interpretations of audit risk of various Lithuanian and foreign authors were analyzed and systemized in master's work. Essential features of the concept of audit risk issues were distinguished and the definition of audit risk, where all these aspects are emphasized, was formulated. The audit risk classification was disclosed, its components and their features were distinguished. The interaction of audit risk and materiality was defined. The features of assessment of audit risk and its components were disclosed. Various patterns of audit risk models, highlighting their strengths and weaknesses, similarities and differences were analyzed. The applied empirical research enabled to verify and validate the assumptions that were made based on the theoretical part. This study helped to identify the use of theory in the audit risk assessment in practice, to define their scope of usage, as well as to describe and analyze new, not yet analyzed phenomena.

Key words: auditor, audit risk, materiality, audit risk assessment, audit risk assessment model.

Kareckaitė-Šiupinienė M. Audito rizikos vertinimas / Mokesčių administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas lektorė D. Daujotaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2010. – 85 p.

SANTRAUKA

Nuolat vykstantys verslo aplinkos, įstatyminės bazės pokyčiai gali įtakoti klaidas ar tyčinius reikšmingus informacijos iškreipimus finansinėse ataskaitose. Dėl šių iškreipimų auditorius susiduria su audito rizika, t.y. galimybe pateikti netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas. Kiekvienas auditas neišvengiamai susiduria su audito rizika, todėl audito rizikos supratimas, jos vertinimas, vertinimo modeliai yra itin svarbūs.

Pagrindinė šio darbo keliamą **problema** yra ta, kad nėra sukurtos vieningos audito rizikos vertinimo metodologijos. Dėl šios priežasties, audito rizikos vertinimas dažnai skiriasi netgi tose pačiose situacijose. Todėl yra būtina nuolat tobulinti audito rizikos nustatymo ir vertinimo metodiką. Pagrindinis šio darbo **objektas** yra audito rizika, jos struktūros komponentai ir jų vertinimas.

Šio darbo **tiksmai** yra išanalizuoti audito riziką, jos komponentus, šių komponentų nustatymą ir įvertinimo metodiką, modelius, įvertinti teorijos siūlomų audito rizikos vertinimo modelių pritaikomumą praktikoje. Šiems tikslams pasiekti sprendžiami tokie **uždaviniai**:

- išanalizuoti ir įvertinti audito rizikos koncepcijos ir struktūros interpretacijas;
- atskleisti audito rizikos klasifikaciją, jos ypatumus;
- nustatyti audito rizikos ir reikšmingumo sąveiką;
- atskleisti audito rizikos ir jos komponentų vertinimo ypatumus;
- išanalizuoti įvairius audito rizikos modelius, išskirti jų privalumus ir trūkumus, panašumus ir skirtumus;
- išnagrinėti praktikoje naudojamą audito rizikos vertinimo programą;
- palyginti teorinį ir praktinį audito rizikos lygio nustatymą.

Pirmoje magistro baigiamojo darbo dalyje taikytas teorinis tyrimo metodas įgalino išanalizuoti ir susisteminti įvairių šaltinių audito rizikos teorines interpretacijas. Joje išskirti esminiai audito rizikos sąvokos aspektai, kurių pagalba suformuluotas audito rizikos apibrėžimas. Taip pat atskleista bei apibendrinta audito rizikos klasifikacija ir išskirti jos komponentai bei šiuos komponentus įtakojančius veiksniai ir sąlygos. Nustatyta audito rizikos ir reikšmingumo atvirkštinė sąveika.

Antroje darbo dalyje atskleisti audito rizikos ir jos komponentų vertinimo ypatumai, išskirti pagrindiniai šių komponentų veiksniai. Apibrėžiamos aplinkybės, dėl kurių auditoriai dažnai, netgi

tose pačiose situacijose, audito riziką apskaičiuoja skirtingo lygio. Išskiriami aspektai, kurie sudaro auditoriaus supratimą apie audituojamą įmonę, jos aplinką, vidaus kontrolės bei apskaitos sistemą. Išanalizuoti penki dažniausiai literatūroje pasitaikantys audito rizikos modeliai, išskirti jų privalumai ir trūkumai, panašumai ir skirtumai.

Trečioje darbo dalyje taikytas empirinis tyrimas įgalino patikrinti ir pagrįsti teorinėje dalyje suformuluotas prielaidas. Šis tyrimas padėjo prieiti išvadą, jog audito rizikos vertinimas praktikoje, didžiąja dalimi yra atliekamas remiantis teoriniais aspektais. Tačiau ši audito rizikos vertinimo programa yra adaptuota pagal audito bendrovę.

Kareckaitė-Šiupinienė M. Audit Risk Assessment / Master's Work in Tax Administration. Supervisor lect. D. Daujotaitė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 85 p.

SUMMARY

The ongoing business environment, legal framework changes may affect the error or intentional material misstatements in the financial statements. The auditor is facing the audit risk, i.e. the possibility to give inappropriate opinion on the financial statements, because of these distortions. Each audit faces the audit risk inevitably, that is why the awareness of audit risk, its assessment, and valuation models are very important.

The main problem raised in this work is that there exists no single audit risk assessment methodology. For this reason, the audit risk assessment often differs even within the same situations. It is therefore necessary to continuously improve the audit risk assessment and evaluation methodology. The main object of this work is the audit risk, its structural components and their valuation.

The objectives of this work is to analyze the audit risk, its components, the methodologies of the identification and assessment of these components, models, to evaluate the audit risk assessment models proposed by theories, and its applicability in practice. To achieve these objectives such goals are solved:

- to analyze and evaluate the audit risk concepts and interpretations of its structure;
- to disclose the audit risk classification and its features;
- to define the interaction of audit risk and materiality;
- to disclose the features of the assessment of audit risk and its components;
- to analyze various audit risk assessment models, identify their strengths and weaknesses, similarities and differences;
- to examine the audit risk assessment program used in practice;
- to compare the theoretical and practical evaluation of audit risk level.

In the first part of the master's work the applied theoretical method has enabled to analyze and systematize the theoretical interpretations of the audit risk of various sources. Essential features of the concept of audit risk issues were distinguished and the definition of audit risk was formulated. Also, the audit risk classification was disclosed and summarized, its components and the influencing factors and conditions were distinguished. The interaction of audit risk and materiality was defined.

In the second part of this work, the features of audit risk and its components assessment were disclosed, highlighting the main factors of these components. There are defined the circumstances because of which auditors often, even in the same situations, evaluates the different level of audit risk. The aspects that make the auditor's understanding of the audited entity and its environment, internal control and accounting system are distinguished. There are analyzed five the most commonly in the literature presented audit risk models, highlighting their strengths and weaknesses, similarities and differences.

In the third part of the work, the applied empirical research enabled to verify and validate the made assumptions based on the theoretical part. This study led to the conclusion that the audit risk assessment in practice, for the most part, is based on the theoretical aspects. However, the audit risk assessment program is adapted according to the audit company.

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNAS

ABREMA – veikla paremtas audito rizikos įvertinimo modelis.

Atrankos rizika – tai rizika, kad atranka neatspindi duomenų visumos, todėl auditoriaus išvada, padaryta remiantis atrankos rezultatais, gali skirtis nuo tos, kuri būtų padaryta ištyrus duomenų visumą.

Auditas – yra siekiančio arba nesiekiančio pelno ekonominio vieneto, nepaisant jo dydžio ir teisinės formos, finansinių ataskaitų ir su jomis susijusios informacijos nepriklausomas patikrinimas, siekiant pareikšti nuomonę apie tas finansines ataskaitas.

Audito darbo dokumentai – visa medžiaga, kurią auditorius parengia, surenka arba gauna audito planui sudaryti, auditui atlikti ir auditoriaus nuomonei pagrįsti.

Audito įmonė – į audito įmonių sąrašą įrašyta įmonė.

Audito rizika – rizika, kad auditorius gali pateikti netinkamą nuomonę, kuomet finansinėse ataskaitose yra reikšmingų informacijos iškraipymų.

Auditoriaus išvada – dokumentas, kuriame auditorius, kitos valstybės narės auditorius arba valstybės ne narės auditorius, be kitų privalomų dalykų, pareiškia savo nuomonę apie audituotas finansines ataskaitas.

Auditorius – fizinis asmuo, turintis LR audito įstatymo nustatyta tvarka suteiktą atestuoto auditoriaus vardą.

Finansinės ataskaitos – struktūrizuotai pateikta finansinė informacija.

Įgimta rizika – siejama su sąskaitos likučio ar ūkinių operacijų grupės jautrumu informacijos iškraipymams, kurie gali būti reikšmingi pavieniui arba kartu su informacijos iškraipymais kitose sąskaitose arba ūkinių operacijų grupėse, darant prielaidą, kad nebuvo tinkamos vidaus kontrolės.

Įprastinė rizika – tai veiksniai, įtakoiantys visus arba daugelį finansinių straipsnių.

Kontrolės procedūros - yra vadovybės įdiegtos strategijos ir procedūros įmonės tikslams siekti, tai veiksmas, skirtas išvengti, aptikti ir pataisyti reikšmingas klaidas, nukrypimus ir neatitikimus ūkinėse operacijose.

Kontrolės rizika – tai rizika, kad įmonės vidaus kontrolė laiku neaptiks ir neištaisys ar neužkirs kelio tvirtinime galinčiam pasitaikyti iškraipymui, kuris gali būti reikšmingas pats savaime arba kartu su kitais iškraipymais.

Kontrolės testai – yra audito procedūros, sukurtos nustatyti vidaus kontrolės veiksmingumą.

Neaptikimo rizika – yra rizika, kad auditorius neaptiks iškraipymo, kuris gali būti reikšmingas pats savaime arba su kitais iškraipymais.

Reikšmingumas – tai finansinės operacijos dydis arba jos pobūdis, kuris esant tam tikroms aplinkybėms gali turėti įtakos informacijos vartotojams, jų veiksmams ir sprendimams.

Specifinė rizika – tai veiksniai, kurie iškreipia tik tam tikrų finansinių ataskaitų straipsnių vaizdą.

Tarptautiniai audito standartai – Tarptautinės buhalterijų federacijos Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų valdybos parengti ir patvirtinti tarptautiniai standartai auditui, audito praktiniai nurodymai ir kiti su audito atlikimu susiję standartai.

Verslo rizika - tai potencialiai galimų nuostolių tikimybė, palyginus su planuotu variantu.

Vidaus kontrolės procedūros – tai vadovybės parengtos taisyklės ir normos, skirtos užkirsti kelią klaidoms ir apgaulėms, rasti finansinių ataskaitų netikslumams ir jiems ištaisyti.

Vidaus kontrolės sistema – apima visas taisykles ir procedūras, kurias vadovybė taiko siekdama užtikrinti veiksmingą vadovavimą verslui, įskaitant valdymo politiką, turto apsaugą, klaidų ir apgaulės galimybės išankstinį nustatymą ir prevenciją, apskaitos registų teisingumą ir išbaigtumą bei patikimos finansinės informacijos parengimą laiku.

Įvairios audito rizikos interpretacijos

Šaltinis	Samprata
	Audito rizika yra...
D. Swanson ²³	rizika, kad auditorius padarys neteisingus ar klaidingus vertinimus.
J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997)	auditorius, atlikęs audito procedūras, gali padaryti nepagrįstą išvadą.
A. Eilifsen ir kt. (2006, p. 62); K. Gupta (2004, p. 1119)	rizika, kad auditorius pareiškė netinkamą nuomonę kai finansinės ataskaitos yra klaidingai parengtos.
400-asis TSA (2005); 200-asis TSA ²⁴ ;	rizika, kad auditorius gali pateikti netinkamą nuomonę, kuomet finansinėje atskaitomybėje yra reikšmingų informacijos iškraipymų
Internetinė enciklopedija Wikipedia ²⁵	auditoriaus rizika numatant netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas, ypač kai šios finansinės ataskaitos turi esminių neatitikimų.
J. Mackevičius (1999, 2001); Rupeikienė (p. 77)	rizika, kad audito metu nebus atskleisti melagingi duomenys finansinėse ataskaitose.
T. J. Louwers ir kt. (2008, p. 78)	galimybė, kad audito komanda duos netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas.
W. B. Meigs (1988, p. 31), O. R. Whittington ir K. J. Pany (2010, p. 39)	galimybė pareikšti besąlyginę nuomonę apie finansines ataskaitas, kurios yra iš esmės klaidingos.
J. Robertson (1990, p. 181)	tikimybė, kad auditorius paskelbs neteisingą nuomonę apie finansines ataskaitas.
„Accounting: financial&tax“ tinklapyje, straipsnyje „Kas yra audito rizika?“ („What is audit risk?“) ²⁶	neteisingo pranešimo apie finansines ataskaitas tikimybė, ir yra daugybės, susijusių su auditoriumi ir audituojamuoju, rizikos komponentų funkcija.
J. W. Cookas ir G. M. Winkle`as (1988, p. 266)	audito rizika yra abejonė, kad auditorius baigęs patikrinimą, pareiškė klaidingą nuomonę apie finansines ataskaitas.
D. H. Taylor ir G. W. Glezen (1985, p. 195)	rizika kai auditorius gali nežinodamas suklysti tinkamai modifikuojant savo nuomonę apie finansines ataskaitas, kad jos yra iš esmės klaidingai pareikštos.
A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1988)	rizika, kad auditorius nuspręš, jog finansinės ataskaitos yra teisingai pareikštos ir todėl gali būti pateikta besąlyginė audito išvada kai, iš tiesų, jos yra iš esmės klaidingai pareikštos.

²³ D. Swansono straipsnis „Verslo rizika palygint su audito rizika“ (<http://www.facilitatedcontrols.com/internal-auditing/risk.shtml>) [žiūrėta 2010 09 15])

²⁴ 200-asis Tarptautinis audito standartas: „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387>) [žiūrėta 2010 10 15])

²⁵ Internetinė enciklopedija Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Audit_risk) [žiūrėta 2010 09 22])

²⁶ Accounting: financial&tax“ tinklalapis, straipsnis „Kas yra audito rizika?“ (<http://accounting-financial-tax.com/2009/09/what-is-audit-risk-literature-perspective/>) [žiūrėta 2010 09 22])

V. M. O`Reilly (1990, p. 168; 1999, p. 136)	kad auditorius pareikš netinkamą nuomonę. Ta nuomonė gali būti tokia, jog finansinės ataskaitos, paimtos kaip vienetas, yra teisingai parengtos, kai taip nėra, arba neteisingai parengtos, kai iš tiesų jos yra teisingos.
EUROSAI ²⁷	garantijos priešingybė. Tai yra rizika kai auditorius pateiks neteisingą išvadą dėl tikrintų finansinių ataskaitų, t.y. kad auditorius neteisingai pareikš nuomonę apie finansines ataskaitas, kurios yra iš esmės neteisingos.
R. Hayes ir kt. (2005, p. 210)	rizika, kad auditorius pareikš netinkamą nuomonę kai finansinės ataskaitos yra klaidingai parengtos. Audito rizika yra matavimo priemonė, matuojanti informacijos patikimumą, naudojamą apskaitos sistemas, t.y. kiek galima ja pasitikėti.
G. W. Cosserrat (2004, p. 132)	rizika kai finansinės ataskaitos yra klaidingai parengtos ir kai auditoriai neatskleidžia tokių melagingų pranešimų, įtakojančių netinkamos nuomonės apie finansines ataskaitas pareiškimą.
I. Gray (2000, p. 118; 2008, p. 167); G. Puttick ir kt. (2007, p. 242); Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų Valdybos (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) terminų žodynas ²⁸	rizika, kad auditorius pareikš netinkamą nuomonę kai finansinės ataskaitos yra klaidingai parengtos. Audito rizika yra reikšmingų neatitikimų rizikos funkcija ir rizika, kad auditorius neaptiks tokių neatitikimų.
1-asis NAS ²⁹	susijusi su finansinės atskaitomybės reikšmingo iškraipymo rizika (arba tiesiog „reikšmingo iškraipymo rizika“, (t. y. rizika, jog finansinė atskaitomybė reikšmingai iškraipyta yra dar prieš auditą) ir rizika, kad auditorius tokių iškraipymų nepastebės („aptikimo rizika“).
Daujotaitė (2006, p. 123)	susijusi su finansinių ataskaitų reikšmingo iškraipymo rizika (t.y. rizika, kad finansinės ataskaitos buvo reikšmingai iškraipytos dar prieš atliekant auditą) ir rizika, kad auditorius tokių iškraipymų nepastebės ir pateiks apie audituotas finansines ataskaitas neteisingą nuomonę.
Internetinis Birmingemo universiteo žodynas ³⁰	rizika kai auditorius gali prieiti neteisingas išvadas ir nuomones apie darbą, kurį jie garantuoja.
A. Millichamp (1996, p. 233)	žalos audito įmonei galimybė kaip rezultatas teikiant audito nuomonę, kuri yra kažkuo ypatingai neteisinga.

²⁷ Europos rekomendacijos INTOSAI audito standartams (<http://eca.europa.eu/portal/pls/portal/docs/1/133817.PDF> [žiūrėta 2010 09 22])

²⁸ Tarptautinių audito ir užtikrinimo standartų Valdybos terminų žodynas

www.accaglobal.com/pubs/students/.../sa_nov09_jones.pdf [žiūrėta 2010 09 22]

²⁹ 1-asis nacionalinis audito standartas: „Finansinės atskaitomybės audito tikslai ir bendrieji principai“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?478> [žiūrėta 2010 11 17])

³⁰ Internetinis Birmingemo universiteto žodynas (<http://www.internalaudit.bham.ac.uk/audit/glossary.shtml> [žiūrėta 2009 04 27])

Audito rizikos palyginamoji lentelė

Ypatybės	Audito rizikos ir jų skirtumai		
	Įgimta rizika	Kontrolės rizika	Neaptikimo rizika
Priklausomybė	Kliento klaidos	Kliento klaidos	Auditoriaus klaidos
Pobūdis	Rizika, išplaukianti iš įmonės ir jos aplinkos	Rizika, tiesiogiai susijusi su vidaus kontrole	Rizika, susijusi su auditoriaus profesionalumu
Klaidų vieta/tipas/esmė	Finansinės apskaitos klaidos	Vidaus kontrolės neefektyvumas	Auditoriaus neaptiktos klaidos
Tiesioginiai/pagrindiniai veiksniai	Didžiulis informacijos srautas	Vidinė kontrolė	Auditoriaus nekompetencija
Riziką įtakojantys veiksniai	Mikroekonominė aplinka; Ūkio šakos, kuriai įmonė atstovauja, ypatybės; Įmonės verslo pobūdis; Įmonės vadovybės išsilavinimas, patirtis, sąžiningumas; Apskaitos sistemos sudėtingumas; Ūkinių operacijų sudėtingumas, ir kt.	Personalo valdymo ir priežiūros sistema; Personalo pareigų pasiskirstymas; Apskaitos darbuotojų kvalifikacija ir kompetencija; Apskaitos kompiuterizavimo lygis; Vidaus kontrolės sistemos atliekamos funkcijos ir jų dokumentavimas, ir kt.	Auditoriaus kvalifikacija ir jo teorinis pasirengimas; Auditoriaus praktinė patirtis; Auditoriaus asmeninės savybės; Audito testai ir procedūros, jų atlikimo trukmė ir nuoseklumas; Klaidų reikšmingumo lygis, ir kt.
Pavyzdžiai	Daug projektų, sandorių; Ilgametės operacijos; Sudėtingi reglamentai, nuostatos, Daug dalyvių, ir t.t.	Nepatyręs valdymo ir kontrolės personalas; Nepakankamas personalas (didžiulis darbo krūvis, laiko įtampa); Nepakankama kontrolės strategija, ir t.t.	Neatpažintos specifinės situacijos; Iš audito duomenų ir analitinės apžvalgos padarytos neteisingos išvados; Panaudotos netinkamos audito procedūros; Nepastebėtos klaidos ar apgaulės, ir t.t.

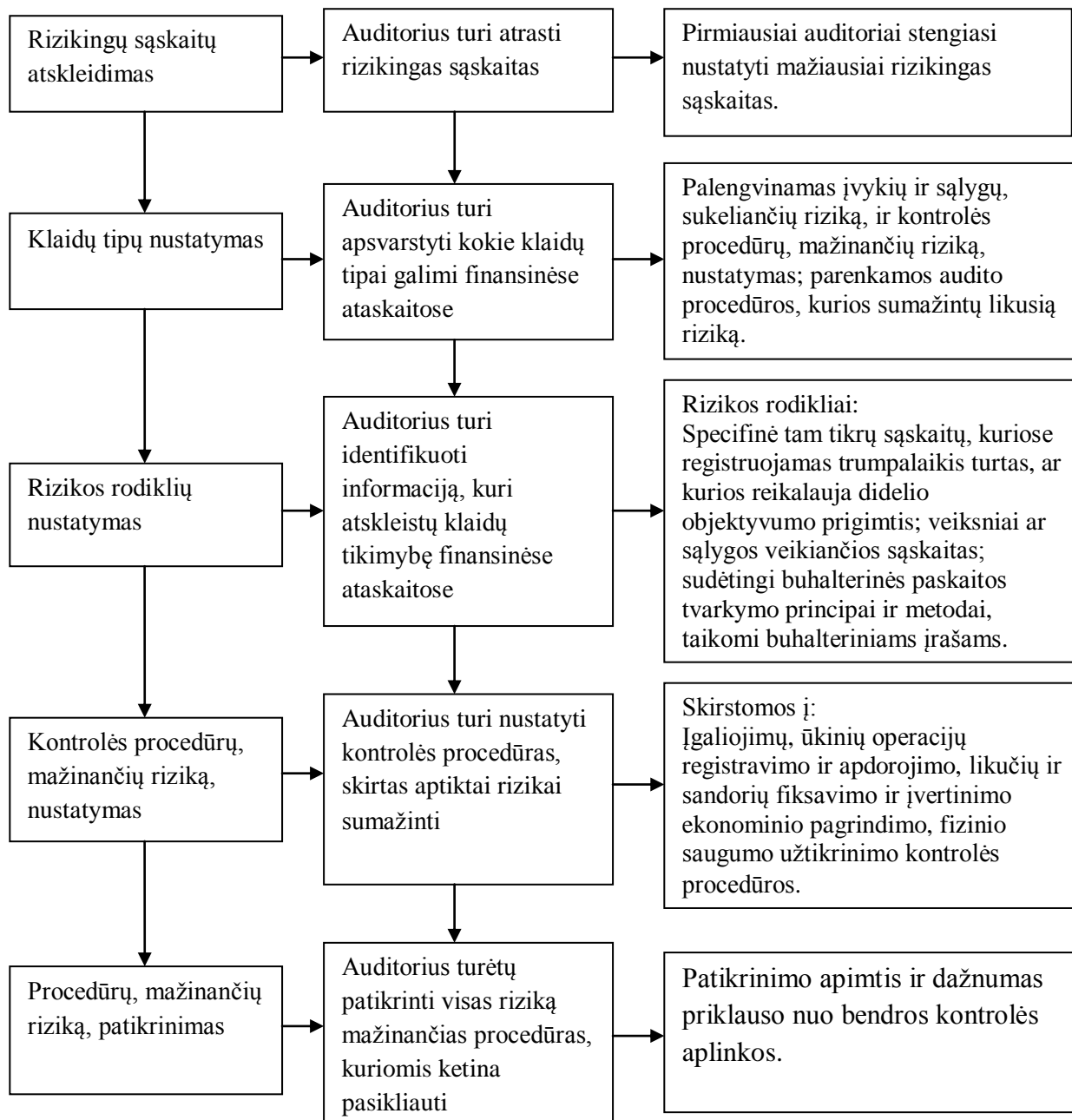
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mackevičių, 2001, p. 284-285; Kabašinką ir Toliatienę, 1997, p. 79; Rupeikienę, 2005, p. 82; Europos rekomendacijas INTOSAI audito standartams (European Implementing Guidelines for the INTOSAI auditing standards)³¹; Konferencijos apie klaidų rizikas bendruomenės programose (Conference on risk of error in community programmes, Brussels, 8-9 October, 2007) medžiagą „Rizikos sąvokos (įgimta, kontrolės ir likutinė rizika)“³²

³¹ Europos rekomendacijos INTOSAI audito standartams (<http://eca.europa.eu/portal/pls/portal/docs/1/133817.PDF> [žiūrėta 2010 09 22])

³² Konferencijos apie klaidų rizikas bendruomenės programose (Conference on risk of error in community programmes, Brussels, 8-9 October, 2007) medžiaga „Rizikos sąvokos (įgimta, kontrolės ir likutinė rizika)“ (http://ec.europa.eu/budget/library/documents/implement_control/conf_risk_1007/concepts_risk_pp_en.pdf [žiūrėta 2010 09 25])

Specifinės rizikos įvertinimo eiliškumas ir tikslai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mackevičių, 2001, p. 281-283

Audito rizikos apskaičiavimo pavyzdys

Vertinimo sritys ir jų aprašas	Rezultatas	Taškai
1) VALDYMAS		
a) ar pakanka žinių ir patirties valdyti įmonę?	0	NE = 2
b) ar vadovai konservatyvūs rizikingų sumanumų atžvilgiu?	0	NE = 2
c) ar pasikeitė pagrindinio vadovybės personalo sudėtis per ataskaitinį laikotarpį?	0	TAIP = 2
d) ar reikia patvirtinti pajamų lygį arba plano tinkamumą?	3	TAIP = 3
e) ar atskaitomybės rezultatai svarbūs vadovybei (pvz., pelnas susijęs su premijomis)?	0	TAIP = 3
f) ar valdymas ir administracijos kontrolė stiprūs?	0	NE = 3
g) ar gera valdymo informacijos sistema?	3	NE = 3
h) ar didelį kasdienį krūvį turi vadovybė?	0	NE = 4
	6	Iš viso
2) APSKAITA		
a) ar centralizuota apskaitos funkcija?	0	NE = 3
b) ar gerai paruoštas apskaitos personalas, ar pajėgus spręsti jam keliamus uždavinius?	3	NE = 3
c) ar yra kokių nusiskundimų ar moralinių problemų buhalterijoje?	0	TAIP = 3
d) ar apskaitos darbuotojai dirba daug ir intensyviai?	0	TAIP = 3
	3	Iš viso
3) VERSLAS		
a) ar įmonė dirba didelės rizikos šakoje?	4	
b) ar yra kokių nors didelių trečiųjų šalių kreditorių?	3	TAIP = 3
c) ar yra pasirašytų akcijų nevykdomų apmokėjimų, viršijančių 25 % akcinio kapitalo vertės ar balsavimo teisių?	0	TAIP = 3
d) ar tikimasi, kad verslas (ar jo dalis) bus ateityje parduodamas?	0	TAIP = 6
e) ar buvo keičiama kontrolė per pastaruosius 12 mėnesių?	0	TAIP = 3
f) ar bendrovė moki?	0	NE = 6
	7	Iš viso
4) AUDITAS		
a) ar šis auditas pirmas, atliekamas firmos?	0	TAIP = 6
b) ar per paskutinius dvejus metus audito ataskaitoje buvo svarbių pastabų?	0	TAIP = 4

c) kaip apibūdintumėte santykius su klientu: „įtempti“ ar „blogėjantys“?	0	TAIP = 2
d) ar buvo didelis spaudimas dėl audito trukmės ir honoraro?	0	TAIP = 2
e) ar daug buvo „sunkaus audito“ sandorių?	0	TAIP = 2
	0	Iš viso
Išvada: audito rizika vidutinė	16	IŠ VISO
Rizikos lygis	Rizikos lygio apibūdinimas	
Aukštas	Dviejose vertinimo srityse gauti rezultatai viršija 11 taškų <i>arba</i> bendras rezultatas viršija 35 taškus	
Vidutinis	Vienoje vertinimo srityje gauti rezultatai viršija 11 taškų <i>arba</i> dviejose vertinimo srityse gauti rezultatai viršija 5 taškus, <i>arba</i> bendras rezultatas 17 taškų	
Žemas	Vienoje vertinimo srityje gauti rezultatai viršija 5 taškus <i>arba</i> bendras rezultatas viršija 8 taškus	
Labai žemas	Nė vieno iš paminėtų	

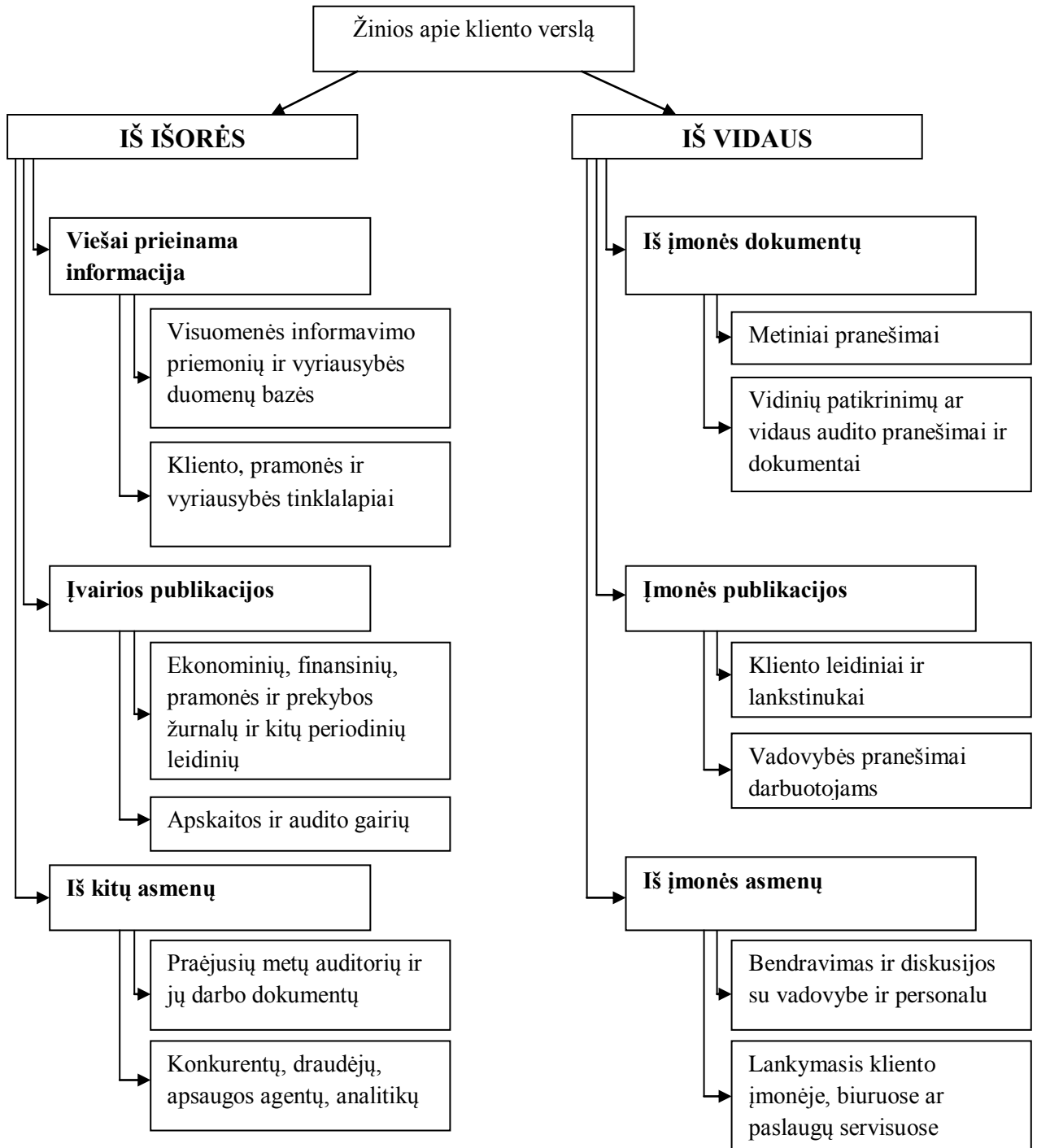
Šaltinis: Kabašinskas ir Toliatienė, 1997, p. 80-81

Padidėjusio finansinio nuosmukio rodikliai ir jų atpažinimas

Rodikliai	Veiksniai	Auditoriaus veiksmai
Likvidumo pozicija	Jei klientas nuolat yra be pinigų ir dirba su kapitalu, tai parodo sąskaitų apmokėjimo problemą ateityje.	Auditorius privalo įvertinti silpnos likvidumo pozicijos pablogėjimo galimybę ir reikšmingumą.
Pelnas (nuostolis) praėjusiais metais	Kai įmonė turi staigų pelno smukimą ar nuostolio padidėjimą keletą metų.	Auditorius turėtų atpažinti ateities mokumo problemas, su kuriomis tikėtina, kad įmonė susidurs.
Finansinio augimo metodas	Kuo daugiau klientas pasitiki finansavimu skolomis, tuo didesnė finansinių sunkumų rizika, jei kliento veikla taps mažiau sėkminga.	Auditorius turi įvertinti ar ilgalaikis turtas yra finansuojamas trumpo ar ilgo laikotarpio paskolomis.
Kliento operacijų pobūdis	Tam tikros verslo rūšys yra iš prigimties rizikingesnės.	Auditorius turi numatyti galimą įmonės bankrutavimą.
Vadovybės kompetencija	Kompetentinga vadovybė nuolatos kelia pavojų potencialiems finansiniams sunkumams ir pakeičia jų veikimo metodus sumažinti trumpalaikių problemų padarinius.	Auditorius turi įvertinti vadovybės kompetenciją kaip dalį galimo bankroto vertinimo.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 244

Šaltiniai, žinioms apie kliento verslą gauti

Šaltiniai: sudaryta autorės pagal Hayes et al., 2005, p. 167; Grobstein et al., 1985, p. 65; Eilifsen, Messier, 2006, p. 72; O'Reilly, 1990, p. 217; Roberston, 1990, p. 172; Cosserat, 1985, p. 184

Padidėjusios finansinių ataskaitų rizikos veiksniai (pasikeitimai)

Veiksny (pasikeitimai)	Trumpas aprašymas
Veiklos aplinkos pasikeitimas	Dėl reguliavimo ar kitokios aplinkos pasikeitimų gali atsirasti kitoks konkurencinis spaudimas, ir visiškai kitokie rizikos veiksniai.
Nauji darbuotojai	Nauji darbuotojai gali kitaip suprasti svarbiausius vidaus kontrolės aspektus, ar kitaip suprasti vidaus kontrolę.
Naujos ar atnaujintos informacinės sistemos	Dideli ir greiti informacinių sistemų pokyčiai gali keisti su vidaus kontrole susijusią riziką.
Greitas augimas	Dėl žymaus ar labai greito verslo augimo kontrolę vykdyti gali tapti sunkiau, gali atsirasti pavojus, kad kontrolės procedūros nebebus taikomos pakankamai veiksmingai.
Naujos technologijos	Į gamybos procesą ar informacines sistemas įdiegus naujas technologijas, gali pakisti su vidaus kontrole susijusi rizika.
Nauji verslo modeliai, produktai, veikla	Įmonei pradėjus vykdyti tokias verslo rūšis ar ūkines operacijas, su kuriomis įmonė neturi daug patirties, gali kilti nauja su vidaus kontrole susijusi rizika.
Įmonės restruktūrizavimas	Dėl restruktūrizavimo gali sumažėti darbuotojų skaičius, keistis priežiūros lygis ir pasiskirstymas pareigomis – dėl to gali pakisti su vidaus kontrole susijusi rizika.
Veiklos užsienyje plėtra	Veiklos užsienyje plėtojimas arba užsienio įmonių užsienyje įsigijimas sukelia naują ir dažnai specifinę riziką, pavyzdžiui, papildomą arba pakitusią riziką dėl ūkinių operacijų užsienio valiuta.
Nauji apskaitos reikalavimai	Naujų apskaitos principų taikymas arba apskaitos principų keitimas gali turėti įtakos su finansinių ataskaitų rengimu susijusiai rizikai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal 315-ąjį TSA³³; Whittington, Pany, 2010, p. 256-257; Eilifsen, Messier, 2006, p. 189; Gray et al., 2000, p. 120; 2008, p. 169.

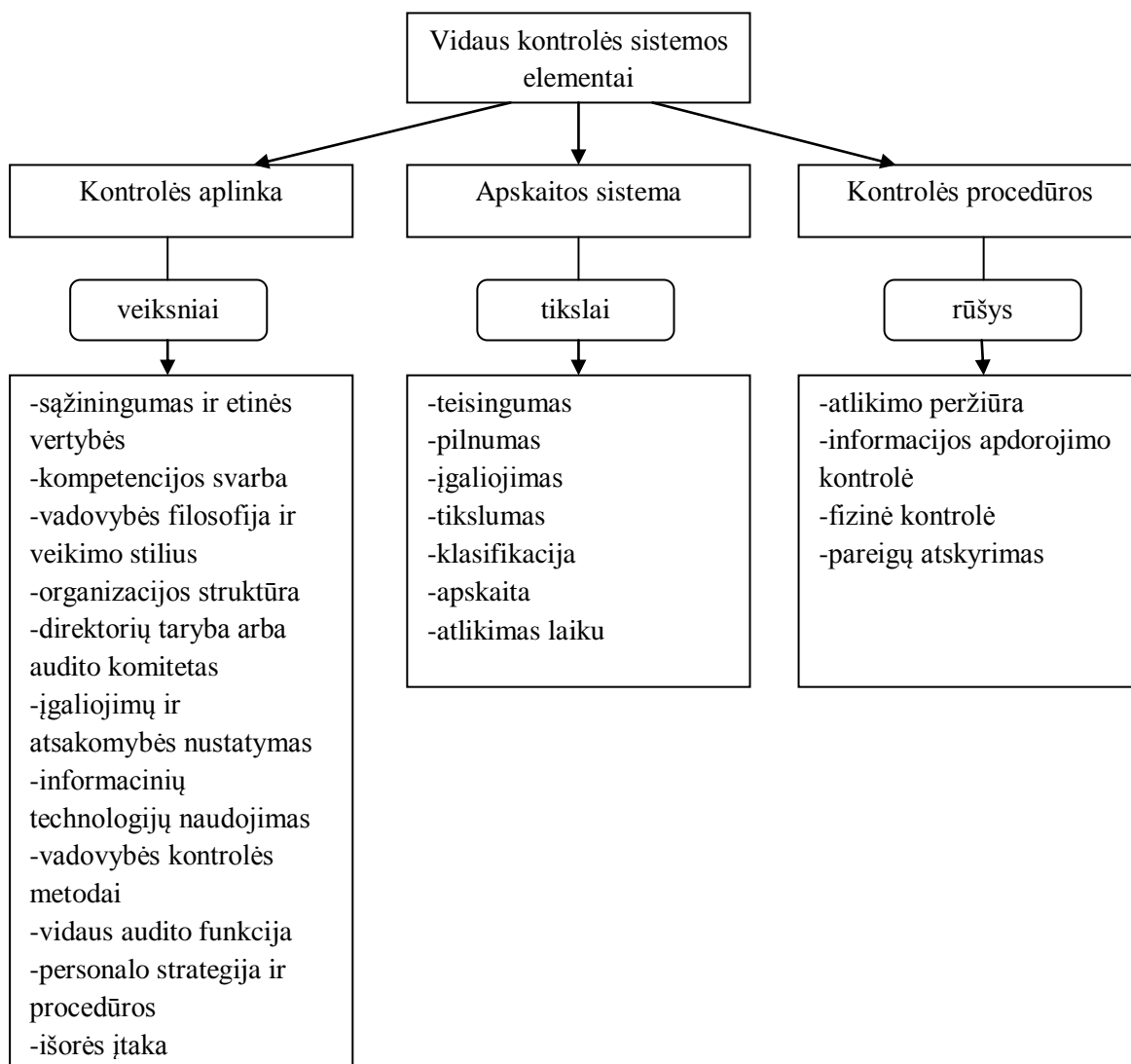
³³ 315-asis Tarptautinis audito standartas: „Įmonės ir jos aplinkos supratimas bei reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas“ (<http://www.lar.lt/new/page.php?387> [žiūrėta 2010 10 15])

Kontrolės procedūrų atsakas dažniausiai pasitaikančioms klaidoms

Dažniausiai pasitaikančios klaidos	Kontrolės procedūrų atsakas (tikslai)
ūkinė operacija įrašytos <i>neteisingai</i> ←	užtikrinti, kad ūkinės operacijos įrašomos <i>teisingai</i> .
ūkinė operacija yra <i>praleista</i> ←	užtikrinti, kad nei viena ūkinė operacija <i>nėra praleista</i> .
<i>neįgaliota</i> ūkinė operacija yra atlikta arba įrašyta ←	užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų <i>patvirtintos (įgalios)</i> prieš jas įrašant.
ūkinės operacijos suma yra <i>netiksli</i> ←	užtikrinti, kad ūkinės operacijos yra suskaičiuotos <i>tiksliai</i> ir teisingai.
ūkinės operacijos yra <i>suklasifikuotos neteisingai</i> ←	užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų <i>suklasifikuotos teisingai</i> .
ūkinės operacijos <i>apskaita</i> yra nepilna ←	užtikrinti, kad apskaitos ūkinių operacijų apdorojimas būtų <i>pilnai sukurtas</i> .
ūkinė operacija yra įrašyta <i>netinkamu periodu</i> ←	užtikrinti, kad ūkinės operacijos būtų įrašomos <i>atitinkamu</i> apskaitos <i>laikotarpiu</i> .

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Robertson, 1990, p. 227, 231; Arens, Loebbecke, 1988, p. 273; Cosserat, 2004, p. 217

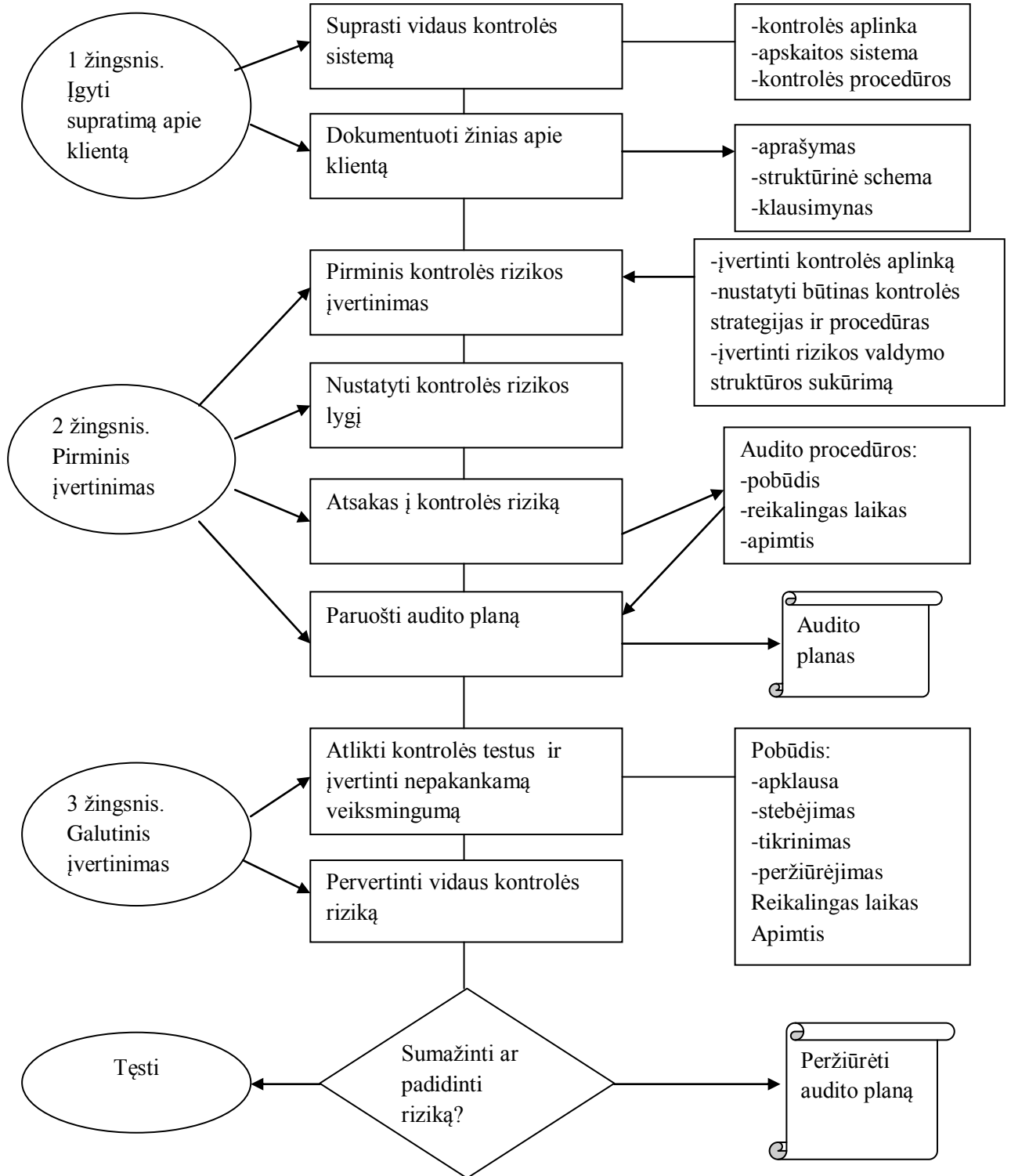
Vidaus kontrolės sistemos elementai

Šaltinis: adaptuota autorės pagal Arens, Loebbecke, 1988, p. 281

Vidaus kontrolės rizikos vertinimo procesas

Šaltinis: adaptuota autorės pagal Hayes et al., 2005, p. 274

Vadovybės tvirtinimai, jų užtikrinimas ir rizika

Tvirtinimas	Užtikrinimas	Rizika
Buvimas	Turtas ir/ar įsipareigojimai egzistuoja nurodytu laiku	Turtas ir/ar neegzistuoja nurodytu laiku
Tikslumas	Nurodyta tikslī ūkinė operacija ir ji yra įtraukta į finansines ataskaitas	Ūkinė operacija neįtraukta į finansines ataskaitas
Pilnumas	Visi įvykiai ir ūkinės operacijos yra įrašytos atitinkamu periodu	Ūkinė operacija nėra įrašyta atitinkamu periodu
Teisės ir įsipareigojimai	Įrašytas turtas ir įsipareigojimai priklauso įmonei	Įrašytas turtas ar įsipareigojimai nepriklausantis įmonei
Įvertinimas	Visos ūkinės operacijos įrašytos atitinkama suma ir teisingose pozicijose	Galimi vertinimo neatitikimai
Pateikimas ir atskleidimas	Įrašai yra tinkamai pavaizduoti	Galimi įrašų neatitikimai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Moeller, 2005, p. 138

**Reikšmingų sričių apibendrinimo dokumentas
(užpildymo pavyzdys)**

Tikslai:

- Apibendrinti reikšmingų sričių nustatymo rezultatus;
- Nustatyti priemonės audito rizikai minimizuoti.

Finansinių rodiklių įvertinimo rezultatai

Eil.nr.	Rodiklio pavadinimas	Reikalauja papildomo tyrimo (TAIP/NE)	Aukštos rizikos priežastys (reikšmingo dydžio rodiklio pokyčiai, neįprasti įrašai, nebūdingos įmonės veiklai operacijos)
1	Ilgalaikio turto straipsnis	NE	
2	Trumpalaikio turto straipsnis	NE	
3	Gamybos (veiklos) sąnaudų straipsnis	NE	
4	Pardavimų straipsnis	TAIP	Vidutinis patikimumo laipsnis. Daugelis pardavimo sandorių reikšmingo dydžio, įvairios pardavimo sąlygos.
5	Atsiskaitymų straipsnis	NE	
6	Gautinų sumų, įsipareigojimų straipsnis	NE	
7	Atskaitingų asmenų įsiskolinimas	NE	

Išvados:

Numatomos priemonės audito rizikai minimizuoti:

Detaliųjų audito procedūrų reikalauja pardavimų straipsnis. Numatyta atlikti papildomą tyrimą:

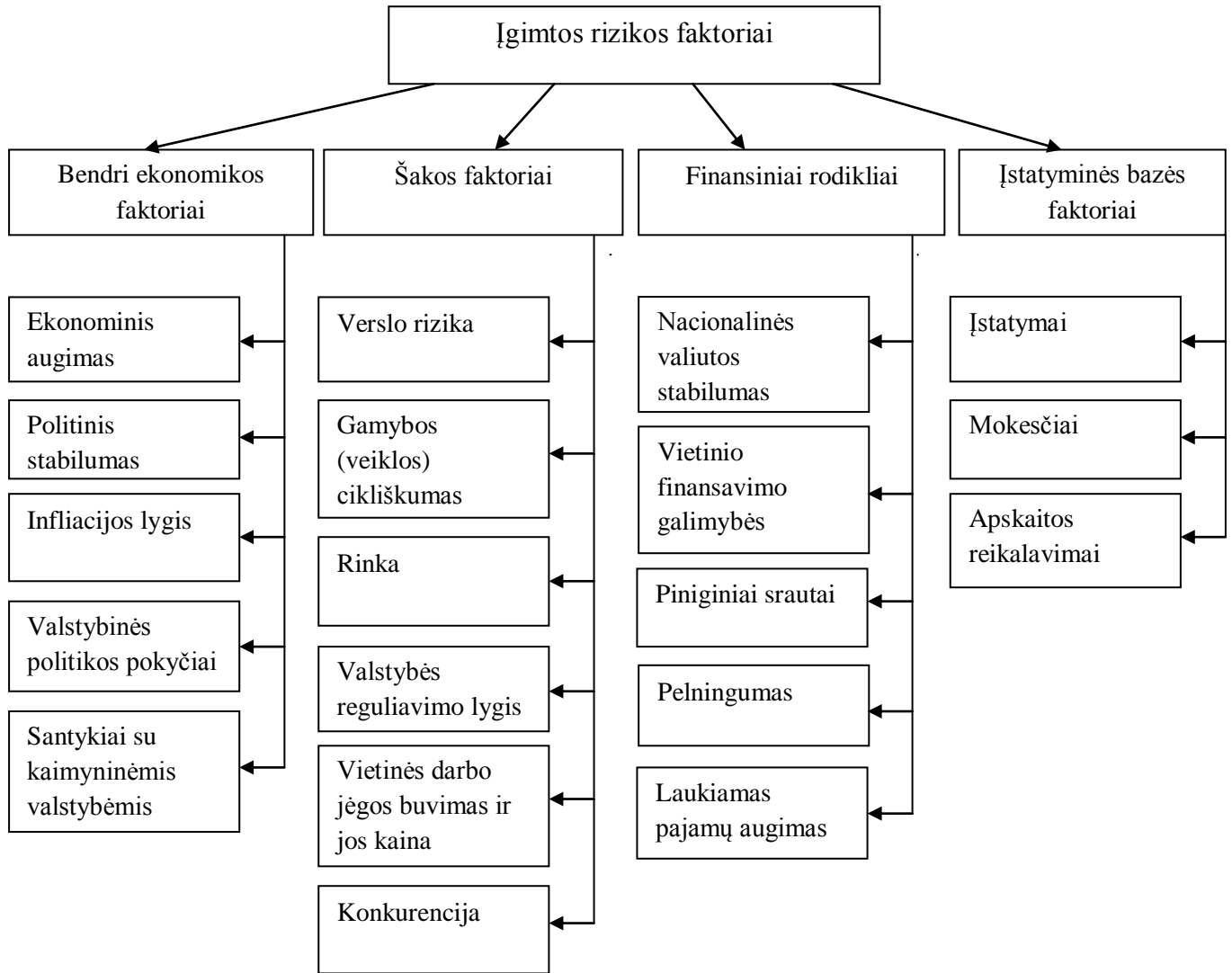
- nagrinėjant 0% PVM tarifo taikymo pagrįstumą;
- nagrinėjant verslo segmentų apskaitos duomenis;
- nagrinėjant valdymo ir finansinės apskaitos atitikimą;
- nagrinėjant nuolaidų taikymo pagrįstumą, apskaitą.

Testą atliko:

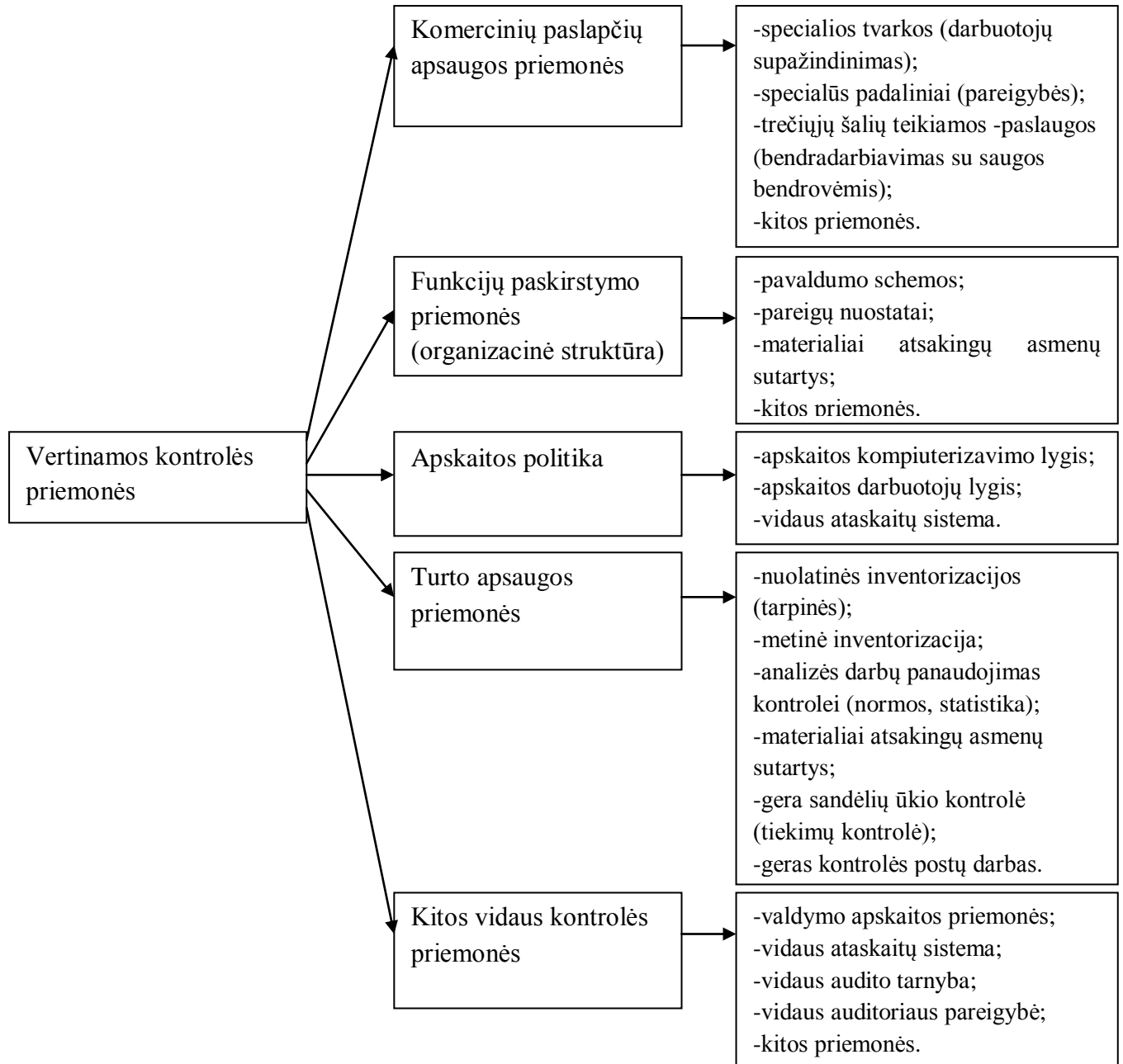
Darbus patikrino:

Darbus peržiūrėjo:

Audito įmonės „X“ vertinami įgimtos rizikos faktoriai

Audito bendrovės „X“ vertinamos kontrolės priemonės

Audito bendrovės „X“ vertinami buhalterinės apskaitos organizavimo aspektai

